

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія KB
№ 23982-138223
від 14 червня 2019 р.

**ВИЩА
ОСВІТА
УКРАЇНИ**

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
3 (86)' 2022**

DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.3(86)

Засновники

ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Редакційна колегія

Валентина БОБРИЦЬКА, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Любов ДРОТЯНКО, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного авіаційного університету

Наталія КОЧУБЕЙ, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (заступник головного редактора)

Сергій КУРБАТОВ, доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Олена МАТВІЄНКО, доктор педагогічних наук професор, завідувач кафедри педагогіки і методики початкового навчання Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Наталія МОЗГОВА, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Мар'я НЕСТЕРОВА, доктор філософських наук, професор, академічний куратор модуля Жана Моне «Соціальна згуртованість в освіті та врядуванні: європейські студії» Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Володимир СЕРГІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Віолета СКИРТАЧ, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного педагогічного університету

Діана СПУЛБЕР, доктор філософії, професор Університету Генуї (Італія)

Наталія ТИТОВА, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної підготовки Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Олена ЯЦЕНКО, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Редакційна рада

Віль БАКІРОВ, доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Галина БЕРЕГОВА, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти Херсонського державного аграрного університету

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Володимир ЄВТУХ, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, декан факультету соціально-економічної освіти та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Ірина ЄРШОВА-БАБЕНКО, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Наталія РІДЕЙ, доктор педагогічних наук, професор кафедри освіти дорослих Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Григорій ТОРБІН, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Адреса редакції:

01601, м. Київ вул. Пирогова, 9,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
тел.: +38-044-239-30-17

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: wou@ukr.net
сайт журналу: www.wou.npu.edu.ua

Схвалено рішенням вченої ради НПУ ім. М. П. Драгоманова,
протокол № 2 від 30.08.2022.

ЗМІСТ

СТОРИНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО

Книга у структурі інформаційного простору освіти 5

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Марія ШЕРЕМЕТ, Дар'я СУПРУН

Формування інклюзивної культури фахівців галузі спеціальної освіти 13

Ганна ВАЛЕНСА

Методологія допомагаючих професій: практика та освіта майбутніх фахівців 19

НОВІТНЯ НАУКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Костянтин КОРСАК, Юрій КОРСАК, Наталія КОЧУБЕЙ

Глобальна ноореволюція у сфері гуманітарних наук у контексті змін української вищої освіти 30

Олена ЯЦЕНКО

Аналітика сучасних викликів розвитку штучного інтелекту та робототехніки у фокусі перспективи сингулярності 40

ДОСЛІДНИЦЬКІ ПРОЄКТИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Мар'я НЕСТЕРОВА, Марина ДЄЛІНІ, Андрій ЗАМОЖСЬКИЙ

Соціальна згуртованість освітніх спільнот в умовах кризових станів суспільства 47

ЧАС РЕФОРМ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ, Ігор ЯКОВЕНКО

Перспективи управління розвитком освіти дорослих в умовах воєнного та післявоєнного стану України 55

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Галина КОЗЛАКОВА, Оксана КОВАЛЕНКО

Закарпатські університети та їх роль у збереженні педагогічного персоналу переміщених закладів вищої освіти України 65

Лілія АТНАЖЕВА

Освітній аспект упровадження змін в об'єднаних територіальних громадах 72

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ. ПОВІДОМЛЕННЯ

Мар'я НЕСТЕРОВА

Проекти Жана Монне в НПУ імені М. П. Драгоманова:

від модуля до центру досконалості 79

Abstracting Review of Journal Articles 82

Contents 86

До уваги авторів 87

**Журнал «Вища освіта України»
згідно з постановою Президії ВАК України
від 10 травня 2017 р. № 693 внесено до Переліку видань,
де можуть друкуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата
філософських наук**

УДК 002.2+028:378

DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.3(86).01

КНИГА У СТРУКТУРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ОСВІТИ

© Андрущенко В., 2022

Віктор АНДРУЩЕНКО

доктор філософських наук, професор, академік НАПН України, член-кореспондент НАН України, ректор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Президент асоціації ректорів педагогічних університетів Європи, головний редактор часопису (м. Київ)

Ключові слова: інформаційна революція, універсальність цифрових технологій, цифрова цивілізація, освіта XXI ст., критика книг, її помилковість.

XXI століття входить в історію як століття електронних (цифрових, комп'ютерних) технологій, які радикально змінюють спосіб життя людини і суспільства, що суттєво позначається на всіх сферах життєдіяльності — виробництві і мисленні, діяльності і спілкуванні, сфері науки і культури, світогляді людей, їх підготовці до життя та праці, на засобах освіти та виховання. Їх бурхливий розви-

ток сягнув межі, яка дає змогу стверджувати, що на сьогодні жодна зі сфер, жоден вид чи напрям людської життєдіяльності не може функціонувати, а тим паче розвиватися поза застосуванням цифрових технологій, комп'ютеризації.

Становлення електронної цивілізації, невідворотність тотальної комп'ютеризації життя висуває завдання підготовки людини до вільного володіння електронно-обчислювальною технікою і технологіями, до компетентного їх застосування на практиці. Це здійснюється переважно через освіту та виховання, які повинні змінити свої контури, зміст, навчальні технології. Відповідаючи на виклики цифрової цивілізації, освіта має сформувати комп'ютеризоване середовище, освоєння якого має здійснюватися з перших кроків

*дитини в навчальному процесі, системно, із поступовим і по-
слідовним нарощуванням навантаження від нульової позначки
до вершин новітнього (електронного) пізнавального процесу.*

*Захоплюючись перспективами електронного навчання, дех-
то пропонує викинути з навчального процесу так званий «за-
старілий матеріал», ліквідувати «старі засоби навчання», без-
застережно знищити все, що нібито вже не відповідає викли-
кам сьогодення. Особливим нападкам прибічників «радикально-
го оновлення» освіти піддається нині книга. «Видалення» кни-
ги з освіти дехто з них розглядає як основний принцип і вимогу
оновлення. Переконали, що зі справжнім оновленням навчаль-
ного процесу подібна пропозиція не має нічого спільного. Нищи-
ти легко, створювати важко. Тим часом, атаки на традицій-
ні засоби, методика та технології навчання не тільки продо-
вжуються, але, здається, й загострюються.*

Розробленість проблеми. Роль книги та книгодрукування в системі освіти підкреслюють майже всі філософи, просвітники, культурологи від часів перших друкованих видань Степана Дропана, Швайпольта Фіоля, Івана Федоровича, Юрія Дрогобича. Цю ж тему розгортали представники видавничої діяльності князя Острозького, друкарні Львівського братства та Києво-Печерської лаври. Значення книги в житті суспільства та в освіті в різні часи досліджували й підкреслювали такі світочі української культури, як Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Михайло Драгоманов, Іван Франко, Леся Українка, Володимир Вернадський. Цю ж проблематику освоювали М. Бойченко, В. Бондар, Г. Боряк, Л. Губерський, Л. Демченко, І. Дзюба, Я. Ісаєвич, О. Коляда, В. Кремень, О. Лотоцький, О. Мацюк, В. Мирошникова, І. Надольний, І. Огієнко, В. Огнев'юк, М. Панкова, Л. Панченко, С. Сисоєва, В. Скляренко, М. Тимошик, Ф. Шевченко, С. Шевчук, Н. Яковенко, Б. Якимович та ін. Та тенденція зневаги до книги, надання переваги електронним ресурсам посилюється. Студенти рідко відвідують бібліотеки. Розбалансованими є навички самостійної роботи молоді з книгою. З метою відродження авторитету книги, її значення як потужного джерела знання, освіти, просвітництва підготовлена ця стаття.

Виклад основного матеріалу. ...Нещодавно в Інтернеті я зустрів коротку замітку одного з сучасних молодих посадовців, який радить студентам не читати «товсті книги». За його переконанням, вони «нічого не дають», «не забезпечують», «не формують», а тільки забирають час і відволікають від нагальних проблем сьогодення. Натомість він пропонує формувати свій фах за повсякденними дискусіями з колегами та друзями, за практично-побутовим досвідом, в кращому разі за ознайомленням зі змістом коротких статей та інформаційних повідомлень Вікіпедії.

Таку цинічну відвертість, спрямовану на руйнування однієї з фундаментальних опор духовності цивілізації, я зустрічаю вперше. Може, це провокація, помилка чи невдалий жарт? Невже подібне може продукувати людина, яка досягла певного статусу в суспільстві? Невже не знайшлось у неї мудрого порадника, який би застеріг, убезпечив, принаймні стримав від публічної демонстрації власного невігластва? Далі — більше: чим керувався автор, який простим «розчерком пера» спробував перекреслити значення та роль історично сформованої і вивіреної платформи людського способу життя — її величності Книги? А може, це сатира, співзвучна «похвалі глупоти» славетного гуманіста епохи Відродження, філософа й письменника Еразма Роттердам-

ського? Навряд чи. Сатира потребує глибокого й розгалуженого розуму. Судячи з аргументів вищезгаданого автора саме розуму йому й не вистачає.

Як засвідчують найбільш високі уми людства, книга є найвидатнішим завоюванням людської цивілізації. Вона – найбільш потужне джерело знань і культури, загальнолюдського досвіду й апробованої практикою високої духовності, зосередження мудрості людства. Книга повчає і застерігає, долучає до історії й узагальненого практичного досвіду, водночас розгортає горизонти майбутнього, прогнозує напрями розвитку, аналізує варіанти, за якими слід рухатись далі. Її обоюють і бояться. Книги зберігають у публічних і особистих бібліотеках, їх передають від батька до сина як найбільш поціновану спадщину.

Досить згадати найбільш популярну книгу християнського світу «Біблію». Вона, як найбільший скарб, зберігається в кожній християнській сім'ї. Поряд із нею в українських родинах завжди зберігався «Кобзар» Великого Шевченка. Ці книги читаються і перечитуються. Практично щоденно. Письменники та поети, науковці і просвітники у всі часи й усіма народами шанувались як найбільш високі авторитети, беззаперечні тлумачі історії і сьогодення, провісники нової епохи. Нинішні часи виявились для них немилосердними. Освіта і просвітництво, книга і вчитель якось непомітно відійшли від активного громадянського життя. Їх місце зайняла політика, точніше політиканство – цілеспрямоване одурманення людей, маніпуляція їх емоційно-вольовим станом, підпорядкування волі, збудження руйнівної енергії людини. Навряд чи варто говорити про те, що найбільш вразливими, податливими до політиканства є малоосвічені верстви населення, ті, хто зневажав книгу, хто не сприймав настанов батьків і вчителя, не дослуховувався до голосу розуму, не вмів мислити самостійно.

Справедливості ради зазначу, що історія бачила різне ставлення до книги: її не тільки шанували чи обожнювали, але й до-

силь часто боялись, зневажали, заперечували, розвінчували, знищували. Найбільш відомими були непоодинокі практики знищення книг релігійними фанатиками, воєвничими атеїстами та політичними радикалами, тоталітарними режимами та недержавними організаціями. Спалення книжок часто відбувалося публічно з метою демонстрації негативного ставлення до інформативної в спалюваній літературі. Як правило, подібний підхід практикували ті, хто, ігноруючи досвід цивілізації, рвався до одноосібної влади, прагнув до панування над людьми.

Однією з перших відомих в історії акцій бібліокластії (спалювання книг) стало знищення бібліотек у Фівах (1358 р. до н. е.). Горіли також знаменита Александрійська бібліотека в Єгипті, імператорська бібліотека в Шангані, унікальна бібліотека язичницьких рукописів імператора Августа, університетські бібліотеки Риму, Праги, інших духовних закладів Європи. Книги спалювали інквізитори, хрестоносці, місіонери... Із 1933 року беруть початок масові акції спалення книг у Німеччині. Лідери та рядові члени СА і СС знищували книги Зигмунда Фрейда, Еріха Кестнера, Генріха Манна, Карла Маркса, Курта Тухольського та багатьох інших всесвітньо відомих авторів...

Визнання книги як основного джерела знань є усталеною нормою цивілізаційного поступу людства. Без книги людство стане біднішим, а його основний механізм підготовки підрастаючих поколінь до самостійного життя – освіта – процесом якщо не неможливим, то щонайменше суттєво обмеженим, збідненим. І це зрозуміло. Книга є вивіренним і узагальненим досвідом людства. Вона формує його зміст, застерігає від фрагментарності, бездоказовості, випадковості знань, які часто-густо обирає особистість у процесі «не книжкової» освіти. Звісно, названими автором джерелами, зокрема спілкування з колегами, читання статей, використання Вікіпедії тощо, нехтувати не слід. Однак чи є вони достатніми для професійного становлення майбутнього фахів-

ця, а тим паче — для формування особистості як людини і громадянина?

Вагомим чинником зміни суспільного ставлення до книги, зокрема з боку молоді, є малозрозумілі реалії сучасної соціокультурної динаміки соціально-турбулентного світу, в епіцентрі яких знаходяться такі процеси, як глобалізація, масоване накопичення швидкозмінних знань та інформації, потужний розвиток цифрових технологій, інтенсифікація внутрішніх та зовнішніх (міжнародних) комунікацій, а особливо поширення такого загрозливого для життя мільйонів людей явища (процесу), як пандемія. У ситуації соціальної невизначеності, психологічної напруги й масового страху перед майбутнім «людям стало не до книги». Інформація змінюється настільки швидко, що така форма осмислення та узагальнення як книга стала поступово втрачати свою необхідність. Книга не встигає за подіями, часто-густо пропонує узагальнення, які вже застаріли, а її розповсюдження через систему «купівля-продаж» перетворилась в анахронізм. Як зазначають аналітики, «пандемія змінила світ, і наш книжковий ринок не виняток. По-перше, пандемія змінила поведінку покупців: вони стали частіше купувати в інтернет-книгарнях та майже перестали ходити до звичайних. Для книжкових магазинів це є величезною проблемою. По-друге, люди менше грошей витрачають на книжки. Декілька видавництв зникли з ринку, на жаль, назавжди. За логікою, має зростати ринок електронних книжок, але в Україні це зростання гальмує шалене піратство та відсутність сталої звички навіть освіченого населення платити за електронний контент. Дехто з авторів під час пандемії спробував стати «сам собі видавцем», і це спрацювало. Можливо, зараз формуються якісь інші бізнес-моделі книговидавання, але в цілому ситуація виглядає жахливо» [9]. Її продовження та поглиблення вкрай негативно позначається на освіті, яка все ще не відшукала і не запропонувала оптимальних моделей навчання та виховання поколінь у перспективах подолання суперечностей соціально-турбулентних процесів.

Щирі прибічники «цифрового прориву» переконані, що в умовах високого розвитку цифрових технологій цілком достатнім рівнем освіти є вміння користування Інтернетом та найбільш популярною електронною безкоштовною енциклопедією світу — Вікіпедією. Безсумнівно, впровадження в освіту означених речей має вагомий значення. Освіта завжди базувалась на найновіших надбаннях науки, культури та соціальної практики. Однак чи варто забувати, а тим паче відкидати, витіснити з освітнього процесу те, на чому він базувався впродовж століть? Просвітництво, базовою опорою якого була книга, було, є й залишається одним з головних ознак цивілізаційного поступу людства. Цифрова освіта посилює, піднімає його на новий рівень, але аж ніяк не зводить перепони чи застереження щодо використання традиційних засобів.

За свідченням англійського інтернет-технолога Джиммі Вейлза, «інтернет-знання» має суттєві переваги — широкую доступність, безкоштовність, швидкий доступ, багатомовність та ін. І з цим слід погодитись. Більше того, електронні технології дають змогу зберігати інформацію на стократно менших площах. Один компакт-диск (різновид оптичного диску), скажімо, вміщує 250 тис. сторінок тексту; на компакт-дисках площею близько 4 м² можна вмістити тексти всіх книжок світу; нині пристрій розміром із ніготь людської руки може зберігати інформацію, обсяг якої дорівнює 100 книгам по 500 сторінок кожна [5]. Чи можна з цим не рахуватись?

Серед переваг, які засвідчують про формування низки можливостей, що виникають у разі впровадження в систему освіти електронних засобів та технологій, не можна не назвати можливості створення гнучкої системи навчання з використанням сучасних інструментів і педагогічних методик, які забезпечуватимуть можливість індивідуальних траєкторій навчання (програми, термінів, місця навчання та сертифікації результатів навчання); створення вільного та відкритого доступу навчальних ресурсів для учнів і студентів незалежно

від місця та часу; відкритість і доступність навчання й обміну кращими практичними здобутками педагогів; можливість створення оптимальних систем моніторингу якості освіти, проведення експертної оцінки програм і схем навчання тощо; публічність процесу навчання, його відкритість і прозорість на всіх рівнях, що забезпечує ЄІОС, створює умови для формування ринку освітніх послуг країни, який базується на реальних потребах і запитах суспільства та стимулює його розвиток; підключення навчальних закладів до єдиної цифрової мережі з подальшим виходом в Інтернет; формування єдиного інформаційного середовища безперервної освіти зі створенням баз даних за напрямками та спеціалізацією підготовки; реалізація концепції випереджаючої освіти, орієнтованої на нові умови, що вже сформовані в провідних країнах світу інформаційного суспільства; широке впровадження методів інноваційної та розвиваючої освіти, орієнтованої на розкриття творчого потенціалу особистості; прийняття єдиної системи програмно й апаратно сумісних засобів обчислювальної техніки та техніки зв'язку, що використовуються у безперервному навчальному процесі; організація інфраструктури інформатизації освіти як складової частини інформатизації суспільства в цілому, яка б виконувала роль структури, що забезпечить створення нових, тиражування та впровадження існуючих інформаційних технологій у систему безперервної освіти; підвищення доступності якісної освіти для широких верств населення шляхом розвитку систем дистанційного навчання на основі сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій та ін. [7].

Відмовлятися від електронного знання та навчання, «спілкування» із комп'ютером не слід. Міжнародні дослідження доводять: близько 60% населення світу, а це 4,5 мільярда людей, користуються інтернетом щодня [2]. Усе ще існуючі сумніви щодо їх перспективи, створення на цій основі майстерно вибудованих перепон, необхідно розглядати не інакше як злочин. Світовий

досвід модернізації освіти засвідчує: «електронну педагогіку» треба нарощувати, продовжувати, поширювати. Однак робити це слід продумано, зважено, поступово, із обов'язковим збереженням всього того, що ефективно працювало, працює (й довго ще буде потрібним) в освітній практиці не тільки минулих епох, але й сьогодні. Як повчали і підказували древні мислителі, «*festina lente* — «поспішай повільно», «*altissima flumina minimo sono labuntur*» — «найглибші річки течуть з найменшим шумом».

Не слід списувати з рахунку й те, що електронна педагогіка, надмірне (за часом) «спілкування» з комп'ютером, порушення правил кібергігієни несе з собою низку прихованих суперечностей та загроз для здоров'я користувача. Практика засвідчує, що Інтернет стане другом, якщо бути обачним. Онлайн-безпека набуває дедалі більшої актуальності. Як відзначають дослідники, матеріал для розміщення у Вікіпедії готується здебільшого випадковими, маловідомими або ж анонімними авторами, подаються у скороченому форматі, який практично виключає аргументацію та дискурс на користь тієї чи іншої думки, часто важко піддається верифікації. А це означає, що використання «інтернет-знання» (освіти) аж ніяк не перекреслює необхідності у навчанні «книжковому», традиційному. Найімовірніше, означені підходи (технології, методи, методології) треба поєднувати, застосовувати у взаємодії, яка долає протилежності і суперечності, притаманні їм у тій чи іншій ситуації. «Товсті книжки» треба писати й видавати, бібліотечні фонди поповнювати, паралельно розбудовуючи їх електронну інфраструктуру, зміцнюючи інформаційні обміни з іншими бібліотеками світу.

Старшим поколінням важко уявити освіту без скрупульозного та вдумливого читання, скажімо, філософських праць Платона та Аристотеля, Канта та Гегеля, фундаментальних праць таких видатних фізиків, як Нільс Бор, Ернест Резерфорд, Вернер Гейзенберг, знаменитих фундаторів математичного мислення — Евкли-

да, Архімеда, Рене Декарта, П'єра Ферма, Готфріда Лейбніца, Миколи Лобачевського... Навряд чи отримає належну освіту людина, яка знехтувала шедеврами світової літератури, що вийшли з-під пера таких велетів духу, як Оноре де Бальзак, Йоганн Вольфганг фон Гете, Герман Гессе, Мігель де Сервантес, Михайло Драгоманов, Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Грушевський, Ліна Костенко. Покажемо є й те, що програмами майже всіх університетів світу передбачено вивчення латини, давньогрецької, двох-трьох світових мов і, звичайно ж, таких фундаментальних праць, як «Біблія», «Іліада» та «Одіссея» знаменитого Гомера, історичних творів Тацита, Полібія, Фукидіда, Цицерона... Означені праці є своєрідною енциклопедією першоджерел світової культури. Без їх освоєння про якісну освіту не може бути й мови.

На одній із моїх перманентних лекцій із філософії для аспірантів першого року навчання я стикнувся із ситуацією, яка змусила замислитись не тільки про якість освіти, але й про статус молоді в системі майбутньої цивілізації загалом. Молоді, красиві, щасливі, перспективні колишні студенти-відмінники мали своєрідні провали в знаннях, якими моє покоління володіло майже бездоганно. «А хто з вас, — запитав я присутніх, — читав Гомера?». Аудиторію накрила важка пауза... Присутні, а їх було близько сотні, потупивши погляд, мовчали. Як виявилось, не читали! Ніхто. Не було в програмі. «А навіщо він нам? — запитав симпатичний "ботанік", — усе це далеко минуле й до сучасності має не більш ніж дотичне значення». Воно нібито й так... Але ж, погодьтесь, антична література, культура, філософія, мистецтво, зокрема спадщина великого Гомера (разом із надбанням визнаних фундаторів загальнолюдської мудрості — Фалеса, Піттака, Періандра, Біанта, Солона, Клеобула і Хілона) є визнаною коліскою європейської і світової культури. Там зароджувались й отримали первинну інтерпретацію основні екзистенції, норми і напрями цивілізаційного розвитку людства. У ній, як у люстерку,

можна побачити не тільки наше історичне минуле чи суперечливе сьогодні, але й віддалене майбутнє, передбачити долю. На запитання: «чому в програмах українських університетів немає Гомера, чому ми не вивчаємо Біблії, не слухаємо курсів з теології, міфології і т. п.?», більш-менш аргументованої відповіді я не знаходжу.

Неуцтво, невігластво, особливо особистостей, які «прорвались до влади», надто дорого обходиться людству. Досить згадати керівну когорту нацистів (фашистів), які переважно мали уявно-віртуальну освіту. Те ж саме можна сказати й про більшовиків-ленінців, які прийшли до влади здебільшого отримавши церковну чи «тюремну» освіту. Мільйонні людські жертви, зруйновані міста і села, знищені матеріальні та духовні цінності, вульгаризація напрямів суспільного розвитку, масове спотворення вигляду людської особистості, її культури та моралі — це далеко не повний перелік наслідків свавільної практики неуків та невігласів. І коли, здавалося б, подібне залишилось в історії, людство знову і знову «наступає на одні й ті ж граблі» — віддає владу політиканам, які отримали хіба що вулично-кримінальну освіту, і не більше. Історія повторюється. Останній агресор ХХІ ст. В. Путін належною освітою також не обтяжений. Ті небиліці, які він повторює вслід за недолугими висновками його дипломованих помічників, особливо про витоки українців та росіян, «єдиний народ» та «досягнення руської культури», викликають хіба що посмішку. Щоправда, серед політиків таких як Путін, немало.

Відомий американський журналіст Боб Вудвот засвідчує, що Дональд Трамп «ніколи не відвідував уроки. Ніколи не писав конспекти. Ніколи нічого не записував. Ніколи не слухав лекцій. За день до випускних екзаменів він приходить опівночі з гуртожитку, ставить перед собою чашку кави, бере ваші замітки, запам'ятовує, скільки може, а о 8:00 йде й отримує "задовільно". І цього досить. Він — мільярдер» [4, с. 354].

За свідченням В. Литвина, подібне ж ставлення до школи й освіти практикував

і колишній президент України Віктор Янукович. Він видавав себе за науковця, автора багатьох праць, хоча практично не навчався, «товстих книг» не читав, самоосвітою не переймався. Його висловлювання з політико-гуманітарних питань нерідко засвідчувала його цілковиту невідповідність, якщо не сказати невігластво. Він плував не тільки релігійні терміни, а й свята. Петра Гулака-Артемовського «вихрестив» на «Артьомовського», Анну Ахматову – на Аню «Ахметову», Павла Беспощадного – на «Безсмертного», Антона Чехова видав за українського поета, стверджував, що галичани – «геноцид нації» (замість «генофонд»). Колишній Президент допускав також інші ляпи, які часто-густо висміювались журналістами і простими людьми в різних країнах світу [4, с. 356]. Далеко не випадково такі президенти-неуки безславно завершують свій шлях посміховищем в історії. Проте «було б так смішно, якби не було так сумно»: їх юродство привело світ не тільки до нових суперечностей, але й до військових зіткнень. Яскравий, хоч і сумний приклад тому війна «старшого брата» проти України. Таких звірств, які практикують російські агресори, історія, здається, ще не бачила.

Освіта (книжна та електронна) і наука, книга і просвітництво – безцінні надбання й умови існування людства, збереження людського обличчя цивілізації.

Десь із рік тому Doctor Honoris Causa нашого університету було обрано почесного директора відновленої Александрійської бібліотеки доктора Ісмаїла Серагелдіна. Дипломи, квіти, мантія, музичне привітання від знаменитого хору ім. Григорія Верьовки... Я слухав урочисту промову поважного професора, фабулою якої була похвала книзі, він захоплювався глибиною її мудрості, з якою звертався насамперед до студентів, передаючи їм істину, випестувану в колісці цивілізації – давньому Єгипті. А потім була лекція. «Сучасна освіта, – говорив він, – формується за форматом соціально-турбулентного світу і водночас як пошук адекватної відповіді на змінні харак-

теристики свого основного суб'єкта – дитини... Книга, – підкреслював знаменитий професор, – це не тільки джерело знань, але й вивірено узагальнений досвід соціальної мудрості, відфільтрований історією, десятками й сотнями поколінь, які змінюють одне одного, зберігаючи й передаючи наступникам найцінніший скарб історії – її людське й людяне обличчя».

Зрозуміло, світ не стоїть на місці. Він постійно змінюється. «Tempora mutantur et nos mutamur in illis» – часи змінюються, і ми змінюємося разом із ними. Змінними є також і засоби підготовки людини до життя, зокрема й освіта. Електронна цивілізація, що все більш потужно утверджується як новий спосіб життя, формує виклик (вимоги, параметри) до свого основного суб'єкта – людини, яка (і тільки яка) може забезпечити надійну й ефективну відповідь. Центром такої відповіді є освоєння цифрових технологій у поєднанні з освітніми засобами, які зростила (сформувала) цивілізація, особливо з книгою. Як справедливо зазначає виконавчий директор Всесвітньої академії наук і мистецтв, американський письменник Гаррі Джейкобс, «розпочинається четверта промислова революція, коли технології відіграватимуть дедалі важливішу роль як потенційно на благо, так потенційно як виклик для існуючого стилю життя. І наше завдання, щоб можливості, які дають ці нові технології, були доступні кожному. Бо насправді ніхто не робить нічого нового. Усі винаходи ґрунтуються на знаннях та досвіді з минулого. Це – спадок, що належить усьому людству. І нам потрібно бути певними, що ті переваги відповідним чином розподілені усьому людству» [1].

Інтенсивне впровадження «цифрових технологій» з одночасним збереженням «книжкової освіти» є тією необхідною умовою, поза якою якісної освіти, спроможної забезпечити входження людини у самостійне життя, просто не існує. Кожна з цих опор навчання відіграє в системі освіти свою роль. Основа-основ історично здобутого досвіду людського способу життя забезпечує насамперед «книж-

на освіта»; швидко ж відповідь на історичні, нові та новітні життєві реалії віддзеркалює «цифрова освіта». І тільки їх поєднання, принаймні в першій половині XXI сто-

ліття, формує той надійний і перспективний фундамент, на якому зростається найвища цінність людської цивілізації – її величність Людина.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Дубровик-Рохова А.** Україна не має права змарнувати шанс! День. 2019. № 64.
2. **Коваль Л.** Інтернет стане другом, якщо бути обачним. Урядовий кур'єр. 22 жовтня 2021 р.
3. **Кюблер Х.-Д.** Міфи про суспільство знань. Зміни у суспільстві: інформація, засоби масової інформації та знання. Київ, 2010.
4. **Литвин В.** Президенти. Політичне лідерство: світові реалії, українська практика. Київ: Гамазин, 2019.
5. **Малєєва Т.** Книга і комп'ютер в інформаційному суспільстві: сучасне і майбутнє. Національна бібліотека України для дітей. Інформаційні технології. URL: <https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=3563>
6. **О'Райлі Т.** Хто знає, яким буде майбутнє. Київ, 2018.
7. **Пітин М.** Переваги процесів інформатизації для галузі фізичної культури і спорту. Моделювання та інформаційні технології у фізичному вихованні і спорті: матеріали VIII міжнар. наук. конф. Харків, 2012. С. 22–24. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/304295969.pdf>
8. **Тоффлер Э.** Шок будущего. М., 2004.
9. **Фельдман С.** Книги, що формують спільноту однодумців. День. 2021. 8–9 жовтня. С. 13.
10. **Форрестер Дж.** Мирская динамика. М., 2003.
11. **Харарі Ю. Н.** Урок для 21 століття. Київ, 2021.

REFERENCES

1. **Dubrovik-Rokhova, A.** (2019). Ukrayina ne maye prava zmarnuvaty shans! [Ukraine has no right to waste a chance!]. Den', no. 64. [in Ukrainian]
2. **Koval, L.** (2021). Internet stane druhom, yakshcho buty obachnym. [The Internet will become a friend if you are careful]. Uryadovyy kur'yer, October 22. [in Ukrainian]
3. **Kbler, H.-D.** (2010). Mify pro suspil'stvo znan'. Zminy u suspil'stvi: informatsiya, zasoby masovoyi informatsiyi ta znannya. [Myths about the knowledge society. Changes in society: information, mass media and knowledge]. Kyiv. [in Ukrainian]
4. **Lytvyn, V.** (2019). Prezydenty. Politychne liderstvo: svitovi realiyi, ukrayynska praktyka [Presidents. Political leadership: world realities, Ukrainian practice]. Kyiv: Gamazyn. [in Ukrainian]
5. **Maleeva, T.** (2022). Knyha i komp'yuter v informatsiynomu suspil'stvi: suchasne i maybutnye [Book and computer in the information society: modern and future]. National Library of Ukraine for Children. Information Technology. URL: <https://chl.kiev.ua/default.aspx?id=3563> [in Ukrainian]
6. **O'Reilly, T.** (2018). Khto znaye, yakym bude maybutnye [Who knows what the future will hold]. Kyiv. [in Ukrainian]
7. **Pityn, M.** (2012). Perevahy protsesiv informatyzatsiyi dlya haluzi fizychnoyi kultury i sportu [Advantages of informatization processes for the field of physical culture and sports]. Modelyuvannya ta informatsiyini tekhnolohiyi u fizychnomu vykhovanni i sporti: materialy VIII Mizhnarodna naukova konferentsiya — Modeling and information technologies in physical education and sports: materials of the 8th International Scientific Conference. Kharkiv, pp. 22–24. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/304295969.pdf> [in Ukrainian]
8. **Toffler, E.** (2004). Shok budushcheho [Future shock]. Moscow. [in Russian]
9. **Feldman, S.** (2021). Knyhy, shcho formuyut spil notu odnodumtsiv [Books that form a community of like-minded people]. Den', October 8–9, p. 13. [in Ukrainian]
10. **Forrester, J.** (2003). Myrovaya dynamyka [World dynamics]. Moscow. [in Russian]
11. **Harari, Y.N.** (2021). Urok dlya 21 stolittya [A lesson for the 21st century]. Kyiv. [in Ukrainian]

УДК 376-056.2/.3-051:378.091.3
DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.3(86).02

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Марія ШЕРЕМЕТ

доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету спеціальної та інклюзивної
освіти НПУ імені М. П. Драгоманова,
почесний академік НАПН України,
Заслужений працівник освіти України
ORCID ID 0000-0003-1437-3820

© Шеремет М., Супрун Д., 2022

Дар'я СУПРУН

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної психології та
медицини факультету спеціальної
та інклюзивної освіти НПУ
імені М. П. Драгоманова ORCID ID 0000-
0003-4725-094X

Ключові слова: педагогічна культура, інклюзивна культура, інклюзивне суспільство, фахівець галузі спеціальної та інклюзивної освіти.

Підняте питання формування інклюзивної культури фахівців галузі спеціальної освіти. Окреслена мета дослідження, що полягає у висвітленні теоретичних та методичних засад формування зазначеної культури, обґрунтуванні сучасних тенденцій формування педагогічної культури фахівців в умовах інклюзивного навчання та наданні методичних рекомендацій з її формування. Вказано на шляхи провадження у вітчизняне суспільство новітньої парадигми підготовки фахівців зазначеної

категорії в якості складової системи соціальної захищеності, відповідальності та соціальної згуртованості України в умовах сучасних інтеграційних викликів і зміцнення соціальної згуртованості загалу. Наведено аналітичний огляд дослідження формування інклюзивної культури фахівців галузі спеціальної освіти. Висвітлено багатовекторну модель підготовки фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти, у тому числі, і післядипломної освіти. Отже, окреслено перспективи модернізації професійної підготовки в умовах новітнього суспільства, приділена увага формуванню інклюзивної культури фахівців галузі спеціальної освіти.

Постановка проблеми. Інклюзивна освіта основоположком має за мету мінімізацію соціальної ізоляції дітей з ООП та надання їм можливості отримати повноцінну освіту. Забезпечення освітнього процесу відповідними кадрами передбачає на-

явність у фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти педагогічної культури та готовності до роботи з «особливими» дітьми. Це мають бути фахівці, які поділяють гуманістичну систему цінностей, прагнуть реалізувати нові технології навчання та виховання, здатні вирішити проблему соціальної адаптації дітей з ООП. Отже, мають володіти методами психолого-педагогічної діагностики, прагнути досягнення високих результатів у професійній діяльності, добре знатися на змісті та специфіці освітніх програм, мати в арсеналі спеціальні методики і технології навчання дітей з ООП, ефективно вступати у взаємодію з колегами як у самому навчальному закладі, так і поза освітнім середовищем [1].

В контексті сьогодення інклюзивна форма навчання проголошується одним з найефективніших засобів боротьби з навчальною ізоляцією в освіті, тож є засобом для побудови реального згуртованого загалу, що передбачає надання освіти для всіх дітей [7]. Означений процес передбачає максимальне врахування індивідуальних психофізіологічних особливостей кожної дитини.

Фахівці галузі спеціальної та інклюзивної освіти в контексті інклюзивного навчання потребують спеціальної підготовки, сутність якої полягає, перш за все, у формуванні гуманістичних цінностей засобом підняття на вищий щабель толерантності до людей з інвалідністю [5].

Аналіз досліджень і публікацій. В українській та світовій педагогіці накопичено певний досвід з проблеми формування фахової підготовки фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти (І. Бех, В. Бондар, В. Гладуш, Т. Ілляшенко, В. Синьов, М. Супрун, та ін.); формування професійно-педагогічних здібностей (Н. Кузьміна, М. Дьяченко, Л. Кандибович, А. Маркова тощо). Векторам впливу на якість освітніх послуг в умовах інклюзії в освіті та суспільстві розкрито у працях Ю. Лянного, В. Синьова, Д. Супрун, М. Тріпака, А. Шевцова, М. Шеремет та ін.

Мета дослідження полягає у висвітленні теоретичних та методичних засад форму-

вання інклюзивної культури фахівців галузі спеціальної освіти, обґрунтуванні сучасних тенденцій формування зазначеної культури фахівців в умовах інклюзивного навчання та наданні методичних рекомендацій з її формування [7].

Виклад матеріалу дослідження. У контексті системи освіти України провадження інклюзивної освіти є відносно інноваційним (порівняно з іншими передовими державами Європи), як з соціальної, так і освітньої точки зору, явищем [7].

Формування готовності фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти до роботи в новітніх умовах є основою забезпечення якості та результативності освіти, створення передумов прийняття і розвитку її цінностей та ідей. Дана готовність включає педагогічний і психологічний аспекти. Проблематика готовності фахівців до інклюзивної освіти в якості першорядних визначає завдання з формування емоційного прийняття дітей з ООП, мотиваційних установок, моральних принципів, ціннісно-змістовних установок сприйняття Іншого, що визначають прийняття ідеї інклюзії, внутрішньої детермінації активності особистості фахівця [1]. Педагогічний аспект готовності фахівців до роботи в умовах інклюзивної освіти визначається структурою самої педагогічної діяльності (її конструктивним, організаторським, рефлексивним, комунікативним компонентами) [1], а також професійними та соціально-особистісними компетенціями. Таким чином, можна говорити саме про інклюзивну готовність.

В рамках професійної підготовки маємо зважати на індивідуальність психолого-педагогічної ситуації, що забезпечується сталістю особистості фахівця. Модель співпраці з батьками має передбачати готовність викладача «відчувати» кожного члена батьківської групи класу. Дана співпраця провадить консенсусне та професійне спілкування, аби створити атмосферу взаємоповаги, співробітництва та толерантності [12]. Тож, визначаємо *навчально-виховний консенсус*, як необхідну умову

формування гуманістичної спрямованості фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти. Все частіше актуалізується поняття «толерантність», яке зазвичай характеризує професійну діяльність з позиції гуманістичної педагогіки. Засвоєння основ культури поведінки, слід розглядати як засвоєння не тільки професійних знань, умінь та навичок, але й адекватних соціальних відносин та спілкування з колегами, батьками та дітьми [3; 7]. Актуалізація психології, педагогіки, спеціальної педагогіки, основ педмастерності, основ інклюзивної освіти тощо має дозволити фахівцям галузі спеціальної та інклюзивної освіти ширше оволодіти соціально-психологічними знаннями; формувати засоби взаємодії з учнями з ООП; мінімізувати перешкоди, що заважають співпраці в інклюзивному середовищі.

Активна роль у плідній співпраці з колегами та батьками дітей з ООП – ефективний метод розвитку інклюзивної культури у студентів та працюючих фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти. В його основі лежить усвідомлення проблеми через дію в ході психолого-педагогічних заходів (семінарів, тренінгів, бесід та анкетувань), формування позиції переживання почуттів і потреб дітей шляхом входження в їх ситуацію. Це необхідна умова для підтримки саморегуляції фахівців в інклюзивному навчанні. Такі форми постійного контакту та взаємопідтримки дозволяють відновити власні ресурси задля вирішення професійних питань. Відбувається забезпечення мети розвитку стресостійкості та профілактики емоційному вигоранню [5; 8]. Для фахівців сфери інклюзивної освіти особливо важливою видається здатність зберігати емоційну стійкість. Створення постійних груп взаємопідтримки у формі фасилітації, які працюють в умовах інклюзії є тією психолого-педагогічною умовою, яка не тільки збереже та підтримає психологічне здоров'я, але надасть ресурси для подальшої діяльності. Для розвитку толерантності у фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти доцільно використовувати метод психодрами [2; 7].

Отже, ефективними методами розвитку психологічної готовності та інклюзивної культури фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти до діяльності з дітьми з ООП є: психологічний тренінг; семінари-практикуми; ділові ігри; навчальні семінари; психодрама; консультації з надання допомоги в діяльності з дітьми з ООП; рефлексивна самодіагностика тощо [2].

Тож, прінагідним до вищевизначеного було провадження протягом 2020-2022 рр. дослідження рівня інклюзивної культури та готовності до роботи з «особливими» дітьми у фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти. Охоплені дослідженням взяли участь у опитуваннях з питань інклюзивної освіти. Експериментальна частина провадилась завдяки командній роботі фахівців факультету спеціальної та інклюзивної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова за допомогою працівників комунальних закладів (наприклад, «Інклюзивно-ресурсний центр Вишгородської міської ради Київської області»).

Зазначимо, що учасники експерименту були залучені до заходів у рамках проекту «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку (EVDISD)» (тривалість проекту: 30 жовтня 2020 – 29 жовтня 2021рр.).

Наведемо огляд етапів дослідження формування досліджуваної культури фахівців в умовах інклюзивного навчання. За мету з формування та розвитку складових інклюзивної культури зазначеної категорії фахівців покладено апробацію моделі формування професійно важливих якостей і компетенцій, необхідних для успішної реалізації інклюзивних принципів у професійній діяльності, а також оцінка її ефективності.

Дослідно-експериментальна робота провадилася в три етапи: констатувальний, формувальний та контрольний. Для кожного етапу були сформульовані конкретні завдання [1; 2].

На етапі констатувального експерименту був розроблений діагностичний інструментарій, що дозволяє об'єктивно оцінити ступінь оволодіння вчителями кожним

компонентом інклюзивної готовності. При підборі методик моніторингу враховувалися складові інклюзивної готовності [1; 2]. Були виділені її наступні компоненти: інклюзивна етика, інклюзивна толерантність, інклюзивні теорія та практика. Також, щоб намітити шляхи формування готовності до роботи в умовах інклюзивної освіти, необхідно було виявити її якісні характеристики, тобто рівні, як співвідношення «вищих» і «нижчих» компонентів будь-яких структур. Тож, виділимо наступні рівні сформованості інклюзивної готовності фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти: граничний, базовий, підвищений. З метою моніторингу зазначених рівнів готовності фахівців, було виокремлено наступні критерії: ціннісно-мотиваційний, духовно-моральний, змістовний, діяльнісний. Перехід з одного рівня на інший міг здійснюватися на підставі зміни якісних і кількісних показників, позначаючи зміну послідовних етапів процесу формування інклюзивної готовності [1; 2]. З урахуванням критеріїв і показників було розроблено комплекс адаптованих методик, застосування якого дозволило провести формувальну частину експерименту [2].

В експерименті взяли участь майбутні та діючі фахівці галузі спеціальної та інклюзивної освіти. Завдяки командній роботі, надалі маємо можливість навести отримані дані з анкетування студентів, а також фахівців інклюзивної освіти, які працюють перший рік. На етапі констатувального експерименту було проведено моніторинг рівня сформованості у майбутніх фахівців психолого-педагогічного спрямування ключових компонентів готовності до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. З отриманих даних визначено, що значна частина фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти (38 %) та ще більше студентів (42 %) не достатньо розуміються на напрямках та перспективах інклюзивного навчання, оскільки досить багато відповідей, в яких спостерігаємо недостатню обізнаність у ключових питаннях проблеми [1; 2]. Результати спостереження і бесід

підтверджують наступне: фахівці недостатньо орієнтуються в інклюзивних цінностях, відзначаючи в цілому задоволеність від вибору сфери професійної діяльності, мають страхи та невпевненість щодо вирішення питань роботи з дітьми з ООП. Таким чином, на момент проведення констатуючого етапу експерименту готовність до роботи в умовах інклюзивної освіти сформована недостатньо. Отже, формування особистістості конкурентоспроможного фахівця з належним рівнем інклюзивної культури набуває першочергового значення.

Формувальний експеримент проводився протягом 2021-2022 рр. на базі НПУ імені М. П. Драгоманова. Розглянемо результати повторної діагностики рівня інклюзивної готовності респондентів.

Такий компонент, як інклюзивна етика піддався діагностуванню за двома методиками: методика вивчення ставлення фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти до цінностей інклюзивної освіти (адаптована методика В. Хитрюк) і «Самооцінка професійно педагогічної мотивації» (Н. Фетіскін). Було встановлено, що найбільш суттєвим виявилось зростання показника готовності в галузі ціннісно-мотиваційного та духовно-морального компонентів становлення особистості фахівця (з 0,6 до 1,8) [1; 2; 5]. Це уможливило висновок про те, що за період проведення емпіричної частини дослідження майбутні фахівці досягли вже більш високого, базового рівня. При тестуванні за діагностичною методикою В. Хитрюк отримані наступні результати: початковим рівнем інклюзивної готовності володіють 30 % проти 55 % до спеціальної роботи, та базовий – 70 %, відповідно проти 37 %.

Якщо аналізувати ефективність експериментального навчання у відсотках, то з точки зору критерію толерантності, який також визначався за двома методиками («Психологічна компетентність учителя» Т. Графської і опитувальник А. Мехрабієна і Н. Епштейна на здатність до емпатії), початковий рівень психологічної компетентності продемонстрували 50 % респондентів, та базовий – 50 %, після навчання – 32 %

та 48 %, відповідно. Високий рівень емпатії продемонстрували лише 20 % опитаних. Таким чином, можна зробити висновок про те, що такий компонент як інклюзивна етика у більшості фахівців все ж розвинений недостатньо [1; 2; 9].

Для дослідження ступеня оволодіння інклюзивної теорією застосовувався адаптований тест з основ інклюзивної освіти. 40 % майбутніх фахівців виконали його на середньому рівні (до формування – лише 20 %), 25 % проти 40 %. Підвищився рівень теоретичної підготовки фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти з питань інтеграції. Покращилось розуміння типів порушень розвитку. Також відзначається підвищення рівня сформованості психолого-педагогічної рефлексії, що в майбутньому допоможе в безперервному процесі самоосвіти і підвищенні професійної компетентності.

Висновки і перспективи для подальшого дослідження. Традиційної загальнопедагогічної підготовки майбутніх спеціалістів для ефективної діяльності з дітьми, які мають різні порушення в розвитку на сучасному етапі вже недостатньо. Повага до «відмінностей» людини (фізичних, психічних, статевих, вікових тощо) неможлива без сформованості толерантного ставлення до особистості, що є актуальним в період інтеграції України в загальноєвропейський освітній простір і впровадження інклюзивної освіти [3].

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кривцова, Г. С.** (2021) Педагогічна культура логопедів в умовах інклюзивного навчання Київ. Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 79 с.
2. **Супрун, Д. М.** (2021) Теорія та практика впровадження діагностичних технологій в галузі спеціальної освіти (містить комплекс діагностичних методик) : Навч.-метод. пос. для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів. Київ. Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 317 с.
3. **Супрун, Д. М.** (2021) Psychology of Management (Психологія Управління) : навч.-метод. Пос. Для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 384 с.
4. **Супрун, М. О.** (2005). Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (друга половина XIX-перша половина XX ст.): монографія. Київ: Вид. КЮІ МВСУ Паливода А.В. 350 с.

Орієнтація на індивідуальну траєкторію розвитку особистості фахівця призводить до зміни співвідношення між нормативними вимогами, які визначені в держстандартах освіти, та конкретними результатами – вимогами до самовизначення, самоосвіти, самостійності та самоврядування в навчально-професійній діяльності [12]. Тож, наразі маємо змогу провадження та примноження досвіду, що має здійснюватися за умови раціонального поєднання з новаторським доробком українських вчених-організаторів вищої школи в царині сучасної освіти в умовах соціальної згуртованості.

Таким чином, психолого-педагогічними умовами формування психологічної та професійної готовності, а, отже, й інклюзивної культури фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти є: психолого-рефлексивна спрямованість навчання; професійна мотивація, наявність позитивних духовно-моральних якостей та емоційних стимулів, занурення в активну інноваційну діяльність тощо. Саме висвітлена багатовекторна модель у системі підготовки фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти, у тому числі, й післядипломної освіти, дозволяє формувати інклюзивну культуру та розкривати творчий потенціал засобом впливу на всебічний розвиток загальних, професійних та психолого-педагогічних характеристик та здібностей.

REFERENCES

1. **Krivtsova, H.** (2021) Pedagogical culture of speech therapists in the conditions of inclusive education: Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. [in Ukrainian]
2. **Suprun, D.** (2021) Theory and practice of implementation of diagnostic technologies in the field of special education (includes complex of diagnostic techniques): Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. [in Ukrainian]
3. **Suprun, D.** (2021) Psychology of Management.: Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. [in Ukrainian]
4. **Suprun, M.** (2005). Correctional teaching of pupils in the special education institutions: preconditions, formation and development (second half of the XIX – first half of the of XX century). Kyiv: View. KYUI MVSU Palivoda A. B. [in Ukrainian]
5. **Khytriyuk, V.** (2014) Didactic model for the formation of inclusive readiness of future teachers. Scientific review: humanitarian research. No 6, pp. 14–19. [in Russian]

5. **Хитрюк, В.В.** (2014) Дидактична модель формування інклюзивної готовності майбутніх педагогів. Науковий огляд: гуманітарні дослідження. № 6. С. 14–19.

6. **Fedorenko, M., Suprun, D.** (2019). Psychological Linguodidactics of Speech Development Activity of Senior School Age Children with Autistic Abnormalities WEB OF SCIENCE Published: Apr. 2019 in PSYCHOLINGUISTICS.

7. **Griban, G., Okhrimenko, I., Suprun, D.,** (2021) Formation of Psychophysical Readiness of Cadets for Future Professional Activity The Open Sports Sciences Journal, 2021, 14: 1–8 Electronic publication date: 22/03/2021] [Collection year: 2021] SCOPUS Core Collection URL: <https://opensportssciencejournal.com/VOLUME/14/PAGE/1/FULLTEXT>

8. **Hryhorenko, T., Rudenko, L., Suprun, D.,** (2021). Motivational component of psychologists' (special, clinical) professional competence International Journal of Pedagogy Innovation and New Technologies journal homepage:, Vol. 8, No. 2, 2021 URL: <http://www.ijpint.com>

9. **Mehrabian, A.** (1981). Silent Messages: Implicit Communication of Emotions and Attitudes (2nd ed.). Belmont, CA: Wadsworth.

10. **Suprun, D.** (2020). Formation of the Primary School Teachers' Information Competency in Postgraduate Education WEB OF SCIENCE Published: Sep. 2020 in Postmodern Openings.

11. **Sheremet, M., Suprun, D.,** (2021) Professional formation of personality in conditions of social cohesion in education Київ : Альянт. С. 26–29.

12. **Sheremet, M., Suprun, M., Suprun, D.** (2020) Future Psychologists' Readiness to Work in Conditions of Social Cohesion in Education WEB OF SCIENCE Published: Sep. 2020 in International Journal of Applied Exercise Physiology.

13. **Zhuravlova L., Sheremet M., Dmytriieva I., Suprun D.** (2020). State of formation of motivation as one of the structural-functional components of speech development of primary schoolchildren with dysgraphia. International Journal of Psychosocial Rehabilitation. Vol. 24, Issue 08, p. 8985–8999. URL: <https://doi.org/10.37200/IJPR/V24I8/PR280893>

14. **Zhuravlova, L., Sheremet, M., Suprun, D., Fedorenko, S., & Dubiaha, S.** (2021). Results of the Examination of Primary School Students By Means of Speech Therapy Screening. BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience, 12(1), 326–342 URL: <https://doi.org/10.18662/brain/12.1/185>

Ганна ВАЛЕНСА

кандидат філософських наук,
сертифікована психотерапевтка, коуч,
фасилітаторка, медіаторка,
старша наукова співробітниця
відділу організації наукових досліджень
НПУ імені М. П. Драгоманова
ORCID ID 0000-0002-2017-7941

Ключові слова: допомагаюча професія, модель запиту клієнта, ідентичність клієнта, ідентичність консультанта, помічник, терапевт, експерт, навичковий тренер, вчитель, коуч, духовний керівник, гуру, методологія допомагаючих професій, освіта професіоналів допомагаючої сфери.

У статті аналізуються поняття професійної ідентичності спеціалістів та клієнтів допомагаючої сфери, процеси визначення спеціалістом запиту клієнта та отримання клієнтами допомоги в таких професіях, як психотерапія, коучінг, медіація, фасилітація та ін. Сформульовано головні питання, що окреслюють філософську проблематику функціонування допомагаючих професій та роль поняття ідентичності в контексті надання допомагаючих послуг. Описано модель запиту клієнта, яка ґрунтується на чіт-

УДК 001.8

DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.3(86).03

МЕТОДОЛОГІЯ ДОПОМАГАЮЧИХ ПРОФЕСІЙ: ПРАКТИКА ТА ОСВІТА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

© Валеса Г., 2022

ких розрізненнях рівнів потреб клієнта і відповідних процесів та результатів у взаємодії з тим, хто допомагає (помічником). Показано, що структура запиту і потреби клієнта як елементи його ідентичності пов'язані з ідентичністю консультанта.

опомагаючі професії сьогодні набувають особливого значення та виокремлюються як сфера діяльності, необхідна для підтримки ресурсного стану людей в усіх аспектах їх індивідуального існування та сферах соціальної реалізації. Наростає напруга і відчуття невизначеності на тлі соціальних викликів сучасності, таких як війна в Україні та безпекова криза у світі, пандемія коронавірусу та її наслідки в усіх сферах соціального життя, економічні трансформації тощо. Тому особливе місце в суспільстві займають сьогодні сфери, де надаються різноманітні види допомоги: психологія

та психотерапія; коучинг як супровід в ході персонального і професійного розвитку; тренерство як у сфері самовдосконалення, так і отримання спеціальних навичок (навчання дорослих у бізнесі та спеціалізаціях); професійна фасилітація групової роботи (від англ. facilitate – полегшення, сприяння) у процесі взаємодії в командах та спільнотах; бізнес, кар’єрне та фінансове консультування, стратегічна і проєктна робота, супровід змін в організаціях та спільнотах, фасилітація діалогу тощо.

Єва-Марія Граф, Марлен Сатор та Томас Спранс-Фогасі дають наступне визначення допомагаючої професії (англ. helping profession): «Професія, яка надає допомогу, визначається як професійна взаємодія між експертом, що надає допомогу, і клієнтом, ініційована для розвитку чи вирішення проблем фізичної, психологічної, інтелектуальної чи емоційної конституції осіб, включаючи медицину, медсестринство, психотерапію, психологічне консультування, соціальну роботу, освіту чи коучинг» [10, с. 1]. Отже, визначення сфери допомагаючих професій, тісно пов’язане з видами допомоги, які існують на ринку, їх історією та ustalеними практиками, а також культурою надання й прийняття допомоги та підтримки у суспільстві в цілому. Постають питання більш детального опису та концептуалізації поняття «**допомога**» у соціальному, психологічному та економічному сенсах і пов’язаних з ним понять – **потреба та запит** клієнта, **споживацький досвід** отримувача допомоги, **суть самої послуги підтримки, ролі** помічника та **ідентичності** професіонала підтримуючої сфери і клієнта, що її отримує тощо.

Наразі спектр допоміжних послуг в Україні розширюється і, відповідно, клієнти стають досвідченішими та більш прискіпливими до процесу та результатів роботи спеціалістів. Це вимагає якісного аналізу сфери допомагаючих професій та більш уважного ставлення до такої теми як запит і задоволення клієнта у сфері підтримки. Також зарубіжні автори констатують: «... зростаюча фрагментарність та специ-

фікація бізнесу, що допомагає, призводить до зростаючої невпевненості на стороні пацієнтів, клієнтів та споживачів надання професійних послуг» [10, с. 5]. Тому **виникає потреба філософського та концептуального аналізу сфери допомагаючих професій**, який дасть можливість виокремити ключові теми та напрямки дослідження даної області, дослідить ключові поняття та визначення стосовно клієнтських запитів та потреб у допомозі, способів та якості їх задоволення тощо.

Зокрема бракує чіткого розуміння структури розрізень та критеріїв, що їх варто застосовувати клієнтові, обираючи помічника, а помічнику – створюючи безпечні границі в стосунках при наданні послуги. Часто навіть у розвинених суспільствах користувачі вдаються до цілком небезпечних субститутів (замінників) у даній сфері – представників архаїчного та міфологічного мислення різного ґатунку – гадалок, знахарів, екстрасенсів тощо. Цей факт, що залежить від багатьох соціокультурних та психологічних факторів, усе ще є доволі розповсюдженим і свідчить про актуальність обраної теми.

З іншої сторони важливою є безпека спеціаліста підтримуючої сфери у процесі надання ним/нею допомоги. Розмитість професійних меж, відсутність теоретично обґрунтованої можливості зазначати власні кордони та визначати ролі під час професійної діяльності може призводити не лише до неякісного надання послуг, а й до емоційного вигорання, втрати ресурсу та шкоди здоров’ю спеціаліста, а також знецінення допомагаючої професії. Як зазначають Урсула Вірц та Йорг Цобелі, незважаючи на те, що психотерапія допомагає мільйонам людей, можна почути звинувачення в тому, що її ефективність не доведена. На думку авторів, «криза сенсу» охопила не лише психотерапію і соціально-психологічні служби – вона властива сучасному суспільству і потребує усвідомленого ставлення. «В джунглях психотерапевтичних підходів критерії їх дієвості залишаються туманними» [4, с. 69] і самі психоте-

рапевти та інші допомагаючі професіонали потерпають від цього виклику, втрачаючи подекуди власне відчуття сенсу в професії [4, с. 68–87].

Отже, філософія надання та отримання допомоги загалом чекає на якісні дослідження та вимагає глибокого міждисциплінарного вивчення саме через складність та поєднання у цій сфері багатьох психологічних, економічних, антропологічних, соціокультурних, філософських, релігійних, політичних та інших аспектів.

Серед головних питань, необхідних для філософського аналізу зазначеної проблематики, виділимо такі:

1. **Що ми називаємо потребою у допомозі**, яку власне задовольняє спеціаліст допомагаючої професії (консультант, тренер, фасилітатор, психотерапевт, коуч, соціальний працівник, медик тощо)? Як можна якісно описати межі понять «допомога» і «допомагаюча професія» у контексті надання послуг? Як має відбуватися цей опис: на основі узагальнення прикладів багатьох існуючих професій та послуг або на підставі деякого універсального розуміння допомоги (наприклад, психологічного чи економічного)? **Що** варто взяти за основу концептуалізації?

2. **У чому суть допомагаючої професії?** Чим вона сутнісно відрізняється від інших професій? Адже всі професії, пов'язані з наданням послуг, спрямовані на створення певної цінності для клієнта/споживача. Які основні компоненти, структура та особливості поняття «допомагаюча професія», що ґрунтуються на понятті «допомога»?

3. Як визначає сам споживач власні потреби та **приймає рішення про отримання допомоги** і купівлю послуги? Перед якими дилемами опиняється? Як дає собі звіт у відчуттях і розуміє, яка саме допомога необхідна?

4. **Що знає клієнт** стосовно допомагаючих послуг на ринку? Чи обізнаний, які види таких послуг існують, хто і як їх надає, скільки коштують дані послуги, скільки займають часу і яку саме користь надають? На основі яких критеріїв приймається рішення?

5. Як пов'язані між собою **стан і потреби клієнта та існуючі методи задоволення цих потреб?** Які види допомагаючих послуг існують і чим відрізняються? Який концепт допоможе показати цей зв'язок, щоб якісно аналізувати дану тему?

6. Яким чином **регулюються стосунки** клієнта та надавача послуг у допомагаючій сфері? Як працює **ідентичність** клієнта та помічника/консультанта у цих стосунках?

7. Які можливі **способи врегулювання складних етичних питань** у допомагаючій сфері? Чи існує і як організований професійний діалог у різних допомагаючих професіях на цю досить складну тему? Які є концептуальні засновки для провадження такого діалогу?

8. Як пов'язані та чим відрізняються різні допомагаючі професії з огляду на особливості потреб і запиту клієнта? **Що** можна сказати стосовно **міждисциплінарного діалогу про якість задоволення клієнта допомагаючої сфери?**

9. Як повинні формуватися **стандарти допомагаючих професій?** **Що** має знати клієнт про ці стандарти, отримуючи послугу?

Відповіді на ці питання актуальні як для клієнтів, так і для самих спеціалістів допомагаючих професій і цілих галузей, які надають відповідні послуги. У нашій статті зосередимося на зв'язку **між запитом клієнта та ідентичністю спеціаліста допомагаючої професії і самого клієнта**. Як власне клієнт формує запит на допомогу й підтримку та розуміє - до кого звернутися в разі потреби? Які професійні ролі відповідають тим чи іншим запитам? Цей аспект своєрідно тематизується у таких сферах, як психотерапія, фасилітація, медіація тощо, але вимагає узагальнення на рівні **методології допомагаючих професій**.

Чим, наприклад, варто керуватися клієнтові, обираючи вид допомоги та підтримки в ситуації втрати роботи, особистісних стосунків чи близької людини? Стан внутрішнього дисонансу, дезорієнтації та розгубленості може спіткати кожного з нас щодня! Україна наразі стає епіцентром такого роду запитів через велику кількість

втратах у ході війни, масивного гібридного впливу з боку РФ та викликів економічного та соціального характеру – вимушене переміщення в межах країни та за кордон, зміна або позбавлення джерел заробітку, перебування в стані невизначеності в ключових життєвих темах: працевлаштування, особисті стосунки «на відстані», горизонт планування, перспективи та контексти розвитку тощо. Як людина визначається з тим, до кого їй звернутися у разі ситуації подібних змін або втрат – коуча, психотерапевта, кар'єрного консультанта, духовного керівника, соціального працівника?

Тут зазначимо **дві ключові невизначеності**:

По-перше, звернімо увагу на суттєву різницю між запитом, що його формулює та звертає до надавача послуг клієнт, і його/її реальною потребою. Цей розрив цілком у сфері **самовизначення клієнта/клієнтки** і є таким, що принципово неможливо подолати «зовні» до початку співпраці з помічником. Ми зустрічаємося тут з проблемою невизначеності (складності, заплутаності, суперечливості тощо), яка постає всередині самого суб'єкта. Для споживача важко буває «об'єктивно» визначити специфіку власної потреби, а тому і шляхи її вдоволення часто ситуативні й непевні.

У прикладі про втрату роботи, зокрема, важко визначити – чи буде адекватною допомога кар'єрного консультанта або коуча, чи потрібний тут психотерапевт або медик-психіатр. А можливо особа обиратиме для себе спілкування з духовним наставником чи тренером з йоги? Обмежиться зустріччю з друзями та порадами членів сім'ї? Покладеться на випадкову рекомендацію перукаря? Отже, сам клієнт мав би визначитися з тим, що йому/їй потрібно. Але з досвіду відомо, що це буває доволі непросто! Пошуки «правильного спеціаліста, що справді допоможе» іноді тривають роками, а частіше рішення приймаються ситуативно і випадково. Отже, перша невизначеність стосується **внутрішнього світу клієнта і понять «запит» і «потреба»**. Так у когнітивній терапії, яка працює із впливом мислення на

емоції та поведінку, запит клієнта може містити переконання, які спричиняють або тісно пов'язані із симптомом і відтворюють останній, тоді як потреба полягає власне у звільненні від симптому [3, с. 25]. Запит клієнта медіації може звучати як необхідність припинити конфлікт зручним для нього/неї чином (так звана «позиція» сторони), а потребами в процесі медіації можуть виявитися – «бути почутим і побаченим», «ясність», «самовираження», «фінансовий інтерес» та «повага», що відповідає усій глибині «почуттів, потреб та інтересів» сторони [3, с. 104–105].

По-друге, існує складність професіонала-помічника, який має певну професійну настанову допомагати у визначеному ключі конкретної професії і має ухвалити рішення чи зможе він/вона допомогти в даному конкретному випадку і в який спосіб. Спеціаліст бачить проблематику клієнта з перспективи власних компетенцій і пропонує те, що вміє. Психотерапевт пропонуватиме системний контакт (курс сесій) для вивчення актуального стану клієнта, подолання дискомфорту, вдоволення потреби в емпатії та ясному розумінні ситуації, можливості накопичити психічний ресурс для прийняття рішень та їх реалізації. Консультант з профорієнтації, допоможе проаналізувати особистісні та професійні якості клієнта, а також дасть додаткову інформацію про становище ринку праці, щоб знайти оптимальне з експертної точки зору місце роботи в сучасних умовах. Коуч допоможе проаналізувати ціннісні та навикові ресурси клієнта для більш глибокого розуміння «Хто я?» і створити чіткий план дій з огляду на мету пошуку нової роботи та особливості контексту/оточення. Священник помісної церкви, покладаючись на вчення своєї конфесії, зверне увагу віруючого на те, який смисл подія звільнення має в контексті усього життя клієнта, чого вчить ситуація та яке призначення з «вищої» точки зору має клієнт у світі, щоб спрямувати себе до самореалізації в майбутньому.

Друга невизначеність стосується **змісту та границь застосування допомагаючих**

професій, які мають власні практики і традиції надання допомоги, шаблони інтерпретацій, історії успіху та невдач, обмеження методу тощо. Зокрема, Ральф Грінсон у «Техніці і практиці психоаналізу» хоч традиційно і розглядає клієнта як пацієнта, а психоаналітика як експерта у сфері несвідомого, говорить також про необхідність визначати готовність «пацієнта до специфічних вимог психоаналітичної терапії», про якості та здатності, які дозволять йому/їй продуктивно співпрацювати з аналітиком протягом курсу аналізу, а також про типи клієнтів (нарцисичні, психотичні), які не будуть ефективні в цьому процесі [5, с. 71–72].

Головна проблема, що вирішується у даній статті, знаходиться у площині перетину цих двох невизначеностей і стосується **пошуку відповідності конкретного типу допомоги (професії або послуги) потребі клієнта**. Оскільки жодна з професій не гарантує виняткового успіху – постає питання етики та відповідальності допомагаючих професій, а також ролі самого клієнта у процесі допомоги. Близькою є проблематика розмежування професійних ролей і визначення концептуальної єдності у сфері допомагаючих професій.

Концепція, запропонована в даному дослідженні:

а) є результатом узагальнення професійного досвіду авторки у кількох видах підтримуючих послуг: психотерапія, коучінг, фасилітація, медіація;

б) виокремлює методологічно важливі компоненти як запиту клієнта, так і професійної ролі помічника;

в) описує **процеси вдоволення потреб**, які суттєво відрізняються на кожному рівні запиту і є невід’ємними **компонентами формування ідентичності** як клієнта, так і самого підтримувача;

г) показує результат, що його можна отримати на кожному з рівнів запиту, демонструючи межі застосування методів і запобігаючи неадекватним очікуванням у контакті клієнта і професіонала;

д) є цілісною з точки зору повного циклу вдоволення потреби клієнта.

Основні поняття:

Потреба у Філософському енциклопедичному словнику – це «властивість усього живого, яка спонукає його до активності або викликає інші реакції завдяки відображенню надлишку, недостатності або відсутності чинників (речовини, енергії, інформації), що позитивно або негативно впливають на життєдіяльність організму, людської особистості, соціальної групи, історичної спільноти чи суспільства загалом» [8, с. 505]. Коли йдеться про клієнта у допомагаючій сфері, мається на увазі фізична, психологічна (емоційна, особистісна), соціальна (стосункова, суспільна), економічна або інші види потреб, які можуть бути вдоволені шляхом отримання професійної допомоги з боку спеціалістів відповідних сфер.

Допомагаюча послуга підвищує або підтримує якість життя людини, частіше за все пов’язана з її фізичним, психологічним, соціальним добробутом та економічним статусом, надається експертом відповідно професії, що має власні стандарти, досвід успішного вирішення проблем/задач клієнта та інші ресурси для надання такої допомоги.

Запит клієнта – формулювання потреби, як її відчуває та розуміє сам клієнт, звернене до ролі помічника з метою вдоволення своєї потреби.

Ідентифікація – процес ототожнення себе з об’єктами, стосунками, ролями та функціями в системах соціальних стосунків.

Ідентичність – результат численних ідентифікацій, комплексне уявлення суб’єкта про себе у конкретному контексті та житті в цілому.

Професійна ідентичність – уявлення суб’єкта про себе самого у професійному контексті, що співвідноситься з його здатністю надавати послугу (допомогу, підтримку, супровід – для допомагаючої сфери), відповідною роллю у відносинах зі споживачами продуктів та послуг, визнанням у клієнтському середовищі та статусом у професійному колі.

Ідентичність клієнта – уявлення суб’єкта про себе самого як споживача продуктів

та послуг. У контексті допомагаючих професій – споживач послуг допомоги.

Виклик, пов'язаний з темою ідентичності клієнта полягає в тому, що в клієнтських ролях ми опиняємося часто у зв'язку з безліччю соціальних інтеракцій щодня, купуємо та споживаємо продукти в усталений звичний спосіб, використовуючи традиційні ролі практично неусвідомлено. Велика кількість потреб є стандартними, з очікуваними форматами задоволення.

Тут постає важливе питання – чи допомагаюча послуга відрізняється від інших видів послуг та продуктів? Якщо так, то чим? І якщо відомо чим – що має відрізняти стосунки надавача допомагаючих послуг від звичайних стосунків з виробниками продуктів, наприклад харчування або послуг гостинності, юридичних послуг?

Коли йдеться про допомагаючу роль – автоматизми і звичні способи обміну часто ставляться під питання, оскільки ця роль передбачає встановлення неформального контакту та більш або менш особистісних зв'язків із клієнтом. Процес надання допомоги прямо або опосередковано пов'язаний із серією **ідентифікацій клієнта з надавачем допомоги** як особистістю: «це мій коуч», «мій терапевт радить мені», «ми з тренером домовились про виконання завдання», «батьюшака каже, що...». Крім того, суть допомоги має несиметричну структуру, адже надавач послуги виступає як авторитет (принаймні в заявленому контексті), а клієнт може почуватися залежним, потребуючи зовнішньої підтримки. Сучасні консультанти – від психотерапевтів і коучів до медіаторів і фасилітаторів – використовують поняття **контракту або договору** (організаційного – пов'язаного з процедурою надання послуги, та змістовного – пов'язаного зі змістом запиту клієнта), щоб зробити процедуру надання допомагаючої послуги якомога більш усвідомленою та безпечною. Так у сфері медіації закріплено терміни «договір про проведення медіації» перед початком процедури і «угода за результатами медіації» після її проведення [7, с. 232]. У культурі тран-

зактного аналізу «практики ТА розрізняють два види контрактів: адміністративний чи діловий і клінічний чи лікувальний» – перший стосується деталей оплати і організаційних умов співпраці, а другий – визначає яких змін прагне досягти клієнт і що він/вона готова зробити для досягнення такого результату [9, с. 294].

Суть допомагаючої послуги стосується сфери самовизначення клієнта – його самопочуття, емоційної стабільності та зони прийняття рішень. Тут ми виходимо із звичай усталеного розуміння споживання. Йдеться не просто про постачання послуги «зовнішнього ресурсу», який людина може використати на свій розсуд, у відповідності зі звичками та автоматизмами, і відчуті себе вдоволеною або ні. Так можна говорити про якісну або ні їжу, одяг, ніч у готелі, нотаріально завірений документ тощо. Тут йдеться про послугу, яка безпосередньо стосується самого осердя «вдоволеності» клієнта, зміни «всередині» людини або організації – механізмів самовідчуття та саморегуляції, усвідомлення інтересів та цінностей, прийняття рішень «хто я?», «хто буде вдоволеним чи ні?». Як зазначає Мерлін Аткінсон, підхід коучінгу запрошує «пробудити обдарованість у собі та інших», що за допомогою трансформуючої бесіди коуча з клієнтом дозволяє останньому опанувати свої власні ресурси найкращим чином і досягти бажаної цілі чи якості життя [1, с. 28–31].

Інші особливості підтримки полягають у її процесуальному, особистісному та стосунковому характері.

Процесуальний аспект означає, що підтримуюча послуга надається протягом певного часу, потребує сфокусованої уваги та/або інтерактивної взаємодії помічника з клієнтом протягом цього часу і оплачується, відповідно, тривалість присутності спеціаліста поряд з тим, кому він допомагає. Допомога з економічної точки зору є послугою, а не продуктом. Хоч деякі види підтримки можуть містити продукти як елемент. Грінсон зазначає: «...психоаналітичне лікування – довготривала, всеохоплююча, дорога терапія...» [5, с. 71].

Особистісний аспект говорить про те, що допомога не може бути відділена від особистості того, хто її надає, тому часто не може і не має бути автоматизована. У роботі «Розколоте Я» Рональд Лейнг акцентує увагу на необхідності для психотерапевта і психіатра «зорієнтувати себе як особистість на чужу схему всього суцього, а не лише розглядати іншого як об'єкт у своєму власному світі» [6, с. 17].

Стосунковий характер: більшість допомагаючих професій являють собою **специфічний тип спілкування** – психотерапевтичний діалог, медіація як процес переговорів за інтересами між конфліктуючими сторонами, коучингові сесії визначення цінностей, постановки цілей або планування, фасилітація як професійний супровід групової взаємодії. Спілкування ж передбачає дві сторони, які приймають одна одну в ролі рівних, однаково важливих і таких, яким можна довіряти. Тобто здатність клієнта до спілкування, формування довіри в стосунках або принаймні усвідомлення клієнтом важливості спілкування та довіри є необхідною умовою побудови підтримуючих стосунків і надання послуг допомоги. Із досвіду психотерапії відомо, що кожна особа має базові налаштування на процес спілкування, які ґрунтуються на її особистій історії стосунків. Зважаючи на стиль отримання допомоги, маємо враховувати факт, що вдовolenість клієнта залежить тут не лише від тривалості контакту або професійних якостей помічника, а й від здатності самого клієнта – особи або групи – отримати вдовolenня і відчуття сенсу від даного процесу за відведений час. Тому професійним помічникам частіше за все йдеться про **створення умов контакту з клієнтом**, за яких він/вона/вони зможуть досягти змін у стосунках з собою та іншими. Психотерапевти говорять, що зцілення може відбуватися «лише при стосунках, сповнених готовністю допомагати, піклуванням і любов'ю, коли інший сприймається як таємниця і прийнятий на глибинному рівні» [4, с. 297]. І одночасно «робочий альянс – це відносно неневротичні раціональні стосунки між

пацієнтом і аналітиком, які дозволяють пацієнту цілеспрямовано працювати в аналітичній ситуації» [5, с. 63]. Також компетенції фасилітатора за стандартами Міжнародної асоціації фасилітаторів (IAF) зазначають необхідність «створення і підтримки середовища для якісної участі», коли фасилітатор має демонструвати навички залучення, міжособистісного спілкування, рапорту (взаєморозуміння), поваги до різноманітності, забезпечувати включеність учасників у процес групового обговорення, створювати атмосферу довіри та безпеки тощо [12, с. 1–3].

Отже, виникає потреба у **концептуалізації допомагаючої послуги** як такої, що має характерні особливості і вимагає пильної уваги щодо своєї структури, опису ролей помічника і клієнта у процесі надання-отримання послуги.

Різниця або рівень збігу між висловленим у зверненні до спеціаліста запитом і реальною потребою клієнта свідчить у практиці допомагаючих професій про рівень самоусвідомлення клієнтом самого себе, розуміння ним потенційних шляхів вдовolenення своєї потреби, а також здатності звернутися по допомогу, знайти оптимальні ресурси і вдовольнити потребу. Власне, у цьому місці й виникає специфічна проблема, яку більшість спеціалістів допомагаючої сфери могли б сформулювати так: **клієнт «насправді не знає» чого хоче!** Запит часто звучить занадто абстрактно («хочу успіху») або занадто конкретно («треба перестати переживати, бо вже хворію»), або викривлено («навчіть мене як маніпулювати людьми на користь собі»). Навіть якщо людина достатньо інтелектуальна і спроможна в усіх відомих соціальних аспектах, вона матиме власне бачення і формулювання запиту, яке не завжди точно відповідає її реальній потребі, як і формулюванню спеціаліста. І тут, на самому початку співпраці, обидві сторони потребують ясності та узгодження понять. У різних допомагаючих підходах цю проблему вирішують відповідно до сфери послуг, базових переконань і концепцій тієї чи іншої школи/традиції та уявлень про мету, про-

цес і результат допомоги. Так, наприклад, у коучінгу є спроба описати три типи клієнтів відповідно до їх формулювання запиту і налаштування на процес співпраці з коучем: покупець, гість або той, хто жаліється. «Покупець» усвідомлює цінність співпраці з коучем і готовий вкладатися у результат, для нього характерні натхнення і мотивація стосовно своїх бажань і готовність досягати цілей. «Той, хто жаліється», може увесь час зустрічі сумніватися у власній спроможності досягти результату і навіть у власному бажанні його досягти, не відчуває достатньо сил та концентрації для того, щоб рухатись вперед навіть за підтримки коуча. «Гість», як правило, потрапляє на сесію коучінгу не з власного бажання, наприклад, у межах розвитку організації або з цікавості за рекомендацією друга [2, с.122–127]. Мерлін Аткінсон надає рекомендації коучу щодо поведінки з кожним типом клієнта, але не говорить про те, що подекуди будь-який клієнт може почуватися в кожній з трьох ролей! І тоді важливою стає **аналіз станів, мотивацій, а іноді всього багатства ідентичності клієнта, які спонукають його до зустрічі з помічником і сприяють якісній взаємодії**. На нашу думку, тут ідеться не лише про усталені ролі клієнтів «навколо помічника», а й про те, як можуть і мають змінюватися його ролі відповідно до особливостей стану, мотивації і особистості клієнта, усього різноманіття його/її ідентичності. Звичайно, за спеціалістами кожної професійної сфери

залишається право обирати, з якими типами клієнтів вони працюють. Так коучінг, зокрема, спрямований на роботу з ресурсними і вмотивованими клієнтами, яким співпраця зі спеціалістом допомагає спланувати й успішно реалізувати поставлені цілі відповідно до їх чіткого бачення. Але навіть найумотивований і найуспішніший клієнт, загалом позитивно орієнтований на досягнення цілі, може опинитися в різних станах, умовах тиску чи ситуаціях невизначеності. Тому нижче описуються процеси і результати роботи помічника відповідно до типу потреб клієнта, що являють собою зв'язану структуру, яка показує динаміку ідентичності (зміну станів, ролей, мотивацій і ставлення до себе самого/самої) як клієнта, так і професіонала у процесі їх взаємодії.

Пропонована **Модель запиту складається з 4-х рівнів**. На кожному рівні виокремлено якість вихідного і бажаного стану клієнта, процес, який відповідає динаміці вдоволення потреби та результат як формат вдоволення клієнта. Також важливими характеристиками на кожному рівні є поняття ідентичності клієнта і спеціаліста допомагаючої професії, тобто відповідь на питання: «хто я як клієнт», «хто я як професіонал». Назва кожного з чотирьох рівнів відповідає: а) ключовій потребі, що її вдоволення потребує клієнт; б) ключовій функції, що її має виконати спеціаліст поряд з клієнтом, який запитує допомогу: терапія, навчання, коучінг, трансформація.

	Вихідний стан	Бажаний стан	Процес	Результат
Терапія	«-» біль	«0» відсутність болю, полегшення	аналіз, переосмислення та перепроживання травматичних ситуацій, пошук нових ресурсних станів та переконань	1. втамування болю 2. усвідомлення проблеми та нове переконання, що «з цим можливо впоратись/жити і я знаю як» 3. нова інтерпретація ситуації та відчуття стосовно неї та себе в ній
1		Ролі	Терапевт / Клієнт терапії	
Навчання	«0» зацікавленість ?	«+» пізнання новго !	знайомство з різноманітними класифікаціями та картинами світу, які оточують людину, групу, панують у суспільстві	1. власна картина світу на основі опанування нових знань 2. віднаходження себе та свого місця у більших системах (групах, класифікаціях) 3. орієнтація серед інших людей на основі засвоєних моделей, ідентифікація 4. формування стійких навичок та уявлень про себе та інших та світ навколо

2		Ролі	Експерт або тренер з формування навичок / студент або учень	
Коучінг	«+» запитання до себе ?	«+++» відповіді від себе !	пошуки та віднаходження ціннісних орієнтирів, процес пошуку та відповіді на запитання «Хто Я?», застосування власної системи цінностей у доступних контекстах	1. цінності у зв'язку з власним бачення «Хто Я?» 2. проєкти на основі цінностей 3. планування та втілення планів 4. отримання результатів з відчуттям реалізації задуманого, повноцінна самореалізація
3		Ролі	Коуч / Клієнт коучингу	
Трансформація	«+-»	«?»	відчуття нерозв'язної суперечності або зіткнення з невизначеністю, незвіданим, можлива дезорієнтація, відчуття глухого кута, екзистенційна криза	1. формування культури контакту з глибокими нерозв'язними питаннями існування - життя та смерть, сенс існування та якість життя, віра та пізнання того, що перевищує особисту здатність розуміння (вихід за межі власного Я) 2. зустріч з більшим контекстом у різноманітних аспектах 3. народження «нового Я»
4		Ролі	Духовний керівник (духівник, гуру, вчитель, філософ) / Людина у екзистенційному пошуку	

Висновки. Методологія допомагаючих професій є відносно новою галуззю, що потребує глибокого аналізу різноманітних контекстів та форматів допомоги, які наразі активно запитують клієнтами через зростання невизначеності та безпекові виклики сучасності – війни, пандемії, стрімкі економічні та технологічні зміни. Розвиток сфери допомагаючих професій, поява нових і розвиток традиційних допомагаючих послуг вимагає ґрунтовної теорії, яка б дозволяла врахувати потреби та ідентичність як клієнта, що отримує допомогу, так і надавача послуг – професіонала-помічника. Постановка головних питань і формування підходів до концептуалізації понять «допомога», «допомагаюча професія», «помічник», «потреба», «запит», «ідентичність» клієнта та професіонала допомагаючої сфери дозволяють окреслити загальну методологічну рамку для розуміння якісного надання допомоги. Оскільки послуга допомоги пов'язана із самовизначенням клієнта і надавача допомоги має процесуальний, особистісний та стосунковий характер, то особливо важливою має бути увага

до теми ідентичності як клієнта, так і помічника. Основним моментом у контакті клієнта і помічника, який визначає шлях і спосіб допомоги, є етап визначення запиту клієнта, де встановлюється зв'язок на особистісному рівні та формується розуміння, чого саме потребує клієнт, яка допомога потрібна від помічника, які дії можуть і мають бути зроблені, які критерії вдалої допомоги та відповідальність сторін на початку співпраці.

Запропонована модель запиту спирається на ідею динаміки потреб у процесі взаємодії клієнта і помічника, враховує фактор суб'єктності обох сторін допомоги та акцентує важливість уваги до ідентичності, зокрема зміни стану і ролей між сторонами допомоги як у процесі визначення запиту, так і під час надання допомоги. Модель запиту є теоретичною рамкою, що структурно описує рівні досвіду клієнта під час вдоволення його потреб у контакті з помічником.

Такий опис дає можливість клієнту чітко усвідомити **структуру власних потреб**, процес їх вдоволення за допомогою

визначених дій помічника в окреслених ролях, а також результат, який можливо отримати на тому чи іншому рівні запити. Для ідентичності клієнта особливо важливим є визначення рівнів потреб через **дистанцію між вихідним та бажаним станом**. Вихідний/бажаний стан: 1) відчуття невдоволеної потреби, певної нестачі – біль і «відсутність болю»; 2) цікавість як інтерес до різноманітних життєвих контекстів й оволодіння новими знаннями, контекстами та навичками; 3) питання до себе самого як джерела прийняття важливих рішень і «народження» оптимального рішення; 4) внутрішня суперечність, криза ідентичності, або екзистенційна криза, і відчуття шляху, на якому можливі відкриття та сутнісне розуміння себе у безмежному світі. Кожен із вихідних станів прагне бути компенсованим, вдоволенним певним конкретним чином. «Бажаний» стан є умовним орієнтиром, який не може бути інтерпретований буквально, але корисний з точки зору початку співпраці клієнта і помічника. Такий опис, отриманий у попередньому інтерв'ю, дозволить самому клієнтові краще зрозуміти власні потреби, а помічнику більш або менш чітко структурувати отриманий запит і зорієнтуватися стосовно стратегії допомоги, процесу і результату, ролей та стосунків з клієнтом.

Спеціалістам допомагаючих професій ця модель дозволяє визначитися з тим, яку саме послугу вони надають, з яким **вихідним та бажаним станом клієнта** вони мають справу, у чому полягає концептуально **процес** надання допомоги і якого **результату** в загальних рисах очікує клієнт. Орієнтація на дані параметри дозволяє якісно зрозуміти потреби клієнта, чіткіше і швидше визначити конкретний запит, щоб спрямовувати клієнта до вдоволення його/її потреб. Одночасно, спираючись на дану модель, спеціаліст чіткіше розуміє **власну роль**, межі свого впливу в стосунках із клієнтом і може якісно структурувати час та обирати формати надання послуги для кращого результату.

Як ідентичність і клієнта, і спеціаліста допомагаючої сфери отримують опору в межах даної моделі через уточнення ролей, взаємних ідентифікацій, розуміння процесу взаємодії та очікуваних результатів.

Освітній потенціал моделі запити клієнта має кілька аспектів:

- теоретичне значення моделі полягає у виокремленні ключових понять професійної сфери допомоги, їх поєднанні для релевантного опису теми потреб клієнта та професійних ролей помічника, що надає студентам та молодим спеціалістам можливість більш чіткого усвідомлення суті професії помічника та її ключових компетенцій;

- як методологічна рамка пропонує модель може бути використана для формування стандартів та вимог, критеріїв оцінки та параметрів процесу надання допомоги у кожній конкретній допомагаючій сфері, а відповідно – для створення підручників та керівництв із викладання основ професії;

- з позиції розвитку навичок професіоналами сфери допомоги модель дає можливість створення відповідних вправ, розробки практикумів, тренінгів та навчальних курсів, які забезпечуватимуть можливість формування і тренування відповідних навичок і компетенцій професіонала допомагаючої сфери;

- практична роль моделі полягає у можливості її використання студентами для самоаналізу, дослідження та розвитку власної професійної ідентичності, підтримки свого ресурсного стану, а також для вивчення власного запити на ті чи інші підходи в навчанні.

У наступних статтях маємо опрацювати кожен з рівнів моделі запити глибше й детальніше, щоб показати, як саме пов'язані між собою основні поняття запропонованого підходу та функціонують ключові зв'язки між цими поняттями у процесі знайомства клієнта та помічника (власне під час обговорення запити) і далі у процесі надання допомоги.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Аткінсон М., Чоис Т.Р.** (2009) Наука и искусство коучинга: Внутренняя динамика. Київ. 208 с.
2. **Аткінсон М., Чоис Т.Р.** (2009) Пошаговая система: Наука и искусство коучинга. Київ. 256 с.
3. **Бек Д.** (2018) Когнитивная терапия. Полное руководство. Москва. 400 с.
4. **Виртц У., Цобели Й.** (2016) Жажда смысла. Человек в экстремальных ситуациях. Границы психотерапии. Москва. 328 с.
5. **Гринсон Ральф Р.** (2018) Техника и практика психоанализа. Москва. 478 с.
6. **Лэйнг Р. Д.** (2017) Расколотое «Я». Феноменология переживания и Райская птичка. Москва. 350 с.
7. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник / Білик Т., Гаврилюк Р., Городиський І. [та ін.] (2019). Одеса. 456 с.
8. Потреба // Філософський енциклопедичний словник. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf (дата звернення 10.12.2021)
9. **Стюарт Й., Джойс В.** (2002) Основи ТА: Транзакційний аналіз. Київ. 393 с.

REFERENCES

1. **Atkinson M., Choisis T.R.** (2009) The Science and Art of Coaching: Internal Dynamics. Kyiv. 208 p. [in Russian]
 2. **Atkinson M., Choisis T.R.** (2009) Step by Step System: The Science and Art of Coaching. Kyiv. 256 p. [in Russian]
 3. **Beck D.** (2018) Cognitive therapy. Complete guide. Moscow. 400 p. [in Russian]
 4. **Wirtz W., Zobel J.** (2016) Thirst for Meaning. Man in extreme situations. The limits of psychotherapy. Moscow. 328 p. [in Russian]
 5. **Greenson R. R.** (2018) Technique and practice of psychoanalysis. Moscow. 478 p. [in Russian]
 6. **Laing R. D.** (2017) The Fractured Self. The phenomenology of experience and the bird of paradise. Moscow. 350 p. [in Russian]
 7. Mediation in the professional activity of a lawyer: a textbook / Bilyk T., Gavrilyuk R., Horodysky I. [et al.] (2019). Odesa. 456 p. [in Ukrainian]
 8. Need // Philosophical encyclopedic dictionary. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shynkaruk_Volodymyr/Filosofskiy_entsyklopedychnyi_slovyk.pdf (access date 22/11/2021) [in Ukrainian]
 9. **Stewart, J., Joyce, W.** (2002) Essentials of TA: Transactional Analysis. Kyiv. 393 p. [in Ukrainian]
-
10. **Graf E.-M. Sator M. Spranz-Fogasy T.** (2014) Discourses of helping professions. Amsterdam: Benjamins, p. (1)–12. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/83653143.pdf> (access date 02/10/2021)
 11. **Emerson C.H.** (2010) Counselor Professional Identity: Construction and Validation of the Counselor Professional Identity Measure. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/149232046.pdf> (access date 25/12/2021)
 12. IAF Core Competencies, International Association of Facilitators (IAF) (2021). URL: <https://www.iaf-world.org/site/sites/default/files/Revised%20IAF%20Core%20%20Competencies%20-%20July%202021.pdf> (access date 17/10/2019)

Костянтин КОРСАК
доктор філософських наук, професор,
ПВНЗ «Київський медичний університет»
ORCID 0000-0001-7715-9720

Юрій КОРСАК
кандидат філософських наук, старший
науковий співробітник
Інститут вищої освіти, НАПН України,

Наталія КОЧУБЕЙ
доктор філософських наук, професор,
завідувачка кафедри менеджменту та
інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ ім. М.П. Драгоманова,
м. Київ ORCID ID 0000-0003-3668-7193

Ключові слова: війна-2022, давнє минуле, панування міфів, ізотопне датування, секвенування генів, історико-археологічна ноореволюція XXI, міф «геноцид ямників», доведення його помилковості.

Прогнозування майбутнього через вимоги щоденного життя і виконання фахових обов'язків під час війни-2022 є головною проблемою даної статті. Долаючи інформаційний шум від матеріалів про війну, пандемію COVID-2019 і комплекс загроз для існування людства, звертаємо увагу на діяльність науково-освітнього комплексу, на його відкриття і проривні досягнення. Ми виявили багато важливих фактів і явищ, що в

УДК 930.85"634/636"(100+477)+140.8+338.22

DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.3(86).04

ГЛОБАЛЬНА НООРЕВОЛЮЦІЯ У СФЕРІ ГУМАНІТАРНИХ НАУК У КОНТЕКСТІ ЗМІН УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

© Корсак К., Корсак Ю., Кочубей Н., 2022

сукупності формують нове бачення майбутнього. У статті висловлюється попередження про шкоду від ігнорування екологічно ідеальних ноотехнологій та їх ноонаукового джерела. Це вже загальмувало прогрес у життєдіяльності Хомо і заважає використанню в історії та археології досягнень ноонаук (археометрії, палеогенетики, нооантропології та ін.). Наводяться докази початку мегареволюції у сфері гуманітарних наук та її складової частини — історико-археологічної ноореволюції XXI ст. Вона полягає у відмові від усіх міфологізованих уявлень про минуле і побудові нового опису подій палеолітичних і наступних часів на основі точних ізотопних датувань, генетичного секвенування та інших досягнень останніх років. Девід Райх та інші наукові лідери світу наголошують на необхідності створення правдивої картини еволюції Хомо. Наша праця скерована

на аналіз причин появи на Заході у 2017–2020 роках потоку антиукраїнських статей про так званий «ямний геноцид». Насправді це відкрите Д. Райхом та іншими науковцями зникнення генів землеробів спричинене діями не «ямників», а пращурів сучасних західноєвропейців, які спиралися на агресивний архетип. Сьогодні він відомий як «атлантична цивілізація». Її світоглядні недоліки помітні в діях керівників держав ЄС і в поведінці значної частини європейців. Ми пропонуємо поширювати факти про давні витоки ворожнечі між Заходом і Сходом для інформування всього суспільства, що прискорить прихід миру в Україну. Наша вища школа у сучасних пошуках нової моделі українського університету зобов'язана стати світовим лідером в інноваціях шляхом урахування ноореволюції у сфері гуманітарних та інших наук.

Актуальність і постановка проблеми.

Незаперечним фактом для кожного сучасного науковця-аналітика є перебування всієї популяції Хомо в біфуркаційній точці свого прискореного розвитку, започаткованого з моменту переходу від природно-фауністичної еволюції до соціальної. У своїх попередніх працях ми зазначили факт перетину людством ланцюжка трьох «тоф-флерівських» цивілізаційних хвиль і входження в XXI ст. у *четверту хвилю* феноменальної висоти та впливовості. Ми назвали її «*ноохвилею*», бо вона замінює наявні екодеструктивні індустріальні і смартвиробництва поміченими нами технологіями «з майбутнього» – *ноотехнологіями* (ноосферними процесами), для яких запропонували увести 7-й технологічний уклад і використовувати в науково-освітній сфері легітимізований «Нооглосарій» із сотнями авторських ноотермінів і ноопонять [1].

Та наш, висловлений у багатьох працях заклик рятуватися від пандемій і колапсів через використання ноонаук і ноотехнологій, мав мінімальний відгук на екстремальних теренах і цілковито нульовий на Заході. Детальне пояснення цього неуспіху виходить за межі статті. Відзначимо тільки те, що в атлантичній (чи західноєвропейській) цивілізації для всього простору Sciences & Arts уже понад півстоліття категорично заборонено використовувати всі слова з грецьким «ноо – поо». Прикро, що це негативне явище стає все популярнішим і в науковій сфері України (конкретний доказ – важливий твір нашої НАНУ про най-

кращий вибір вектора нашого цивілізаційного розвитку [11]).

Із часу відновленої незалежності українські науковці й освітяни мають значні теоретичні досягнення у сфері гуманітарних наук. Але немає чіткої вини в тому, що багато мільйонів дослідників PhD-рівня на всій планеті дуже часто здійснюють «проривні» відкриття, що вимагають негайної реакції усіх, хто у системі вищої освіти спілкується із сучасним молодим поколінням. У межах наших можливостей у своїх публікаціях ми намагалися спиратися на цю нову інформацію ([2; 3] та ін.), але цього виявилось недостатньо з погляду на безперечно біфуркаційні ознаки розвитку людства.

Мета цієї статті полягає у наведенні доказів початку *глобальної революції в усій сфері гуманітарних наук* (філософії, історії, археології та ін.), у системі освіти та в провідних суспільних структурах. Ця мегареволюція спирається на збільшення кількості рятувальних для людства ноотехнологій і ноонаук.

Конкретним *завданням* ми обрали аналіз частини вказаного процесу – *історико-археологічну ноореволюцію-XXI*, яка вже входить у фазу прискореного і все більш впливового розвитку. Цей вибір зумовлений нашим переконанням у його найбільшій важливості та застосовності у сфері модернізації теоретичних історичних та інших уявлень. Хоч знищити всю неправду надто важко і ми не сподіваємося на негайні досягнення, але ноонауки (нооісторія, археометрія, палеогенетика, нооантропология й

ін.) уже надали авторам перші факти, що спроможні розпочати цей процес.

У **методологічному аспекті** стаття спирається на інтегральне поєднання досягнень сучасної філософії та на добре перевірені тривалим використанням засоби і методи проведення якісних наукових досліджень. Особливість нашої праці полягає в значній концентрації уваги на аналізі найновіших відкриттів у сфері Sciences & Arts, що сталися впродовж останніх років і місяців. Використаємо можливості інфографіки, Інтернету та всіх друкованих й інших джерел. Їх, очевидно, дуже багато, тому посилення здійснимо тільки на найнеобхідніші.

Виклад отриманих результатів

1. Про ноореволюцію в матеріальному життєзабезпеченні людства

Спершу витратимо кілька абзаців на пояснення виробничо-матеріальної основи всієї глобальної ноореволюції-XXI у сфері гуманітарних наук та системах народної і вищої освіти.

Формуванням консенсусу щодо невикористання понять із «ноо — поо» в усій науково-освітній сфері колективний Захід у 1960–1970 роках неусвідомлено загальмував світоглядно-культурний прогрес (ми не вважаємо «прогресом» зациклення на так званому філософському «постмодернізмі», що вважає однаково цінними і важливими будь-які логічно поєднані комбінації наукових та усіх інших слів і понять). Наслідком цього став потік помилкових передбачень майбутнього, що розпочався з доволі успішної діяльності Римського клубу в останній третині ХХ ст. (книга «Межі зростання» 1972 р. й десятки інших). У даний момент ці передбачення деградували майже до повної помилковості (приклад — звіт про діяльність за 50 років і передбачення майбутнього [12]). Набагато гіршими виявились державні прогнози у Франції, Японії, Росії і навіть у США, виконавці яких з очевидних причин не мали свободи висловлювання та ще й ігнорували появу ноотехнологій, поширюючи цілковито відверту негативну есхатологію та залякую-

чи світ усе довгими переліками неминучих катаклізмів.

Набагато цікавішою виявилася тривала еволюція тижневих щорічних зібрань професіоналів з економіки і політики у швейцарському гірському курорті «Давос». Ці зібрання через приплив державних діячів і VIP-осіб змушені були переорієнтуватися з «руху грошей» на прогнозування еволюції всього людства. Цим їх організатор Клаус Шваб і його колеги вийшли далеко за межі фахової компетентності. Вони стали виконувати роль лоцманів там, де ігнорування науково-технологічних трендів спричинило пропозицію здебільшого помилкових та непрофесійних прогнозів і пропозицій глобального стратегічного характеру, непридатних для великого інтервалу часу.

Для засвідчення принципової помилковості економічної стратегії Давосу-2022 розглянемо з використанням Інтернету нові дані про альтернативні шляхи забезпечення людства якісним харчуванням.

У 2021 році було поширено багато матеріалів про можливий перехід лідерства у використанні харчових бактеріальних технологій для отримання цінних білкових продуктів від США з їх феноменальною технологією «протеїн Фу» до Європи ([13] та ін.). Фірма Enough залучила багато десятків мільйонів євро для спорудження півторагектарного заводу з перспективою виготовлення десятків тисяч тонн продукту «Абунда (abunda)» з пилу, який надходитиме від сусіднього виробництва, що належить колосальній за розміром американській харчовій компанії Cargill. Вона має справу з десятками мільйонів тонн зерна усіх видів (у тому числі — з України), при транспортуванні й переробці якого й утворюються нікому не потрібні відходи у вигляді мікроскопичного пилу. Саме цей пил і перетворюється гейзерними мікрогрибами в практично ідеальний білковий продукт [13].

Зі сказаного робимо одразу кілька очевидних висновків.

1. Світова наука вже кілька років успішно виконує пораду нашого генія В. Вернадського, уперше висловлену ним в академіч-

ній статті 1925 року, коли він у Парижі рятувався від більшовицького ЧК: *для свого порятунку популяція Хомо має стати автотрофною, навчитися самостійно виготовляти собі їжу і не пошкоджувати біосферу.*

2. В. Вернадський сподівався на хемосинтез, але в даний момент набагато більшого вдалося досягти через процес, який ми пропонуємо назвати **одомашнення бактерій** – використання їх спроможностей для отримання не тільки білків, ліпідів та всіх інших «харчових» сполук, а й металів і конструкційних матеріалів (частину подібної інформації ми навели у статті [6]). В інформаційній сфері Заходу використовується слово «ферментація» замість більш точного «*бактеріальні ноотехнології*».

3. Організатори й учасники Давосу-2022 в усіх своїх розпачливих висловлюваннях щодо неминучості світового голоду від війни-2022 і припинення транспорту наявного в Україні зерна звичайно праві в короткостроковій перспективі. Водночас вони засвідчують повну необізнаність і про протейн Фу, і про багаті інших бактеріальних ноотехнологій, які можуть спричинити ліквідацію практично всього індустріального тваринництва й суттєву трансформацію аграрного сектору економіки. Маємо обґрунтовану надію на те, що подібні хибні твердження зникнуть після поширення з України інформації про ноотехнології і ноонауки.

4. Кількість ноотехнологій з початку 2019 року зростає по експоненті, а це означає, що людство вже готове до виробничої ноореволюції й може здійснити її швидко (упродовж 10–20 років). А от помічена нами ноореволюція в історико-археологічній сфері як частина більш широкої трансформації в усьому світі гуманітарних наук вимагатиме набагато більшого часу. Перейдемо до аналізу цього питання.

2. Докази початку ноореволюції-XXI в історико-археологічній сфері

Наша постійна цікавість до відкриттів в усій сфері Sciences & Arts мала наслідком виявлення фактів наближення великих революцій одразу в кількох найбільших наукових секторах – історії і генетиці. Скон-

центруємося на аналізі початку великих змін у світових уявленнях про минуле.

Для отримання фахової відповіді на запитання «сучасний стан археології та її перспективи» ми пропонуємо звернутися до світового лідера інноваційних досліджень у цій сфері – американського генетика Девіда Райха, чия лабораторія здійснила більше точних генетичних дешифрувань як решта світу разом узятя. Нам потрібна не видана в Україні його книга про генетику походження Хомо, а недавнє інтерв'ю для фахового журналу відповідного університету світу [15], поєднане зі спробою критичної оцінки стану всієї сфери історико-археологічних досліджень. Ми не претендуємо на філологічну точність цитування, а піклуватимемося про відтворення глибинного змісту його міркувань.

Нагадаємо, що генетичні дешифрування стали можливими тільки після виконання програми «Геном 2000» й створення вимірювального устаткування на основі поєднання досягнень ІКТ та багатьох природничих наук. У «гарвардській статті [15]» вказано, що в 2010 році науковці мали лише *п'ять дешифрувань геномів пращурів*, а на момент інтерв'ю «...лабораторія професора генетики та еволюційної біології людини Девіда Райха секвенувала понад 16 000 давніх людей з усього світу». На всій планеті інтенсифікуються поєднані зусилля археологів і генетиків, а тому практично щодня з'являються повідомлення про нові досягнення. Але нас цікавить один з перших результатів Д. Райха: «В Іберії, якщо подивитися на Y-хромосоми – ДНК, яку люди одержують від своїх батьків, – то виявиться, що на межі 4000 років тому вони більш-менш на 100% були степовими. Це означає, що чоловіки, які прийшли у складі східної групи, повністю витіснили місцевих чоловіків у результаті якогось процесу. Чи це було насильством, чи вибором партнера, чи ще чимось? Чи могла хвороба зіграти роль? Що сталося, невідомо, бо ці події відбулися до того, як писемність з'явилась у цій частині світу» [17].

Факт такого великого зменшення був негайно інтерпретований журналістами як яви-

ще практично тотального винищення іберійських чоловіків-землеробів. Тих чоловіків, чії давні пращури разом з майбутніми трипільцями (праукраїнцями) винайшли аграрне життєзабезпечення разом з гуманістичним архетипом 10 тисяч років тому на Близькому Сході і перенесли його на Захід Європи.

А тут ми обмежимося цитуванням центральної думки Д. Райха про те, що вся попередня історія вчень про неолітичне минуле, що спиралася на отожднення поняття «археологічної культури» як решток кераміки та інших виробів зі справжньою культурою якихось пращурів, з їх цілісною групою та її подальшою активністю в практично незмінному складі аж до наших днів, накопичила настільки багато помилкових уявлень і тверджень, що має бути анульованою і залишеною в бібліотеках та інших сховищах.

Підсумкові висновки недавнього інтерв'ю Д. Райха звучать наступним чином: «Наше розуміння цих взаємозв'язків найближчими роками стане проблемою, що ґрунтується на більш ретельному аналізі даних та погляді на них з нових точок зору. Ми робимо кілька кроків назад і розуміємо, що ключові події та стосунки суттєво

відрізняються від моделі першого проходу (**першого наближення), яку ми спільно розробили. *Модель, у створенні якої я брав участь, хитається* (**акцентовано нами). Я знаходжу це захоплюючим і дестабілізуючим. І я хотів би взяти участь у спробі з'ясувати правду» [15].

3. Використання перших досягнень ноореволюції-XXI для боротьби з європейською українофобією

Кількість накопичених історичними, археологічними й іншими гуманітарними науками помилок і необґрунтованих припущень справді фантастично велика, а тому спроба опрацювання текстів навіть найкращих оглядових статей зарубіжних фахівців створює і труднощі, і розчарування. Із усіх можливих концентрованих пояснень, зазначених Райхом «неуспіхів» західної науки, ми обрали схему (рис. 1), яка засвідчує узгоджену на Заході базову модель розвитку подій (неолітичної експансії) на теренах Європи за останні 10 тисяч років. Рисунок з французької енциклопедії ми «поліпшили» додаванням цифр при стрілках і виділенням контуру територіального розташування «ямної культури».

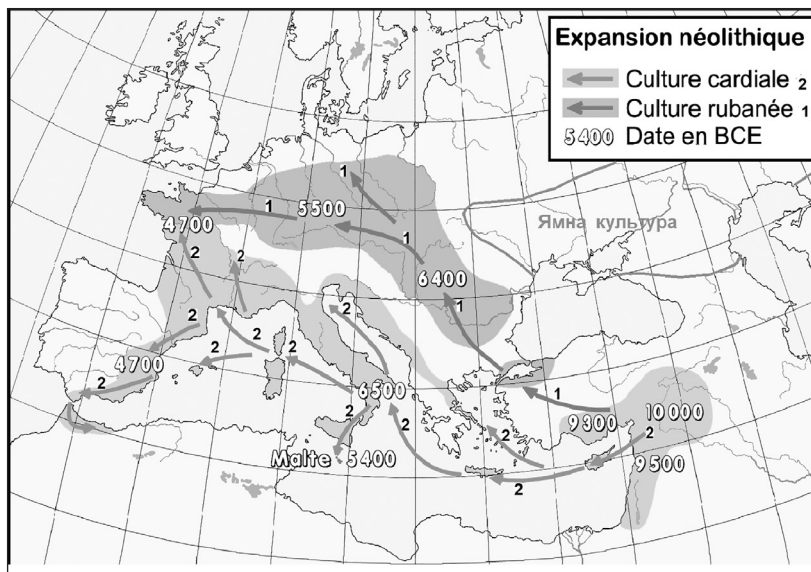

Рис. 1. Західноєвропейські уявлення про перебіг прибуття землеробів з Близького Сходу на основі класифікації черепків [14]

Зверніть увагу на повне ігнорування степових європейських просторів на схід від Карпат і абсолютну переконаність у тому, що там, наче сарана, раптом розмножилися дикуни-номади аж до організації страшного наступу на Європу, що набагато перевершив усі монгольські. Перевершив тому, що зумовив щойно вказану Райхом повну заміну іберійських чоловічих генів генами нападників, яких Європа називає «ямниками» (невдалий термін!).

Та, окрім «ненависті до степів», помилки зарубіжних науковців мають в їх основі незрозумілу для нас принципову відмову відшукати вірогідне пояснення того, де, коли, хто і як здійснив перехід від природно-фауністичного канібалізму до гуманізму з усім комплексом його цивілізаційних цінностей. Завдяки багатьом найновішим нооісторичним відкриттям наприкінці 2021 року ми створили цілісну теорію того, як упродовж кількох тисячоліть (15–10 тис. р. тому) генетичні прашури українців і згаданих на рис. 1 європейських землеробів спільно сформували цілковито нове світоуявлення і вже на його основі здійснилася аграрна революція ([2; 3; 7; 8] та ін.).

Можливий обсяг викладу і його мета примушують нас відмовитися від аналізу наростання європейських труднощів об'єднання творчих можливостей археологів з їх «а-культурами» і генетиків з їх усе більшими і, відверто кажучи, дуже складними для інтерпретації та використання в історичних науках досягненнями. Сконцентруємося на тому, що в інтервалі 2017–2020 років зусиллями недоброзичливців України, яка вела нерівну війну на Донеччині з російськими агресорами, науково-популярна і навіть фахова частина західноєвропейських видань була заповнена десятками і сотнями матеріалів з ключовими словами «геноцид ямників». Їх зміст, сенс і скерування легко зрозуміти, якщо на рис. 1 розташувати вигоки стрілок 1 і 2 в українських степах і розглядати їх як стріли воєнних маршів аж до Іспанії та Британських островів. Саме таке криваво-червоне відтворення міфічного нападу злих «ямників»

на мирних європейських хліборобів відкриває статтю [16] у відомому престижному журналі «Science & Vie (Наука і Життя)».

В Інтернеті легко відшукати не тільки це яскраве зображення у стилі так званої «консцієнтальної війни» та ще приблизно 13 500 матеріалів для слів «Yamnaya genocide» і 29 000 – для «Yamnaya violent». Але всіх перевершив Heinrich Wells винайденням рисунка з палаючими вертикальними каменями Стоунхенджа [17], що навіть зараз фігурує в різноманітних виданнях у матеріалах про часи європейського неоліту та енеоліту. У них зазвичай безпелляційно наголошувалося на тому, що «ямники» майже на 100% винищили європейських фермерів – нащадків тих, хто винайшов землеробство на Близькому Сході, поширив його на Захід, будував там тисячі мегалітичних споруд – менгірів, дольменів, великих і малих кільцевих споруд, подібних до Стоунхенджа.

Далі автори західноєвропейських праць наголошували на тому, що на їх місце прийшли чоловічі гени нападників. Особливо великі матеріали часто вміщували карти з наведенням їх сучасного поширення, у коментарях до яких акцентувалося на тому, що на одного «ямника» тривалий час припадало 16–18 європейських жінок і «мало хто з інших чоловіків зміг залишити нащадків» [16].

У даний момент брехня про «ямників» уже не користується попитом, тому хвиля наклепів у великотиражних ЗМІ ущухла, а в наукових журналах кваліфіковані автори писали про формування великої кількісної переваги жінок над чоловіками обережно і помірковано. Тільки зараз настали часи вміщення матеріалів про те, що згадані «ямники» нікого не знищували, а несли з собою аж до меридіану Берліна високу культуру, ковальство, металургію міді та бронзи, конярство та інше.

Та для повної перемоги правди про наших прашурів необхідна вказана нами революція в історико-археологічних науках. Д. Райх наголошує у своїх працях останніх років на тому, що переверот в описах подій

у неолітичній Європі має спиратися на генетичне секвенування. Воно надало докази того, що «степовики (чи ямники)» склалися не з однієї однорідної, а з двох частин з чоловічими гаплогрупами R1a і R1b, які у своїй поведінці та діяльності виявилися вражаюче різними.

Обидві виникли ще в льодовиковий період на Західному Алтаї. Спершу R1a, через кілька тисяч років – R1b. R1a були нашими пращурами по чоловічій лінії, землеробство не винаходили, а дуже успішно полювали навіть на небезпечну дичину. Їхні тогочасні вірування примусили рухатися на Захід, де на Балканах їх зупинили моря і льодовики (шкода, що обсяг статті не дає змогу навести все відоме про праслов'янське поселення Лепенски Вир). Але коли вони розтанули, R1a розсипалися по теренах листопадних лісів і приблизно 7000 років тому зустрілися з нашими пращурами-землеробами, яких із дельт Дунаю і Дніпра витіснило на північ підвищення рівня Чорного моря аж на 120 м.

Злиття генів R1a і землеробів мало наслідком в умовах тогочасного кліматичного оптимуму появу Трипілля як справжньої подоби «земного раю», що відзначається рівністю статей, миролюбністю, гуманістичним архетипом. Ми довели, що пошуки носіями R1a металів і кліматичні зміни зумовили одомашнення коней, формування між Дністром і Західним Сибіром Великого Трипілля як зони поділу праці, гірництва, металургії і конярства. Лідерство наших пращурів у технологіях приваблювало купців і «розвідників» з усіх теренів, тому з Великого Трипілля у формі «хмари тегів» (виробничих та інших термінів) поширилися ті сотні слів, що сформували всю велику родину індоєвропейських мов. Ми писали про це в багатьох статтях ([2; 6; 8; 9] та ін.), а наше пояснення «хмарнотегового» механізму виникнення сім'ї індоєвропейських мов було підтримане лінгвістами. Велике Трипілля розпалося після грандіозного виверження вулкану в Егейському морі на острові Санторін у 1628 р. до н.е. і створення ним «пилової зими». Тому гени чо-

ловіків із гаплогрупи R1a врешті мирно поширилися до меридіану Берліна на Заході, пустель Китаю на Сході та частини теренів Індійського субконтиненту на Півдні.

Фактів про діяльність носіїв R1b накопичено незрівнянно менше, і багато фрагментів їх історії потребують уточнення, хоч первинна інформація достатньо надійна. Спершу вони так повільно долали степи, що досягли східної частини Великого Трипілля в часи його творчого піднесення. Оволодівши конярством, ковальством та іншими технологіями, вони також вирішили приєднатися до Сонця на Заході, але обрали зі своїми кіньми і бойовими візками дуже химерну траєкторію. Більшість полишила після себе генетичні сліди на такій трасі: Південне Поволжя – Дагестан – Близький Схід – Єгипет (Тутанхамон мав гаплогрупу R1b) – Північна Африка – Марокко.

Після перетину Гібралтарської протоки носії чоловічої гаплогрупи R1b сподівалися приєднатися до Сонця після його заходу, але були зупинені обширом океану. Висловимо припущення, що їх розчарування спричинило геноцид, але не менше значення могла мати жіноча прихильність до здоровенних «мачо» на конях і з блискучими мечами. Так і могла сформуватися згадана вище нерівновага статей. Із цих чи інших причин (гіпотетична епідемія чуми та інше) якось і кудись щезли гени будівельників Стоунхенджа.

Та ще одним поганим наслідком стало зникнення разом із чоловіками-землеробами гуманістичного архетипу і заміна його войовничим «атлантичним», який за тисячі років спромігся натворити такого, що краще й не згадувати. Носії R1b спершу «потренувалися» у варіанті невеликих геноцидних нападів к Центрі Європи, а пізніше вирішили цілковито поширити свій вплив на заселені майбутніми слов'янами землі на схід від меридіану Берліна.

У результаті відбулося те, що експансивні журналісти назвали «першою світовою війною». Насправді це було зіткнення двох хвиль чоловічих генів, найбільше з яких сталося 3250 років тому на північ від Берліна на

місці броду через річку Толлензе. Майбутні поляки разом із трипільцями винищили майже всіх нападників, а тому вціліли «заспокоїлися» аж на 2000 років. Битву і вивчення її наслідків розглянемо в іншій статті.

Серед висновків зазначимо, що поведінка європейських народів визначається примхливим поєднанням генетично успадкованих архетипів («агресивного» від носіїв R1b і «гуманного» – від R1a) та соціальних взірців від сімейного і державного оточення. Щойно сказане разом з окремими досягненнями молодих ноонаук про людину дає змогу глибоко розуміти, зокрема, і всепольський спалах приязні та підтримки українців, і «обережність» більшості лідерів держав ЄС та їх населення, і антиукраїнську поведінку угорців, росіян та інших зарубіжних українофобів.

А тут хочемо наголосити на тому, що вже накопичені в межах сучасних транс-наукових розвідок факти ліквідують вплив застарілих уявлень. Ще до повної перемоги ноореволюції в гуманітарних науках світ має дізнатися про досягнення носіїв українських генів у прадавні й давні часи. Не тільки наші друзі на Заході, а й увесь Третій світ має усвідомити все глобальне значення модернізації підручників європейської історії з метою розвитку взаємоповаги між народними і наддержавними інтеграційними структурами.

Висновки і пропозиції. Полишаючи інші випадки українофорських повідомлень у науковій пресі та ЗМІ західного світу для аналізу в наступних наших публікаціях, закінчимо цю вказівкою на стратегічно важливий новий національний тренд, що полягає в пошуках по-справжньому національної системи навчання і виховання, зокрема, уточнення моделі українського уні-

верситету XXI ст., яка враховуватиме і наслідки сучасних ковідних та воєнних подій, і різноманітні прогнози виробничого та духовного майбутнього ([10] та ін.). Якщо долучити до цієї спроби наших освітян державні документи з планами розвитку до 2030-го року, то формується не надто оптимістичне враження про стратегічну помилковість проголошеного шляху післяковідного і післявоєнного розвитку.

Ніщо з відомих нам документів уряду та пропозицій освітян і науковців (приклад – [10] і [11]) не враховує існування та експоненційне збільшення кількості рятівних для людства ноотехнологій, не кажучи про менш помітний початок ноореволюції-XXI в історико-археологічних та інших науках, що детермінуватиме необхідні зміни в змісті та скеруванні навчання і виховання, у створенні моделі українського нооуніверситету XXI століття.

Зміст наших пропозицій практично очевидний: якщо МОН через свої структурні та функціональні особливості неспроможне стати витокем великих інновацій, то піонерські кроки покликані зробити провідні університети.

І найпершим кроком має стати вибір ними свого розвитку до досягнення плану В. Вернадського щодо ноосимбіозу Хомо і біосфери через використання ноотехнологій і ноонаук та конкретизації нового змісту більшості навчальних дисциплін на основі досягнень ноореволюції-XXI у гуманітарній сфері. Чи весь заклад, чи його значна структурна частина має у назві використати заборонені на Заході літери “ноо”. Цим кроком він започаткує нооеру у світовій вищій освіті і прискорить економічний та соціальний успіх України на тривалий період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Корсак К.В., Корсак Ю.К. (2019). Нооглосарій-2: ноонауки для майбутнього без колапсів // Вища школа. №2. С. 43–58.
2. Корсак К. (2022). Витоки українського та європейського архетипів у контексті нооантропології // Вища освіта України. №1–2. С. 18–28.
3. Корсак Ю.К. (2022). Про фундаментальні основи ноофілософії і новий підхід до неолі-

REFERENCES

1. Korsak, K.V., & Korsak, Yu.K. (2019). Noohlosariy-2 – noonauky dlya maybutn oho bez kolapsiv [Nooglossary-2 is a noosciences for the future without collapse]. Vyscha shkola – Higher School, 2, 31–53 [in Ukrainian]
2. Korsak, K. (2022). Origins of Ukrainian and European Archetypes in the Context of Nooanthropology. Vyscha osvita Ukrainy – Higher

тичної революції // Міжнародний науковий журнал «Грааль науки», № 16 : за матеріалами III Міжнар. наук.-практ. конф. "Globalization of scientific knowledge: international cooperation and integration of sciences", 17 червня 2022 року ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporate Management» (Відень, Австрія). С. 334–347. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/17.06.2022/3>

4. **Корсак К.В.** (1991). Програма інтегрованого предмета «Природознавство» для старших класів ліцеїв і шкіл України. // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. №23. С. 3–19.

5. **Корсак Ю. К.** (2006). Рух до вищої духовності молоді та поєднання в освіті досягнень природничих і гуманітарних наук // Вища освіта України. №3, додат. 3, т. 2. С. 178–184.

6. **Корсак К., Кірик Т., Похресник А., Корсак Ю., Ляшенко Л., Чорний О.** та ін. (2021). Про лідерство України у виконанні людством ноозаповітів В.І. Вернадського на основі ноотехнологій і ноонаук // Міжнародний науковий журнал «Грааль науки», № 8: за матеріалами II Міжнар. наук.-практ. конф. "An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary", 24 вересня 2021 року, ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporate Management» (Відень, Австрія). С. 319–333 URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/issue/view/24.09.2021>

7. **Корсак К., Таланчук П., Давиденко Г., Калакура Я., Михайлюта О., Похресник А.** та ін. (2022). Роль українців і генетично споріднених народів у реалізації п'яти головних всепланетних революцій // Міжн. наук журнал «Грааль науки», № 12–13: за матеріалами III Міжн. наук.-практ. конф. "An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary", 29 квітня, ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporate Management» (Відень, Австрія). С. 526–544. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/issue/view/29.04.2022/737>

8. **Корсак К. В.** (2022). Корисність для перемоги українців у війні-2022 знань з нооісторії та багатьох інших ноонаук // Вісник науки та освіти. Вип. №1(1). С. 268–296. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/index>

9. **Кочубей Н., Кірик Т.** (2021). Освіта сучасної України в контексті сталого розвитку та ноотехнологій // Вища освіта України. №2. С. 44–52.

10. **Турій О.** (2022). Новий український університет URL: <https://zbruc.eu/node/112791>

11. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії : національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін. ; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ: НАН України, 2016.

Education of Ukraine. №1–2, pp. 18–28. [in Ukrainian]

3. **Korsak, Yu.K.** (2022). On the fundamental foundations of noophilosophy (wisephilosophy) and a new approach to the Neolithic revolution. International scientific journal «Grail of Science», №16, with the proceedings of the: III Correspondence International Scientific and Practical Conference "Globalization of scientific knowledge: international cooperation and integration of sciences", June 17th, 2022 by NGO European Scientific Platform (Vinnytsia, Ukraine) LLC International Centre Corporate Management (Vienna, Austria), pp. 333–347. URL: <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/17.06.2022/3> [in Ukrainian]

4. **Korsak, K.V.** (1991). Prohrama intehrovanoho predmetu "Pryrodoznavstvo" dlya starshykh klasiv litseyiv i shkil Ukrayiny [Program of the integrated subject "Natural Science" for senior classes of lyceums and schools of Ukraine] Informatsiynyy zbirnyk Ministerstva osvity Ukrayiny. – Information collection of the Ministry of Education of Ukraine, no. 23, pp.3–19. [in Ukrainian]

5. **Korsak, Y.K.** (2006). Rukh do vyshchoyi dukhovnosti molodi ta poyednannya v osviti dosyahnen pryrodnychykh i humanitarnykh nauk [Movement to the higher spirituality of youth and the combination in education of the achievements of natural sciences and humanities]. Vyscha osvita Ukrayiny – Higher education in Ukraine, Annex 3 (Volume 2), pp. 178–184 [in Ukrainian]

6. **Korsak K., Kiryk T., Pokhresnyk A., Korsak Y., Lyashenko L., Chornyi O.** et al. (2021). About the Leadership of Ukraine in the Performance of Human Nootestament V.I. Vernadsky on the Basis Nootechнологies and Noosciences. International scientific journal «Grail of Science», №8, with the proceedings of the: II Correspondence International Scientific and Practical Conference "An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary", September 24th, by NGO European Scientific Platform (Vinnytsia, Ukraine) LLC International Centre Corporate Management (Vienna, Austria), pp. 319–333. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/14835/13514> [in Ukrainian]

7. **Korsak K., Talanchuk P., Davydenko G., Kalakura Ya., Mykhaylyuta O., Pokhresnyk A.** et al. (2022). Rol ukrayintsev i henetychno sporidnenykh narodiv u realizatsiyi p'yaty holovnykh vseplanetnykh revolyutsiy [The Role of Ukrainians and Genetically Related Peoples in the Implementation of the Five Main Universal Worldvised Revolutions]. International scientific journal «Grail of Science», №12-13, with the proceedings of the: III Correspondence International Scientific and Practical Conference "An integrated approach to science modernization: methods, models and multidisciplinary", April 29th, by NGO European Scientific Platform (Vinnytsia, Ukraine) LLC International Centre Corporate Management (Vienna, Austria), pp. 526–544. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/issue/view/29.04.2022/737> [in Ukrainian]

8. **Korsak, K. V.** (2022). Korysnist dlya peremohy ukrayintsiv u viyni-2022 znan z nooistoriyi ta bahat okh inshykh noonauk. [Useful Knowledge of Noohistory and many other Noosciences for the Victory of Ukrainians in the War of 2022]. Visnyk nauky ta osvity – Herald of science and education. Issue no.1(1), pp. 268–286. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/index> [in Ukrainian]

9. **Kochubey, N. & Kiryk, T.** (2021). Osvita suchasnoyi Ukrayiny v konteksti staloho rozvytku ta nootekhnolohiy [Education of modern Ukraine in the context of sustainable development and nootechnologies]. Vyscha osvita Ukrayny – Higher education of Ukraine. No. 2, pp. 44–42. [in Ukrainian]

10. **Turii, O.** (2022). New Ukrainian University. URL: <https://zbruc.eu/node/112791> [in Ukrainian]

11. Civilization choice of Ukraine: paradigm of comprehension and strategy of action: national report (2016) / ed. col.: S.I. Pirozhkov, O.M. Mayboroda, Yu. Zh. Shaygorodsky and others. ; Institute for Political and Ethnonational Studies. I.F. Kuras NAS of Ukraine. – Kyiv: National Academy of Sciences of Ukraine. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/civilization_Ukraine_site_210.pdf [in Ukrainian]

12. **Ernst Ulrich von Weizsacker, Anders Wijkman** (2018). Come On! Capitalism, Short-termism, Population and the Destruction of the Planet. A Report to the Club of Rome. Springer.

13. **Gwen Ridler** (2021). Enough announces new mycoprotein production site. URL: <https://www.foodmanufacture.co.uk/Article/2021/09/17/Enough-announces-new-mycoprotein-production-site> 17-09-2021 Appeal 3-07-2022

14. Histoire du peuplement de la France. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Histoire_du_peuplement_de_la_France#/media/Fichier:Expansion_n%C3%A9olithique.png

15. **Shaw D.** (2022). Telling Humanity's Story through DNA. Geneticist David Reich rewrites the ancient human past // Harvard Magazine, 124, 6, July-August. URL: <https://www.harvardmagazine.com/2022/07/feature-ancient-dna> Appeal 15-07-2022

16. **Thomas Cavaiil -Fol** (2019) Yamnayas – le peuple fantome de l'Europe // Science & vie (1225, octobre). URL: <https://www.science-et-vie.com/science-et-culture/yamnayas-le-peuple-fantome-de-l-europe-51463> Appeal 12-07-2022

17. **Wells H.** Story of most murderous people of all time revealed in ancient DNA. URL: https://www.linkedin.com/posts/heinrich-wells-a917a61b8_yamnaya-yamnayagenocide-activity-6869389777884520449-Sbx6. Appeal 15-07-2022

Олена ЯЦЕНКО

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності НПУ імені М. П. Драгоманова, Visiting researcher in Institute for Human-Centered Engineering, School of Engineering and Computer Science, Bern University of Applied Sciences, Biel, Switzerland
e-mail: yatsenkood@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-0584-933X>

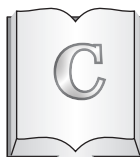
Ключові слова: взаємодія людина-машина, штучний інтелект, доповнений інтелект, робототехніка, додаткова співпраця.

Технології робототехніки та штучного інтелекту широко впроваджуються в процеси автоматизації у різних сферах суспільного життя і виробництва. Таким чином, у діяльність машин делегується все більш високий ступінь свободи в ухваленні рішень, що спричинює дискусії про потенційну сингулярність як неминучу перспективу розвитку технологій. В статті проаналізовано актуальні виклики та проблеми розвитку технологій штучного інтелекту та робототехніки, наголошується на необхідності розробки алгоритмів та інструментів взаємодії людини та машини, що спрямовані на доповнення, а не виключення, розширення, а не нівеляцію.

УДК 378.147
DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.3(86).05

АНАЛІТИКА СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА РОБОТОТЕХНІКИ У ФОКУСІ ПЕРСПЕКТИВИ СИНГУЛЯРНОСТІ

© Яценко О., 2022

учасність дає нам багатий матеріал для сприйняття та розуміння того факту, наскільки карколомні зміни відбуваються в життєдіяльності людства в останні століття. Розвиток робототехніки, технологій штучного та доповненого інтелекту, є по суті реалізацією античного принципу Deus ex machina. В античному театрі цей принцип означав неочікувану та доречну божественну присутність для розв'язання нездоланих перешкод та ускладнень. В сучасному світі високих технологій цей принцип трансформовано у феномен пасивного користувача, коли узвичаєні речі щоденного вжитку сприймаються як чорна скринька, устрій та функціонал якої не знайомий власнику. Постає доречне запитання: чи людство вже перетнуло червоні лінії, або точки не-повернення в процесі делегування своїх повноважень машинам, роботам та алгоритмам?

Спробуємо проаналізувати актуальні та потенційні ризики розвитку та поширення робототехніки та технологій штучного інтелекту (ШІ). Такий досвід систематизації ґрунтується на розрізненні основних сфер життя людини, в яких ці проблеми помітні та вагомі. Цей перелік не є вичерпним, оскільки вплив робототехніки та технологій ШІ швидко зростає. Тому окреслимо основні вектори таких зрушень.

Найбільш чутливою сферою до впливу розвитку робототехніки та ШІ доречно назвати виклики та проблеми *психологічного* гатунку. Філософська антропологія вчить нас, що людина є «незавершений проект», і свою завершеність сучасна людина актуалізує через високий рівень очікувань функціонування технічних засобів. Отримуємо доволі парадоксальну ситуацію: недосконала людина намагається створити досконалий інструмент. Втілення таких стратегій загрожує потенційною втратою людської ідентичності. Таке упереджене сприйняття робототехніки та ШІ ґрунтується на архаїчній практиці розуміння Іншого крізь призму власних предикацій, або антропоморфізм формалізованою мовою науки. Тому функціонуванню машини вважаються притаманними певні людські емоції: злий умисел, заздрість, мстивість тощо.

Технологічний процес є стандартизованим та алгоритмізованим, і взаємодія з машиною часто не вимагає оригінальності та креативності. На цій основі зростає проблема відчуження, коли людські щоденні практики нагадують механістичні операції машини. Така ситуація сприймається як проблемна, оскільки люди звикли думати про всі предмети та явища крізь призму власної природи, поглядів та цінностей. Тому ми оцінюємо роботів та ШІ як Іншого (партнера або ворога, помічника або перешкоду). Оцінюючи такі перспективи, дослідники пропонують різні сценарії майбутнього, антиутопічні за своїм характером: заміщення людської праці роботами та масове безробіття (Ford, 2015), панування «розумних машин» як провайдерів деґуманізації роботи (Head, 2014) або виник-

нення особливого соціального класу – кіберпролетаріату (Huws, 2014). Інформаційні технології, робототехніка та ШІ підкріплюють занепокоєння про можливе домінування «суспільства машин» (Carr, 2014). Відчуження за допомогою сучасних технологій продукує суспільство дозвілля, емоційного голоду, культивування егоїзму та невизначеного статусу істини.

Наступний рівень аналітики – *соціальний*. Відповідно до теорії дарвінізму, різні види (біологічні, але можливо не тільки) з необхідністю залучені до боротьби за виживання. І цей аспект натурального відбору покладено в основу інтерпретації взаємодії людини та машини. Проте ця взаємодія не обмежується конкуренцією, а також передбачає співпрацю. Дослідники вирізняють різні рівні взаємодії людини та робота в діалектиці автономії та близькості: співіснування (без спільних задач), кооперація (наявність спільної мети) та колаборація (складні задачі з/без фізичним контактом). Часто такі ієрархії взаємодії людини з машиною називають різними ступенями свободи (Hentout, 2019). Специфікація різних видів професійної діяльності разом із автоматизацією та автономізацією у виконанні окремих завдань, призводить до самотності та анонімності в сучасній спільноті. Іншими словами, людина прагне створити найбільш комфортне середовище із найбільш зручним партнером: роботом або ШІ. Напевно, саме тому найбільш поширені у виробництві роботи-гуманоїди (компанійони або помічники) або машини-функції.

Із плином технічного прогресу виникає перспектива формування принаймні двох соціальних класів. Один з них так звані «непотрібні люди» (з низьким рівнем компетентностей), а інший – «нова соціальна еліта» (ІТ-спеціалісти та інженери як сучасні жреці сакрального знання). Питання декваліфікації проти розширення можливостей є визначальним для динаміки сучасного суспільного життя. В минулому впровадження технологічних інновацій також часто призводило до соціальних вибухів та безробіття. З огляду на системний та стрім-

кий характер таких трансформацій у сьогоденні, виникає необхідність переосмислення принципів організації часу та простору праці, цінностей публічного та приватного гатунку, цілей та значення креативності та відповідальності в ухваленні рішень, компетентності та експертності у технологічних та виробничих процесах. Оскільки праця стає все більш мобільною, пластичною та автономною, то на думку окремих дослідників, її доречно визначати також і менш безпечною та передбачуваною (Malecki & Moriset, 2007).

В останні кілька років були ідентифіковані випадки дискримінації з боку оперативних систем-даних. Переважно ці випадки зафіксовані аплікантами на вакантні посади на ринку праці. Так, алгоритми машин мають бути зорієнтовані на пошук релевантної інформації стосовно набутих аплікантом навичок та компетентностей відповідно бажаної посади та функціоналу завдань, які вона передбачає. Натомість автоматизація процесу первинного розгляду та верифікації резюме аплікантів призводила до їх дискримінації за ознаками статі, віку, сексуальної орієнтації, етнічної приналежності, соціально-економічного становища тощо. Спроби знайти технічне рішення цієї проблеми не були вдалими. Головний висновок фахівців полягає у визнанні факту неможливості зафіксувати у вигляді алгоритму моральні норми та директиви. Саме тому, на їхню думку, ухвалення рішень є виключно відповідальністю та місією людини. Тому у вирішенні питання про загальний контур та логіку взаємодії людини та машини доречно закласти принцип розширення людських здібностей та доповнення людської природи та поінформованості, а не автоматизації процесу та заміни людини машиною. М. Berk (Berk M., 2019) називає цю процедуру «оцінкою ризиків», на кшталт ухвалення рішення про умовно-дострокове звільнення злочинця суддями, які мають винести обґрунтований прогноз про його майбутню поведінку та соціальну інтеграцію.

Проблема полягає в тому, що технології не мають можливості аналітики контек-

сту, тільки закладених параметрів. Тільки людині притаманне так зване «стереоскопічне мислення», або можливість побачити ситуацію під різним кутом зору, з різних вихідних позицій локалізації об'єкту дослідження. Для сучасного суспільства нагальною проблемою доречно вважати не відсутність таких спеціалістів, а організацію ефективної комунікації та колаборації між ними. В загальних рисах, ми знову маємо справу з певною парадоксальністю. З одного боку, наукове та технологічне знання все більше розгалужується і потребує фахівців не широкого профілю, а вузькоспеціалізованого напрямку. А з іншого, для ухвалення виваженого та доцільного рішення необхідний широкий контекст становлення та фіксації проблеми, а також плюралізм підходів до її розв'язання. Тому сучасна робототехніка та технології ШІ відмовляються від універсальних протоколів та загальних рішень. Натомість більш ефективними є так звані «no-code platforms», або комунікативні простори, що створюються ситуативно для розв'язання певної проблеми із залученням фахівців з необхідними компетентностями.

Розвиток робототехніки та ШІ спричинює вплив також на економічну сферу соціального життя. Технологічний прогрес вимагає величезних інвестицій з високим рівнем конкуренції на ринку та постійною стратегією стимулювання попиту та споживання. Це збільшує розрив між виробництвом і освітою, особливо в різних регіонах і країнах. Але цифровізація та робототехніка можуть бути корисними інструментами для «здорової» роботи, економічного зростання, мінімізації використаних ресурсів, оптимізації виробництва та встановлення зв'язку між бізнесом і суспільством.

Розвиток робототехніки та ШІ породжує певні загрози у сфері етики та права. Як відомо, людина вибирає між кількома можливостями. Високі технології не просто несуть таку інформацію, але можуть обмежити її коло або навіть спотворити. Крім того, відносини у співпраці людини і ма-

шини зараз не мають правового регулювання. Наприклад, робот Софія має набагато більше прав людини, ніж жінки в Саудівській Аравії. Або проблема порушення інтелектуальної власності та захисту даних. Необхідність приватності та безпеки є основними для людської природи. І зараз ми можемо знайти інформацію про людину без її згоди (про шлюб, дітей, хобі, смаки та інше). Ці дані можуть бути використані для маніпуляцій. Інструментами такого впливу є робототехніка (набагато менше) та ШІ. І це відбувається зараз. Але в будь-якому випадку в таких видах маніпуляцій це все одно конфлікт інтересів людей. Деякі мислителі визнають, що справжній конфлікт між людиною та машиною відбудеться ТОДІ, КОЛИ ШІ матиме можливість вибирати мету, і якщо ця мета буде відрізнятися від нашої.

Технології в цілому, робототехніка та ШІ зокрема, дають людині величезну силу. Відносини влади зосереджені в політиці. Отже, у нас є певні підстави хвилюватися щодо можливостей використання цих технологій як інструменту пропаганди, як механізму маніпулювання результатами виборів, як способу створення технократичної

диктатури або як методу знищення здатності людини приймати рішення.

Розвиток робототехніки та ШІ має також внутрішні (технічні) проблеми. Загальноприйнятими словами можна виділити основні правила, які вимагають рішення в кожному випадку винаходів: перевірка, валідність, безпека, контроль, «дрейф набору даних». Завдяки зростаючій потужності технології обробки даних вони можуть навмисно керувати протоколами та вибором дій, тим самим кидаючи виклик домінуванню людської волі, автономії та, зрештою, влади (Murray et al. 2021). Ці проблеми поділяються на тисячі різних завдань для фахівців, без завзятої праці яких ми не мали б таких корисних та зручних набутоків цивілізації. Певний ракурс цієї проблеми знаходиться у сфері освіти: вивчення користувачів, машинне навчання та їх співвідношення.

Буде неправильним завершити список актуальних проблем розвитку ШІ та робототехніки без екологічного контексту. Масштаби впливу людини на природу непередбачувані. І роль робототехніки та ШІ в цій ситуації також може бути позитивною, як інструмент для моніторингу, коригування та реалізації екологічної діяльності.

№	група	назва	підстави	тлумачення
1	психологічні	Недосконала природа людини	Компенсаторна функція техніки	Моральне, а не прагматичне розуміння техніки
		Втрата ідентичності / "машинність"	Глобалізація та стандартизація	Теорії трансгуманізму
		Антропоморфізм як когнітивний принцип	Необхідність людиноцентричної технології	Еволюційний механізм людської активності
		Відчуження	Локус контролю	Непередбачувані процес та результат
		Емоційне залучення	Чиста раціональність технології	Емоційне вигорання в ході автоматизованої праці
2	соціальні	Показники праці	Автоматизовані процеси	Праця стала більш мобільною, гнучкою та вільною, але також менш безпечною та передбачуваною
		Брак солідарності	Поділ праці та автономність особи	Самотність доби ІКТ
		Соціальна роль робота	Широке коло потенційних функцій	Дві основних моделі: робот-компаньйон та машина-функція
		Дозвілля/ заміщення людини	Стрімкий прогрес технологій	Стрімкі зміни на ринку праці

		Нова соціальна еліта	ІТ-спеціалісти та інженери як нова еліта інформаційного суспільства	Нові конфігурації влади в суспільних відносинах
		Декваліфікація/ розширення можливостей	Автоматизовано велику кількість навичок	Люди розучилися робити багато операцій (обчислення, наприклад)
		Дискримінація	Один протокол для різних завдань	Системи не працюють (або не працюють належним чином) для певних груп.
		Організація часу/ простору	Маркування простору і часу взаємодії людини і машини	Продуктивність праці, правила техніки безпеки, мегаполіси тощо.
		Колективні цінності	Переоцінка цінностей	Інший вид меж між публічним і приватним
		Пасивні користувачі	Відчуження людини у виробничій діяльності	Відсутність знань та інтересу, втрата мотивації та креативності
3	економічні	Величезні витрати	Проблема рентабельності технології	Ризик і перспективи інвестицій
		Старіння техніки	Високий рівень конкуренції в дослідженнях технологій	Закони вільного ринку
		Насиченість ринку	Стратегії масового виробництва	Стимуляція попиту та пропозиції
		Кількісно, ідеальний працівник	Конкуренція на ринку	Необхідно змінити способи вимірювання ефективності праці
4	етичні та юридичні	Права людини та соціальні гарантії	Непомітний вплив на прийняття рішень людиною	Соціальні мережі, системи навігації, пошуківі системи обмежують можливість вибору
		Етика ШІ та робототехніки	Цифрова культура породжує нові формати співпраці	Проблеми суб'єктності, свободи волі та відповідальності, ліберальних цінностей тощо.
		Порушення інтелектуальної власності та захисту даних	Дані як інструмент і як товар	Широкий вибір способів використання інформації
		Різні цілі людини і машини	Розширення самостійного функціонування машини	Потенційно машина може перестати виконувати завдання помічника людині
5	політичні	Інструменти для пропаганди	Вплив на інформаційний простір	Впровадження маніпулятивних методів впливу на масову свідомість
		Маніпуляція результатами виборів	Від електронного урядування до системи підрахунку голосів	Відсутність прозорості в демократичному процесі
		Технократична диктатура	Можливості необмеженого контролю	Як система соціального кредиту в Китаї
		Втрата повноважень приймати рішення	Стереотипність мислення та автоматизм практиків призводить до бажання уникнути відповідальності.	Здатність приймати рішення обмежена відсутністю розуміння того, як працюють технології.
6	технічні	Верифікація	Вимагання випробувань, перевірок, специфікацій та аналізу конструкції	Порядок створення та апробації технології
		Вагомість	Послання вимог замовника з функціональністю програмного забезпечення	Орієнтація на соціальний запит
		Безпека	Стандарти безпеки та кіберзахист	Проблема вартості та ціни
		Контроль	Рівень втручання у функціональність машини	Розвиток людиноорієнтованих технологій

		“Дрейф набору даних”	Потенційна здатність машини працювати з неточними даними	Ефективний алгоритм VS помилки в базових даних
		Дослідження користувачів / Машинне навчання	Кореляційний розвиток умінь і функцій	Мета гармонізації освіти людини та розвитку машин
7	екологічні	Антропоцен	Руйнівний вплив на природу розвитку технологій	Загроза фізичному виживанню людства
		Високе енергоспоживання	ШІ споживає багато енергії	Необхідність використання великих ресурсів

Розширений інтелект як спосіб взаємодоповнюючої співпраці

Розвиток робототехніки та технологій ШІ актуалізує наявні та створює нові проблеми та виклики стабільному функціонуванню людського суспільства. Проте позиція протиставлення техніки та людини як антагоністичних начал є необґрунтованою з декількох причин. По-перше, ці феномени не рівнозначні, а пов'язані генетичним зв'язком, відношенням походження та наслідування (людина створює техніку, наслідуючи зразкам власної природи та природи в широкому сенсі терміну). По-друге, ці поняття не є протилежними, контрадикторними за обсягом, їхня сукупність не утворює поняття більш високого порядку. Тому і їхня опозиційність є штучною, тобто хибною. По-третє, сам факт наявності техніки в нашому житті, так само як і темпи зростання рівня її складності та кількості в цілому є аргументом на користь її необхідності, а не шкоди.

Техніка та технології суттєво розширюють сферу можливостей людини. Сучасний етап розвитку технологій вирізняється тим фактом, що таке доповнення відбувається не стільки в контексті фізичної праці, а у фокусі інтелектуальної діяльності, яка охоплює також широке коло питань світоглядного, етичного та аксіологічного характеру. На цьому тлі виникають уявлення про сингулярність як невідворотну перспективу набуття суб'єктності роботами або програмами штучного інтелекту. Тому дослідники пропонують змінити принциповий підхід до технологічного прогресу. Суть такої зміни полягає у розробці винятково людино-центрованих технологій, в яких ухвалює рішення та робить висновки людина як суб'єкт біологічного походження. Про-

те така взаємодія є комплементарною: людина створює і вдосконалює технології, а технології стають більш ефективними для розв'язання поставлених завдань. Відповідно, якщо штучний інтелект потенційно здатний конкурувати з людиною на основі автономії ухвалення рішень, то розширений інтелект є операційною системою, що виконує чітко визначений функціонал.

Розвиток техніки та технологій є, очевидно, наслідком цивілізаційного розвитку, накопичення і збагачення знань. Існує думка, що вся історія метафізики (не тільки західного зразка) є прототипом «над-людського», або розширеного інтелекту (Negarestani R., 2018). Тому технології доповненого інтелекту спрямовані на якісно новий формат роботи з аналітикою та оперуванням даними, відповідно до якого позиція суб'єктності в ухваленні рішень, формуванні суджень та оцінок здійснюється винятково людиною на основі ідеалів та цінностей, які в традиціях західної метафізики визнано трансцендентальними сутностями.

Отже, поширена думка про надзвичайно швидкий розвиток робототехніки та ШІ є перебільшенням. Лабораторні експерименти часто не виправдовують очікувань фахівців. Необхідні у виробництві інтуїтивні здібності, креативність, уміння фантазувати та діяти на основі своїх образів ми можемо назвати недосяжною мрією техніків зараз. Значимо також, що розвиток робототехніки обмежений принципами фізичної мобільності (діапазон діяльності робота завжди чітко визначений) і прийняття рішень (ключові переваги щодо цілеспрямованості належать людині). З огляду на все вищесказане, таке запитання було б доречним: «...щоб мати справу з потенційними негативними

та позитивними наслідками НРС для якості роботи, ми не повинні зосереджуватися на питанні, чи повинні люди та роботи працювати разом, а як» [2, с. 20].

Взаємодія з робототехнікою та ШІ залежить від рівня рефлексії та критичного мислення людини. Оскільки людина є «незавершеним проектом», ми маємо величезну загрозу в екстраполяції нашої сутності в машину або прийнятті її характеристик у своїй поведінці. «Золота середина» у даному разі – взаємодоповнюючі відносини. Правильне поєднання між механізованою працею, автоматизацією праці, людською творчістю та прийняттям рішень здається хорошим рішенням для майбутнього розвитку. Це може бути реалізовано шляхом гнучкої та комунікативної співпраці між фахівцями різних галузей науки, освіти та виробництва. Такий підхід доречно називають світоглядом «направляючої філософії», що не орієнтована

на загальне рішення множини можливих проблем та один рядок коду у виконанні різноманітних завдань. Її доцільність полягає в орієнтації на різноманіття.

Ми провели багато паралелей, оскільки певні концепції минулого визначають зміст поточної аналітики взаємодії людини та машини. Зробимо це знову. Уявлення про сингулярність, яка незабаром і неминуче призведе до знищення людства, насправді є сучасною версією апокаліптичних релігійних вірувань. Передчуття кінця світу відоме ще з часів давньоєгипетських фараонів, помилково приписується циклічному календарю племені майя, ґрунтовно аргументовано в іудаїзмі та християнстві, а в контексті сьогодення набуває нових аргументів і можливих причин. Проте наше майбутнє – це проєкт, який ми створюємо. І ми, безперечно, маємо можливість зробити цю роботу якісно.

ЛІТЕРАТУРА

1. „What is Augmented Intelligence? – IEEE Digital Reality“. URL: <https://digitalreality.ieee.org/publications/what-is-augmented-intelligence> (zugegriffen 24. Juni 2022).
2. **Baltrusch, S. J., Krause, F., de Vries, A. W., van Dijk, W., de Looze, M. P.** (2022). What about the human in human robot collaboration? *Ergonomics*, 65:5, 719–740, p.20. doi:10.1080/00140139.2021.1984585
3. **Bui, L. T.** (2020) Asian Roboticism: Connecting mechanized labor to the automation of work. *Perspectives on global development and technology*, 19(1–2), 110–126. doi:10.1163/15691497-12341544
4. **Carr, N.** (2014) *The Glass Cage*. New York: Norton.
5. **Draeger, J., Miller-Eiselt, R.** (2019). *Wir und die intelligenten Maschinen: wie Algorithmen unser Leben bestimmen und wir sie für uns nutzen können*, 1. Auflage. München: Deutsche Verlags-Anstalt.
6. **Eyre, H. A., Berk, M., Lavretsky, H., Reynolds, III C.** (2021). *Convergence Mental Health: A Transdisciplinary Approach to Innovation*. Oxford University Press.
7. **Eubanks, V.** (2019). *Automating inequality: how high-tech tools profile, police, and punish the poor*. First Picador edition. New York: Picador St. Martin's Press.
8. **Ford, M.** (2015) *The Rise of the Robots*. New York: Basic Books.
9. **Fried, J., Weitman, M., & Davis, M. K.** (1972). Man-machine interaction and absenteeism. *Journal of Applied Psychology*, 56(5), 428–429. doi.org/10.1037/h0033591
10. **Head, S.** (2014) *Mindless*. New York: Basic Books.
11. **Hentout, A., Aouache, M, Maoudj, A., Akli, I.** (2019). Human–robot interaction in industrial collaborative robotics: a literature review of the decade 2008–2017. *Advanced Robotics*, 33:15–16, 764–799. doi:10.1080/01691864.2019.1636714
12. **Hertweck, C., Heitz, C., Loi, M.** (2021) „On the Moral Justification of Statistical Parity“, in *Proceedings of the 2021 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*, Virtual Event Canada, M rz 2021, 747–757. doi: 10.1145/3442188.3445936
13. **Huws, U.** (2014). *Labor in the Global Digital Economy: The Cybertariat Comes of Age*. Monthly review press.
14. **Loi, M., Heitz, C.** (2022). „Is calibration a fairness requirement?: An argument from the point of view of moral philosophy and decision theory“, in *2022 ACM Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*, Seoul Republic of Korea, Juni 2022, 2026–2034. doi: 10.1145/3531146.3533245
15. **Malecki, E. J., Moriset, B.** (2007). *The Digital Economy. Business Organization, Production Processes and Regional Developments*. Routledge.
16. **Murray, A., Rhymer, J., & Sirmon, D. G.** (2021). Humans and technology: Forms of conjoined agency in organizations. *Academy of Management Review*, 46(3), 552–571.
17. **Negarestani, R.** (2018) *Intelligence and Spirit*. Falmouth: Urbanomic.
18. **O’Neil, C.** (2016). *Weapons of math destruction: how big data increases inequality and threatens democracy*. First edition. New York: Crown.
19. **Stadnicka, D., Antonelli, D.** (2019). Human-robot collaborative work cell implementation through lean thinking. *International Journal of Computer Integrated Manufacturing*, 32:6, 580–595. doi:10.1080/0951192X.2019.1599437

УДК 316.454.4:37.014.53:378.4
DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.3(86).06

СОЦІАЛЬНА ЗГУРТОВАНІСТЬ ОСВІТНІХ СПІЛЬНОТ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СТАНІВ СУСПІЛЬСТВА

Мар'я НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри менеджменту та
інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ ім. М. П. Драгоманова

Марина ДЄЛІНІ

доктор економічних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри виробничого та
інвестиційного менеджменту НУБіП

Андрій ЗАМОЖСЬКИЙ

здобувач, науковий співробітник ВОНД,
НПУ ім. М. П. Драгоманова

Вікторія КРЮЧКО

здобувач, науковий співробітник ВОНД
НПУ ім. М. П. Драгоманова

© Нестерова М., Деліні М., Заможський А., Крючко В., 2022

Ключові слова: кризові стани суспільства, освітній простір, освітні спільноти, соціальна згуртованість.

У статті показана важлива роль соціальної згуртованості як соціального феномена, її вплив на розвиток суспільства. Також виокремлена соціальна роль освіти в розвитку соціальної згуртованості. Показано, що важливим завданням є розвиток соціальної згуртованості в освітньому просторі, зокрема, в умовах кри-

зових станів суспільства. Стаття продовжує дослідження соціальної згуртованості, які проводяться в Національному педагогічному університеті імені Драгоманова з 2016 року, демонструє один з поточних етапів. Проведене дослідження є адаптацією на рівні університетської спільноти моделі соціальної згуртованості «Радар соціальної згуртованості». Дослідження базується на первинних даних авторського опитувальника. Продемонстрована важлива роль не тільки соціальної згуртованості, а й наукових досліджень цього феномену як в рамках впровадження національних науково-дослідних проєктів, так і в міжнародних проєктах за підтримки програми Європейської Комісії Еразмус+ напряму Жана Монне. Показано зв'язок між розвитком університетської спільноти та євроінтеграційним вектором сталого розвитку вищої освіти України

Стаття публікується за підтримки Європейської Комісії. Публікація відображає точку зору лише авторів і Комісія не може відповідати за будь-яке використання інформації, яка тут міститься.

The European Commission's support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents, which reflect the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Вступ. Актуальність дослідження. Соціально згуртованість зазвичай розглядається як щось цінне саме по собі, як вираз, характеристика цілісного і згуртованого співтовариства. У цьому сенсі соціальна згуртованість розглядається як нормативно бажана якість, яка сприяє тому, щоб суспільство було придатним для життя і стійким. Проте сучасні західні суспільства стикаються з низкою проблем, які, як видається, загрожують соціальній згуртованості, включаючи глобалізацію та цифрову трансформацію; зростаючий рівень нерівності; імміграцію, зростаюче культурне, релігійне та етнічне різноманіття, а також зростання популізму та пов'язані з цим кризи ліберальних демократій [7]. Сучасні цивілізаційні зсуви, геополітичні кризи, до яких можна віднести пандемію, військові конфлікти, що мають вплив світового рівня, також стають невід'ємною складовою нашої соціальної реальності та впливають на соціальну згуртованість. Крім того, ці сучасні виклики постають перед освітою, зокрема вищою, і вимагають негайного вирішення задля сталого розвитку суспільства. Кризові стани суспільства підлягають методологічному осмисленню, проведенню практичних досліджень та подальшій експлікації результатів. Соціальна згуртованість, зокрема в освітніх спільнотах, на сьогодні є одним із найактуальніших напрямків досліджень викликаних запитом суспільства. Саме соціальна згуртованість визначає таку важливу тенденцію, яка проявляється сильніше в кризові стани – об'єднання, приналежність до чогось більшого. Також її можна вважати запорукою стійкості, яку так потребує наше суспільство, зокрема, освітні спільноти. «Психологічна стійкість (витривалість, резилієнтність) – здатність проходити крізь життєві випробування, зберігаючи при цьому психічне здоров'я, особистісну цілісність. Для науковців і фахівців неймовірно важлива тема для дискусій, досліджень, наукових конференцій. Та зараз не про це. Зараз у нас війна, і ми гартуємо нашу стійкість усі разом. Бо вона так потрібна нам не лише

для того, щоби дати собі раду з усіма стресами та випробуваннями, пов'язаними з жахіттям війни, але – щоби усім разом перемогти у цій війні» [3]. І завдання, які стоять перед освітою, ще більше доводять важливість ролі університетів у подоланні кризових станів. Можна зазначити, що вони нерозривно пов'язані із соціальною згуртованістю, довірою та стійкістю. Одним із попередніх викликів, який показав важливу роль соціальної згуртованості в подоланні соціальної напруги, стала пандемія. Під час пандемії потрібно було вирішувати дуже багато питань, які стосувались не тільки і не стільки організації освітнього процесу, а підтримки психологічного стану, стійкості (резилієнтності) його учасників.

Звичайно, що в умовах війни ці питання стали ще більш актуальними. Фактично, кожен із університетів України висловив свою громадянську позицію, підтримав країну у скрутні часи. Одним із яскравих прикладів подібних заходів можна вважати проведений у Сумському національному аграрному університеті національний круг стіл «Українські заклади вищої освіти під час війни: історії очевидців, думки лідерів, роздуми про майбутнє». Це був не тільки внутрішньо університетський захід, а й подія національного рівню. Адже співорганізатором заходу виступила Всеукраїнська громадська організація «Інноваційний університет», були долучені ректори і проректори закладів вищої освіти із різних регіонів України. Цей захід також було підтримано на державному рівні: спікерами стали народні депутати України, представники Міністерства освіти і науки України, Національного агентства забезпечення якості вищої освіти. Цей захід можна вважати прикладом розвитку соціальної згуртованості освітніх спільнот, адже він об'єднав задля вирішення нагальних питань щодо збереження навчального потенціалу закладів вищої освіти України не тільки освітян, представників закладів вищої освіти, а й політиків, громадських діячів.

Для всіх закладів вищої освіти наразі актуальні питання «Національної освітньої

політики в умовах війни», адже потрібна спільна позиція щодо вирішення проблем, яким чином війна в Україні впливає на навчання, як зберегти та розвивати освітній процес, вирішувати дотримання безпеки. Причому безпеки не тільки фізичної, а й психологічної. Адже під час війни саме заклади вищої освіти стають тим осередком, який дає змогу студентам отримувати не лише освіту, але й психологічну підтримку, не втрачаючи приналежності до університетів. Тому так важливе збереження освітніх спільнот – як викладацького складу, так і студентського контингенту. Дійсно, збереження можливості здобуття української освіти має стати одним з пріоритетів державної політики в Україні [5]. Саме це допоможе утримати талановиту молодь для майбутнього України, зберігаючи її євроінтеграційний вектор розвитку. Запорукою євроінтеграційного шляху та підставою для подальшого розвитку соціальної згуртованості мають стати спільні європейські цінності. Яким чином використати підтримку, яку надають українським освітянам європейські партнери – також є одним із важливих питань. Ці питання також вирішувались в рамках виконання спільного з міжнародними експертами DAAD проекту з оцінювання та розвитку якості освіти, який з 2021 р. впроваджувався в НПУ ім. М.П. Драгоманова. Він прийшовся на часи пандемії та був актуалізований в квітні 2022 р. за умов війни в Україні. Адже саме кризові стани суспільства проявляють всі запити до освіти та освітян, висвітлюють важливі соціально-психологічні проблеми, дозволяють побачити всі «слабкі місця» в системі освіти.

Постановка проблеми дослідження. Під час кризових станів суспільства соціальна згуртованість суспільства є характерним керуючим параметром, дослідження якого може бути суттєвим для сучасних методів впровадження соціальних змін задля сталого розвитку суспільства. Тому проблема дослідження основних факторів і чинників соціальної згуртованості, вимірювання її динамічного рівню залишається ак-

туальною. Зокрема одним із першочергових напрямів можна вважати дослідження соціальної згуртованості в освітньому середовищі. Дослідження рівня соціальної згуртованості в освітніх спільнотах в умовах кризових станів може дати певні характеристики такого важливого феномену як ключового фактора суспільного розвитку.

Методологія дослідження. Дослідження соціальної згуртованості в НПУ ім. М. П. Драгоманова мають достатньо довгу та успішну історію. Від початку участі у всеукраїнському проєкті «Розвиток соціальної згуртованості суб'єктів освітнього процесу», який розпочався з вересня 2016 року відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 05.08.2016 р. №951 «Про утворення робочої групи та затвердження плану заходів робочої групи з питань розвитку соціальної згуртованості суб'єктів освітнього процесу». Цей національний проєкт був створений з метою об'єднання всіх зацікавлених учасників для сприяння створенню комфортного та безпечно-го освітнього середовища в соціокультурному просторі. Підтримка на державному рівні, участь більш ніж 160 закладів середньої освіти, співпраця з потужними партнерами у сфері поширення освітніх інновацій, таких, наприклад, як EdCamp, дали можливість якщо не вирішити, то дуже добре окреслити важливу проблему розвитку соціальної згуртованості в освіті.

Для розв'язання цієї проблеми дуже корисним був досвід впровадження в НПУ ім. М.П. Драгоманова модулю Жана Моне «Соціальна згуртованість в освіті та врядуванні: Європейські студії» (2017 – 2020 рр.), одним із важливих результатів є імплементація європейських цінностей та кращих європейських практик соціальної згуртованості в освітнє середовище України. Так, в ході впровадження модулю академічним координатором проф. М. Нестеровою було проаналізовано найбільш важливі напрямки розвитку соціальної згуртованості в освіті, зокрема, з урахуванням кращих європейських практик в іспанських та британських університетах. Так, напри-

клад, під час навчального візиту до Великої Британії в рамках реалізації модулю Жана Моне, було отримано дуже важливий досвід в сфері розвитку соціальної згуртованості в освіті. Це концепція університетів орієнтованих на громаду (community based universities), ключовою ознакою яких є саме створення сильних, згуртованих університетських спільнот. Але не вистачило досвіду практичних досліджень, які б моніторили рівень соціальної згуртованості в освітніх спільнотах. Саме тому виникла ідея виміряти рівень соціальної згуртованості університетської спільноти, адже, як відомо, «ми не можемо керувати, якщо не можемо вимірювати» [1].

Авторами статті було прийняте рішення обрати для вимірювання соціальної згуртованості в суспільстві методику компанії Bertelsmann Stiftung, в основу якої покладено створення індексу соціальної згуртованості та порівняння її рівня серед різних країн – «Радар соціальної згуртованості» (Social Cohesion Radar) [6]. Ця компанія проводить багато досліджень саме в сфері соціальної згуртованості. Зокрема, в умовах кризових станів, наприклад, в умовах пандемії [7]. Логічним припущенням їх підходу є відповідність складного соціального концепту соціальної згуртованості, що описується за допомогою комплексної системи параметрів у вигляді низки окремих показників, які об'єднані в загальний індекс. «Соціальні характеристики (у нашому випадку – соціальна згуртованість), які не можуть бути безпосередньо виміряні, часто називають конструктами й вимірюють за допомогою факторів або прихованих характеристик. Соціальну згуртованість можна визначити як ступінь соціальної спільності в територіально визначеній геополітичній спільноті. Соціальна згуртованість є характеристикою колективу, що проживає у структурі, а не окремих його членів. Згуртоване суспільство може характеризуватися надійними соціальними відносинами, позитивною емоційною пов'язаністю своїх членів зі спільнотою / державою й вираженим акцентом на загальне благо» [4]. Також

перевагою моделі «Радар соціальної згуртованості» є можливість її застосування для спільнот різного рівня, не тільки на території спільного проживання. Саме тому, авторами даної статті було застосовано цю модель для дослідження рівня соціальної згуртованості освітніх спільнот.

Також є додаткові переваги моделі «Радар соціальної згуртованості», які дозволяють її використовувати для аналізу складних соціальних феноменів та процесів. Специфіка моделі полягає в логічній ієрархічній структурі показників, які дозволяють докладно проаналізувати складний концепт соціальної згуртованості по важливим соціально-психологічним параметрам, аналіз яких має непересічне значення для розуміння станів суспільства. Це ієрархічна структура генералізованих доменів, кожен з яких описується трьома сферами, кожна з цих трьох сфер описується показниками, які можуть бути виміряні окремо.

Так, домен «Соціальні відносини» включає такі сфери :

- соціальні зв'язки,
- віра в людей ;
- прийняття інакшості.

Домен «Пов'язаність» містить такі сфери:

- силу ідентифікації себе з державою / спільнотою,
- рівень довіри до інститутів;
- відчуття справедливості.

Третій домен, «Орієнтація на загальне благо», охоплює сфери:

- рівень солідарності та взаємодопомоги,
- ступінь визнання соціальних норм;
- ступінь громадської залученості [6].

Практичні дослідження соціальної згуртованості по зазначеній методиці у 2019, 2020 (під час карантину) [1;2] та двічі у 2022 р. (у січні, серед учасників зимової школи SCAES, та під час війни) проводилось за допомогою авторського опитувальника. Автори-розробники – М. Нестерова, М Деліні, А. Заможський – провели адаптацію методології компанії Bertelsmann Stiftung, в основу якої покладено створення індексу соціальної згуртованості та порівняння її рівня серед різних країн – «Радар

соціальної згуртованості» (Social Chesion Radar) [6]. Більш ґрунтовне дослідження соціальної згуртованості в методологічній площині наразі проводиться в рамках впровадження науково-дослідної теми «Стратегії розвитку соціальної згуртованості українського суспільства: соціокультурні та освітні виміри» (керівник теми – ректор НПУ ім. М.П. Драгоманова, професор, академік НАПН України В. Андрущенко, відповідальний виконавець – М. Нестерова). Цей проєкт наразі має певні здобутки у тому числа завдяки синергії з іншими проєктами Еразмус+ напряду Жана Монне в НПУ ім. М. П. Драгоманова. Зокрема, була проведена низка заходів із поширення Європейських студій в освіті – Літня школа в Мелітополі «Європейські практики розвитку спільнот» від проєкту Жана Монне «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку» – EU Values of Diversity and Inclusion for Sustainable Development (EVDISD) у липні 2021 р. та Зимовою онлайн школою «Європейські студії соціальних інновацій в освіті» від Кафедри Жана Монне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій» – Social and Cultural Aspects of European Studies (SCAES) у січні 2022 р. Під час цих заходів була можливість провести практичні дослідження рівня соціальної згуртованості серед представників різних ЗВО.

Результати дослідження. На сьогоднішній день, за методологією компанії Bertelsmann Stiftung, в адаптації М. Нестерової, М Деліні, А. Заможського було проведено серію практичних досліджень соціальної згуртованості освітніх спільнот, в тому числі і в умовах кризових станів суспільства – пандемії та війни в Україні.

Першим дослідженням соціальної згуртованості стало опитування освітньої спільноти у НПУ ім. М.П. Драгоманова у 2019 р. В опитуванні прийняло участь 112 осіб, серед яких 47 співробітників НПУ та 65 – студентів; 100 – жінок та 12 – чоловіків; ВПО – 16 осіб та ні ВПО – 96 осіб. Загальний результат, отриманий після обробки анкет складав: за доменом «**Соціаль-**

ні відносини» – **3,93** (Соціальні зв'язки – 3,71; Віра в людей – 3,81; Прийняття інакшості – 4,28); за доменом «**Пов'язаність**» – **3,06** (Ідентифікація – 2,99; Довіра до інститутів – 3,43; Сприйняття справедливості – 2,76); за доменом «**Орієнтація на загальне благо**» – **3,24** (Солідарність і взаємодопомога – 3,67; Повага до соціальних норм – 3,64; Громадянська залученість – 2,40) [1].

У 2020 році було проведено опитування в освітніх спільнотах різних українських університетів (анонімне, але з можливістю проаналізувати відповідні дані по окремим університетам, що дозволило порівнювати результати, зокрема, для університетської спільноти НПУ ім. М.П. Драгоманова). Загалом в опитуванні прийняло участь 346 осіб, серед яких Чоловіків-125 осіб та Жінок-221 особа; ВПО – 29 осіб та ні ВПО – 317 осіб; співробітників ЗВО – 58 осіб та студентів – 288 осіб. Вибірка по ЗВО була такою:

- Криворізький державний педагогічний університет – 42 особи;

- НПУ імені М. П. Драгоманова – 94 особи;

- Київський національний торговельно-економічний університет – 63 особи;

- Новгород-Сіверське медичне училище – 21 особа;

- ЧНУ ім. Богдана Хмельницького – 42 особи;

- інші заклади освіти – 84 особи.

Загальний результат, отриманий після обробки анкет складав: за доменом «**Соціальні відносини**» – **3,78** (Соціальні зв'язки – 3,61; Віра в людей – 3,75; Прийняття інакшості – 3,98); за доменом «**Пов'язаність**» – **3,12** (Ідентифікація – 3,11; Довіра до інститутів – 3,39; Сприйняття справедливості – 2,84); за доменом «**Орієнтація на загальне благо**» – **3,31** (Солідарність і взаємодопомога – 3,58; Повага до соціальних норм – 3,61; Громадянська залученість – 2,73) [2].

У січні 2022-го року, було проведено опитування серед учасників зимової школи Кафедри Жана Монне «Соціальні та культурні виміри Європейських Студій»

(SCAES). В цьому опитуванні прийняло участь 207 осіб, серед яких: аспіранти – 15 осіб; співробітників різних закладів освіти – 175 осіб; студентів бакалаврату – 14 осіб; студентів магістратури – 3 особи; чоловіків – 29 осіб, та жінок – 178 осіб. Загальний результат, отриманий після обробки анкет складає: за доменом «**Соціальні відносини**» – **4,12** (Соціальні зв'язки – 3,98; Віра в людей – 3,94; Прийняття інакшості – 4,45); за доменом «**Пов'язаність**» – **3,23** (Ідентифікація – 3,10; Довіра до інститутів – 3,82; Сприйняття справедливості – 2,77); за доменом «**Орієнтація на загальне благо**» – **3,52** (Солідарність і взаємодопомога – 3,97; Повага до соціальних норм – 4,14; Громадянська залученість – 2,45).

У червні 2022-го року, вже під час війни в Україні, опитування проводилось також проводилось в освітніх спільнотах різних університетів України. В ньому взяло участь 363 особи. Серед них, тих хто приймав участь у літній школі EVDISD або зимової школи SCAES – 128 осіб, та 235 осіб, які не приймали участь у цих заходах. По посадам: аспірантів – 17 осіб, співробітників закладів освіти – 124 осіб, студентів бакалаврату – 202 особи, студентів магістратури – 20 осіб. Демографічний аналіз: чоловіків – 54 осіб та жінок – 309 осіб. Вибірка по ЗВО:

- Вінницький Державний Педагогічний університет – 37 осіб;
- КПІ ім. Ігоря Сікорського – 62 особи;
- НПУ ім. М. П. Драгоманова – 156 осіб;
- Національний університет біоресурсів і природокористування України – 24 особи.

Загальний результат, отриманий після обробки анкет складає: за доменом

«**Соціальні відносини**» – **3,98** (Соціальні зв'язки – 3,70; Віра в людей – 4,01; Прийняття інакшості – 4,22); за доменом «**Пов'язаність**» – **3,21** (Ідентифікація – 3,14; Довіра до інститутів – 3,73; Сприйняття справедливості – 2,76); за доменом «**Орієнтація на загальне благо**» – **3,46** (Солідарність і взаємодопомога – 3,90; Повага до соціальних норм – 4,02; Громадянська залученість – 2,45).

Окремо можна виділити результати опитаних за параметром участі у «Літній школі EVDISD» або «Зимовій школі SCAES». Загальний результат тих, хто брав участь у вказаних заходах, отриманий після обробки анкет складає: за доменом «**Соціальні відносини**» – **4,18** (Соціальні зв'язки – 4,16; Віра в людей – 4,05; Прийняття інакшості – 4,34); за доменом «**Пов'язаність**» – **3,41** (Ідентифікація – 3,37; Довіра до інститутів – 4,02; Сприйняття справедливості – 2,84); за доменом «**Орієнтація на загальне благо**» – **3,69** (Солідарність і взаємодопомога – 4,10; Повага до соціальних норм – 4,20; Громадянська залученість – 2,76).

Загальний результат, тих, хто не відвідував зазначені заходи, виявився дещо іншим та складає: за доменом «**Соціальні відносини**» – **3,85** (Соціальні зв'язки – 3,42; Віра в людей – 3,99; Прийняття інакшості – 4,15); за доменом «**Пов'язаність**» – **3,10** (Ідентифікація – 3,02; Довіра до інститутів – 3,57; Сприйняття справедливості – 2,70); за доменом «**Орієнтація на загальне благо**» – **3,32** (Солідарність і взаємодопомога – 3,76; Повага до соціальних норм – 3,92; Громадянська залученість – 2,27).

Порівняльні результати проведених досліджень представлені в Таблиці 1:

Домен та Сфера		Соціальні зв'язки	Віра в людей	Прийняття інакшості	Соціальні відносини	Ідентифікація	Довіра до інститутів	Сприйняття справедливості	Пов'язаність	Солідарність і взаємодопомога	Повага до соціальних норм	Громадянська залученість	Орієнтація на загальне благо
Рік дослідження	Кількість опитаних												
2019 р. НПУ ім. М. П. Драгоманова	112 осіб	3,71	3,81	4,28	3,93	2,99	3,43	2,76	3,06	3,67	3,64	2,40	3,24

2020 р. Університети України	346 осіб	3,61	3,75	3,98	3,78	3,11	3,39	2,84	3,12	3,58	3,61	2,73	3,31
2022 (січень) Зимова школа SCAES	207 осіб	3,98	3,94	4,45	4,12	3,10	3,82	2,77	3,23	3,97	4,14	2,45	3,52
2022 (червень) Університети України	363 особи	3,70	4,01	4,22	3,98	3,14	3,73	2,76	3,21	3,90	4,02	2,45	3,46
Учасники зимової школи SCAES або Літньої школи EVDISD	128 осіб	4,16	4,05	4,34	4,18	3,37	4,02	2,84	3,41	4,10	4,20	2,76	3,69
Ті, то не брав участь у заходах SCAES або EVDISD	235 осіб	3,42	3,99	4,15	3,85	3,02	3,57	2,70	3,10	3,76	3,92	2,27	3,32

Висновки. Соціальна згуртованість має стати запорукою соціальної стабільності, толерантних відносин між владою і громадянами в умовах економічних флуктуацій, масштабних організаційних, структурних та фінансово-економічних перетворень, які стають повсякденними явищами, що породжені глобалізацією та потребою набуття конкурентних переваг; мінімізації ризиків недовіри між соціальними партнерами в умовах глобальної нестабільності [1]. Саме соціальна згуртованість може бути не тільки маркером, а й ключовим параметром розвитку суспільства, його засадничою характеристикою. Також важливими є дослідження рівню соціальної згуртованості освітніх спільнот, зокрема, закладів вищої освіти, що надає важливу інформацію про суспільні стани. Серія досліджень соціальної згуртованості в освітніх спільнотах різних закладів вищої освіти продемонструвала, що під час пандемії були певні зміни в рівні соціальної згуртованості – вона дещо зменшилась. Після початку війни ситуація також змінилася – можемо побачити, що рівень соціальної згуртованості в освітніх спільнотах підвищився. Також важливим

фактором є згуртування однодумців, які поділяють та розповсюджують європейські цінності – в спільноті учасників проєктів з вивчення та поширення кращих європейських практик, зокрема, учасників проєктів напряму Жана Монне з Європейських Студій в Україні, рівень соціальної згуртованості помітно вище, ніж в загальній спільноті досліджуваних. Це дозволяє зробити припущення щодо ціннісно-орієнтованого характеру соціальної згуртованості. Також ціннісний характер соціальної згуртованості, її чутливість до кризових станів суспільства, виводить нас в площину досліджень майбутнього, постановки глобальних цілей. Кризові стани суспільства актуалізують важливі питання для подальшого розвитку людства. Як виглядає справедливе, стійке і успішне майбутнє? Хоча не існує універсального підходу до просування в напрямку 17 Цілей сталого розвитку ООН, але є потреба пошуку нових партнерських відносин та проєктів з вищою освітою, які б підтримували відродження та інновації задля сталого розвитку суспільства. Водночас, це **сприятиме** розвитку соціальної згуртованості різного рівня спільнот.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нестерова М., Деліні М., Замозський А. Соціальна згуртованість університетської спільноти // Вища освіта України. 2019. № 3. С. 42–50.
2. Нестерова М., Деліні М., Замозський А. Вплив пандемії на соціальну згуртованість універ-

REFERENCES

1. Nesterova M., Dielini M., Zamozhskiy A. (2019) Social cohesion of the university community. *Vyshcha osvita Ukrainy [Higher Education of Ukraine]*, no.3, pp. 42–50.
2. Nesterova M., Dielini M., Zamozhskiy A. (2020) Pandemic impact on the social cohesion of

ситетських спільнот // Вища освіта України. 2020. № 3. С. 50–55.

3. **Романчук О.** Психологічна стійкість у часи війни: індивідуальний та національний вимір. URL: <https://health.ucu.edu.ua/news/oleg-romanchuk-psyhologichna-stijkist-u-chasy-vijny-individualnyj-ta-natsionalnyj-vymir/>

4. Соціальна згуртованість в Україні // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка / М. Бондаренко, С. Бабенко, О. Боровський. 2017. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/8.10>

5. Українські заклади вищої освіти під час війни. URL: <https://snau.edu.ua/ukra%D1%97nski-zakladi-vishho%D1%97-osviti-pid-chas-vijni/>

the university communities. Vyshcha osvita Ukrainy [Higher Education of Ukraine], no.3, pp. 50–55.

3. **Romanchuk O.** Psychology resilience during wartime: individual and national dimensions. URL: <https://health.ucu.edu.ua/news/oleg-romanchuk-psyhologichna-stijkist-u-chasy-vijny-individualnyj-ta-natsionalnyj-vymir/>

4. **Bondarenko M., Babenko S., Borovski O.** (2017). Sotsialna zгуртовanist v Ukraini [Social Cohesion in Ukraine] (Dosvid aplikatsii metodiki Bertelsmann Stiftung do danyh Evropejskogo Sotsialnogo Doslidzhennia [Results of application of Bertelsmann Stiftung methodology to the data of the European Social Research]/ Visnyk Kyivskogo natsionalnogo universitetu imeni Tarasa Shevchenka [Issues of Kyiv National Taras Shevchenko University. doi:10.17721/2413-7979/8.10

5. Ukrainian higher education institution during wartime. URL: <https://snau.edu.ua/ukra%D1%97nski-zakladi-vishho%D1%97-osviti-pid-chas-vijni/>

6. **Dragolov, G., Ignacz, Z., Lorenz, J., Delhey, J., & Boehnke, K.** (2013). Social Cohesion Radar Measuring Common Ground: An international Comparison of Social Cohesion Methods Report [Online source]. The way of access: http://aei.pitt.edu/74134/1/Social_cohesion_radar.pdf

7. Social Cohesion. URL: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/our-projects/social-cohesion/project-description>

Владислава ЛЮБАРЕЦЬ

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, ORCID ID 0000-0001-8238-1289

Ігор ЯКОВЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри управління
Київського університету імені Бориса
Грінченка, ORCID ID 0000-0003-0723

Ключові слова: управління, освіта
дорослих, заклади освіти, центр осві-
ти дорослих, воєнний та післявоєнний
стан, фінансування.

У статті розглянуто теоретичні та прикладні аспекти вдосконалення системи підготовки кадрів у галузі освіти дорослих. Розглянуто перспективи розвитку діючих та впровадження нових організаційно-правових форм, що можуть забезпечити побудову ефективної моделі цього важливого виду освітньої діяльності у зв'язку з наслідками вторгнення в Україну російського агресора. Схарактеризовано застосування низки управлінських моделей, зокрема створення центрів освіти дорослих на базі закладів освіти, юридичних осіб, що здійснюють свою

УДК 374.7

DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.3(86).07

**ПЕРСПЕКТИВИ
УПРАВЛІННЯ
РОЗВИТКОМ ОСВІТИ
ДОРΟΣЛИХ В
УМОВАХ ВОЄННОГО
ТА ПІСЛЯВОЄННОГО
СТАНУ УКРАЇНИ**

© Любарець В., Яковенко І., 2022

діяльність у соціальній та виробничих сферах, на регіональному рівні в системі територіальних громад, а також у формі міжгромадних об'єднань. Надано пропозиції щодо застосування більш широкого спектру підходів у фінансуванні освіти дорослих: показано схему застосування своєрідної «іпотечної» форми фінансування із залученням різних фінансових установ: банків, кредитних спілок, спеціалізованих трастових фондів. Проаналізовано основні складові зазначених моделей та методологічні чинники, які визначають функції та повноваження запропонованих управлінських структур в умовах, що склалися в результаті російської агресії.

Постановка проблеми. Реформа освіти, яка проводиться в Україні останні п'ять років, показала досить відчутні позитивні результати. Це стосується насамперед початкової та базової школи, інклюзивної освіти, вищої освіти, зокрема

її другого магістерського рівня, та ряду інших напрямів.

Останні дослідження в українській та зарубіжній науці дозволили сформуванню достатньо міцну теоретичну та методичну базу для головних напрямів удосконалення системи освіти дорослих, які в більшості ситуацій були покладені в основу низки прийнятих нормативних актів та їх проєктів. Майже два роки тому був підготовлений проєкт відповідного закону, який покликаний «розкласти по полицкам» нормативно-правового тлумачення такі системні складники освіти дорослих: надавачі послуг у цій сфері, учасники освітнього процесу, суб'єкти управління та контролю, науково-методичне забезпечення. Прийняття базового закону буде мати важливе значення, оскільки такий важливий вид освіти, як освіта дорослих, потребує формування повноцінного системного підходу, який би давав можливість ефективно реагувати на ті виклики, які ставить ситуація, пов'язана із воєнними діями, а також ситуацією, що виникне у післявоєнний період. На жаль, цей проєкт дещо «застряг» на етапі дискусій та обговорення і тільки за два дні до початку війни був внесений Урядом до Верховної Ради.

В умовах російської агресії ситуація, яка склалася сьогодні в країні, потребує одночасно з отриманням базового закону прийняття ряду конкретних «свіжих» рішень. Такі рішення дадуть можливість максимально забезпечити залучення населення до трудової діяльності, скоротити безробіття та вирішити гострі соціальні проблеми з переселенцями, воїнами Збройних сил, що звільняються зі служби через поранення, а в майбутньому будуть масово звільнятися після нашої перемоги.

Наслідки вторгнення росії призвели до загострення ряду проблем, у зв'язку з чим можна виділити деякі чинники, які характеризують специфічні аспекти в процесі удосконалення підходів щодо розвитку освіти дорослих. У центральних і особливо західних регіонах країни зараз проживає багато переселенців зі східних та південних областей. Можна передбачити, що значна

частина цього контингенту має намір залишитись у місцях тимчасового проживання на достатньо довгий період. Ці люди мають різні професії, здобуті до воєнних дій. Але на теперішній час у місцях їх тимчасової дислокації існує додаткова потреба в певному переліку видів діяльності, зокрема низці робочих професій, а також учителів і соціальних працівників. Фахівець зобов'язаний швидко адаптуватись, уміти виконувати різноманітні професійні завдання, що передбачають соціальну адаптацію, перекваліфікацію, зміну колективу та місцезнаходження [7].

Обставини вимагають якнайшвидшої перекваліфікації кадрів із переміщених осіб, що своєю чергою потребує відповідних заходів щодо реформатування системи освіти дорослих у цих менш постраждалих регіонах. Ситуація, що виникла і буде виникати після звільнення в регіонах, які зазнали великих руйнувань, потребує термінового насичення додатковими кадрами таких спеціальностей, як будівельники, ремонтники, соціальні працівники-психологи та ін. Водночас у цих регіонах, навіть за наявності населення, яке би бажало отримати нові професії, існують недостатні можливості для підготовки кадрів, якщо мати на увазі приміщення, обладнання, викладачів та тренерів, тощо. Виникає необхідність створення на тривалу перспективу потужної стаціонарної навчальної бази для організації освіти дорослих у проблемних регіонах. Актуальним чинником створення такої навчальної бази, передусім для найбільш постраждалих областей, є залучення фахівців з інших регіонів України, а також іноземних викладачів та тренерів. Другим чинником є створення відповідної системи стимулювання для «припливу вже готових кадрів», що позначиться на ситуації щодо їх підготовки в регіонах гострої потреби. Це спонукає до побудови системи, де би були оптимізовані обидві зазначені тенденції – власної підготовки на регіональному рівні та використання уже підготовлених кадрів.

Вирішення проблем, що виникли, потребує вжиття низки дієвих заходів щодо наближення освіти дорослих до реальних

потреб сьогодення з урахуванням можливостей сучасного етапу розвитку держави. Тому необхідно визначити, які зміни можна запровадити в діючій моделі функціонування закладів, що здійснюють освіту дорослих, з метою їх участі в удосконаленні освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження даної проблеми інтенсивно проводиться в останні десятиліття як в Україні, так і за кордоном. Великий внесок у розвиток теорії та методології освіти дорослих був зроблений такими авторами, як В. Кремень, Л. Лук'янова, О. Аніщенко, В. Луговий, Н. Нічкало, Г. Філіпчук, О. Дубасенюк, Н. Дем'яненко та ін.

В умовах російської агресії системні моменти розвитку освіти дорослих потребують особливого осмислення, оскільки даний аспект цієї тематики не має такого широкого спектру досліджень, як у проблематиці мирного часу.

Важливе значення має аналіз ухвалених за останній період актів законодавства, які мають забезпечити ефективне регулювання соціальної сфери, включаючи освітні процеси, в умовах, що виникли. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законів України в сфері освіти щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану» [2] передбачено ряд норм, пов'язаних з умовами проведення конкурсів для викладачів, підписання трудових договорів (контрактів), регулювання термінів навчання, оформлення документів про освіту, порядок проходження трудової діяльності надавачами освіти та ряд інших. Це дозволить упорядкувати відповідно до умов воєнного стану адміністративно-організаційні аспекти ведення навчального процесу. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України» [3] підтверджено права здобувачів освіти на її продовження на територіях, які не зазнали окупації, а також гарантії щодо завершення освіти. Закон України «Про особливості місцевого самоврядування на час воєнного стану» [5] посилює повноваження військово-цивільних

адміністрацій, а саме запроваджує підзвітність адміністраціям усіх комунальних підприємств, що знаходяться у власності громад, зокрема освітніх закладів. Такі новації мають посилити дієвість та оперативність управління в нових дуже складних умовах.

Дослідження ряду авторів, хоча і були проведені ще в довоєнний період, тим не менш можуть сприяти розвитку цього виду освіти в умовах воєнного та післявоєнного стану. Так Л. Лук'янова у доповіді «Розвиток освіти дорослих в Україні: здобутки й інноваційні задуми» [6] звертає увагу на норму законопроекту про освіту дорослих, що визначає діяльність Національної ради з питань підтримки цієї освіти, зокрема в питаннях відстеження та аналізу потреб в освіті дорослих; узагальнення світового та вітчизняного досвіду; ухвалення державної стратегії розвитку освіти дорослих. Автор також у своєму аналізі показує ту позитивну роль, яку може зіграти така нова інституція, як Фонд підтримки освіти дорослих для її фінансування та розвитку. В умовах післявоєнного розвитку створення таких інституцій буде сприяти подоланню кризових явищ, що накопичуються у період війни.

Професор Н. Терентьева в роботі «Особливості виокремлення тенденцій розвитку освіти дорослих в європейському освітньому просторі» [10] показує, яке значення має пошук та впровадження особливостей розвитку освіти дорослих, що забезпечує формування цієї освіти як повноцінної підгалузі загального освітнього процесу. Навчально-методичні продукти освіти дорослих мають враховувати особливості періоду їх застосування, зокрема вилуви окремих чинників, що викають у процесі розвитку суспільства, особливо в умовах війни.

Н. Сорока в статті «Освіта дорослих як суспільна відповідальність та інвестиції в майбутнє» [9] наводить суттєві аргументи щодо важливості вдосконалення цього виду освітнього процесу для розвитку держави. Цей вид освіти можна схарактеризувати як безпосередню пряму інвестицію, і тому потрібно в будь-якій ситуації знаходити ресурси для його розвитку. Аргументи

автора є слушними і для періоду, який зараз переживає наша держава.

А. Боярська-Хоменко в роботі «Розвиток педагогічної теорії в галузі освіти дорослих у країнах Центральної та Східної Європи» [1] особливий наголос робить на історичних тенденціях розвитку освіти дорослих. Наведені аналітичні характеристики з недавнього минулого європейських країн дають можливість вивчити досвід розвитку цього виду освіти у післявоєнні періоди. Досягнення якості та ефективності освіти є однією з основних емпіричних проблем у всіх соціальних сферах. Автор показує зв'язок освіти дорослих із політикою, культурою, економікою та повсякденним життям.

Мета статті — схарактеризувати запропоновані підходи щодо удосконалення управління освітою дорослих в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови в регіонах, які найбільше постраждали від російської агресії, та регіонах, де процес перекваліфікації кадрів набув особливої гостроти у зв'язку із тимчасовим переміщенням значної кількості осіб. Також провести аналіз застосування різних моделей фінансування освіти дорослих у сучасних умовах та механізмів наближення освітніх процесів до практичної діяльності суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Сфокусуємося на аналізі розвитку такого напрямку, як формаційна освіта, а саме здобуття освіти за іншою професією, спеціальністю або освітньою програмою.

Головне завдання — це розширення участі та більш продуктивне використання існуючої освітньої бази, особливо закладів освіти. За останній період склалася ситуація, коли українські вищі нарощували обсяги підготовки молодих спеціалістів темпами, які суттєво відставали від темпів зростання потреб у робочих місцях для цих спеціалістів. Освіта дорослих переважно була зосереджена на підвищенні кваліфікації працівників. При цьому обсяги перепідготовки, здобуття другої спеціальності, післядипломної освіти дорослих у системі закладів вищої освіти (далі ЗВО) знаходяться на від-

носно низькому рівні та мають досить повільну динаміку за останні роки.

Можна розглянути декілька напрямків, реалізація яких дозволила б підвищити ефективність використання потенціалу ЗВО в освіті дорослих. Один із найбільш очевидних напрямів — це створення спеціалізованих підрозділів у провідних ЗВО України: інститутів, факультетів, філій. Фактично є потреба створити філії найбільш потужних ЗВО, де б оптимально поєднувались три складові: безпосередня діяльність таких ЗВО через застосування онлайн навчання; створення виїзних команд викладачів для проведення занять на місці підготовки; широке використання місцевих ресурсів, що залишились після наслідків військової агресії, насамперед кадрових, які повноцінно можна долучати до освітнього процесу.

Створення нових підрозділів у структурі ЗВО хоча і є найбільш доступним та недовготривалим актом, але водночас не завжди приводить до повноцінної реалізації завдань. Обмеження тільки «вузовським» потенціалом не дасть можливості запустити механізм підготовки цілого ряду професій робітничого напрямку, а також рівня молодшого фахового бакалавра. Такі професії та спеціальності потребують широкого використання практичної бази. Тому необхідно шукати нові організаційно-правові форми для повноцінного використання потенціалу ЗВО у цьому виді освіти, зокрема, які базуються на дуальних підходах, тісному поєднанні навчання та роботи.

За останні роки в Україні практично в кожному регіоні були створені центри освіти дорослих. У проекті закону «Про навчання та освіту дорослих» (стаття 25) [8] визначені базові нормативні параметри цієї відносно нової форми закладу, які забезпечують неформальний вид освіти (стаття 8) [4]. Пропонується досить широкий спектр організаційно-правових опцій для створення таких центрів. Це може бути як окрема юридична особа, так і структурний підрозділ освітянського закладу. Засновниками таких центрів можуть бути органи місцевого самоврядування, тобто громади. Та-

кож засновниками можуть виступати будь-які заклади соціальної сфери: освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури. Такий широкий спектр різних варіантів має свою логіку. Залежно від потреби в тих чи інших фахівцях у кожній конкретній ситуації центр може бути зорієнтований на підготовку того чи іншого переліку спеціальностей. Якщо треба готувати достатньо широкий спектр спеціальностей, то більш раціональним є створення територіальних центрів у громадах. Якщо є гостра потреба у достатньо вузькоспеціалізованій підготовці кадрів, то більш ефективним буде застосування галузевого підходу на базі відповідних закладів тої чи іншої сфери діяльності.

Зарубіжний досвід має приклади створення центрів освіти дорослих у вигляді об'єднань, учасниками яких можуть бути: безпосередньо заклади освіти, зокрема ЗВО, коледжі, професійні ліцеї, поза-шкільні навчальні заклади; підприємства та організації сфери виробництва та обслуговування; спеціалізовані освітні заклади з іноземних мов, мистецтва, використання комп'ютерної техніки тощо.

Найбільш поширеною та організаційно досконалою формою таких об'єднань є корпорація. Корпорація є договірною формою, коли базовий освітній заклад, об'єкти виробничої сфери та спеціалізовані освітні установи підписують договір про спільну діяльність та створення корпорації – центру освіти дорослих. Кожен з учасників корпорації делегує їй частину повноважень, зокрема рекламу та залучення здобувачів освіти, проходження ліцензійних процедур, організація навчального процесу, вихід на роботодавців та ряд інших функцій. Освітні заклади, насамперед ЗВО як члени корпорації, відповідальні за навчальну та методичну базу, професорсько-викладацький контингент. Виробничі структури забезпечують практичною базою спочатку стажування, а потім безпосередньо трудову діяльність. Відповідно до участі кожного має відбуватись розподіл доходів.

Крім корпорації можуть бути застосовані інші форми об'єднань, зокрема консорціум – тимчасове статутне об'єднання для

досягнення його учасниками певної спільної господарської мети. Консорціум є повноцінною юридичною особою, яка працює за статутом, має чітко встановлені фінансово-господарські відносини із тими, хто його створив, може отримувати кошти на своє утримання від учасників корпорації, а також спрямовує їм відповідно до визначеного порядку частину зароблених доходів. У ряді випадків, зокрема якщо вищий навчальний заклад отримує бюджетне фінансування на проведення освіти дорослих, то є сенс створювати таку форму об'єднання, як концерн. Таке об'єднання передбачає фінансову залежність усіх учасників від одного (у даному випадку ЗВО). Відповідно на цій центральній ланці має бути сконцентровано функції стратегії розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності.

Розвиток центрів освіти дорослих у формі об'єднань є дуже перспективним напрямом і може забезпечити створення і функціонування ефективних провайдерів для неформальної освіти. Завдяки проведенню реформи децентралізації, важливим напрямом розвитку системи освіти дорослих може бути створення центрів такої освіти на міжгромадному рівні.

В умовах воєнної агресії загострилися проблеми працевлаштування для населення, що проживає поза міських центрів. Ще недавно певну частину функцій із перекваліфікації кадрів брали на себе районні центри. Нові кроки у реформі децентралізації, проведені у 2020–2021 рр., зокрема укрупнення адміністративних районів, скорочення їх повноважень у сфері освіти на фоні посилення повноважень громад, а також зменшення фінансування освітніх програм за рахунок районних бюджетів зводять до мінімуму надання послуг із здобуття нових професій, підвищення кваліфікації працівників, перекваліфікації на районному рівні. Реально освіта дорослих залишається тільки на рівні обласних центрів, що викликає низку проблем. По-перше, в умовах наслідків воєнного вторгнення обласні військово-цивільні адміністрації переобтяжені великою кількістю завдань та

повноважень, де освіта не завжди може займати пріоритетне місце. По-друге, на відміну від жителів громад великих та середніх міст, для жителів об'єднаних територіальних громад отримання нової спеціальності або інше професійне перепрофілювання супроводжується певними труднощами. Тому здобуття освіти дорослими далеко поза місцем проживання, зокрема в обласному центрі, може не відповідати рівню платоспроможності особи, враховуючи витрати на проживання та харчування. Крім того, саме у своїй громаді, як правило, знаходиться майбутнє місце роботи.

Отже, у новій моделі освіти дорослих роль і місце громад має посилюватись. Утім, потенціал територіальних громад щодо організації навчальних процесів із дорослим населенням, що в цих громадах проживає, не є значним. Не дивлячись на переваги здобуття нової кваліфікації за місцем проживання у себе в громаді, існуюча освітня база сільських та селищних громад не дозволяє налагодити ефективний освітній процес. Тому в такій моделі провідні заклади освіти, що розташовані у великих та середніх містах, можуть виступити провайдерами освіти дорослих на рівні місцевого самоврядування, залучаючи для цього можливості та потенціал територіальних громад.

Перспективним напрямом є створення центрів освіти дорослих на міжгромадному рівні. Чинний Закон «Про співробітництво територіальних громад» передбачає таку організаційно-правову форму, як створення кількох сусідніми громадами спільних комунальних підприємств, у тому числі й у сфері освіти. Декілька громад можуть виступити засновниками такого комунального освітнього підприємства і при цьому спрямувати його діяльність на підготовку та перепідготовку фахівців за спеціальностями, на які існує найбільший попит. Законодавство також не забороняє участь як засновників діючих закладів освіти, насамперед ЗВО, що функціонують у цьому регіоні, включаючи і приватні. Така діяльність є оптимальним полем для державно-приватного партнерства, розвиток якого визначений документами, прийнятими в межах

освітньої реформи. Центри освіти дорослих можуть функціонувати як прибуткові заклади освіти, що передбачено новим освітнім законодавством.

Можна зустріти думку, що система освіти дорослих у сільській місцевості обмежується рядом робітничих, точніше, аграрних професій. Такий погляд на ситуацію є досить обмеженим і не відповідає сучасним вимогам соціально-економічної ситуації в Україні. Після трансформації системи державного управління і посилення повноважень громад та покриттям їх мережею всієї території держави, виникли суттєві кадрові проблеми як на рівні виконавчих органів цих нових утворень, так і у комплектуванні кваліфікованого менеджерського контингенту, що має забезпечувати розвиток бізнесу в громадах. Воєнна ситуація тільки посилила такі потреби. Відійшов той час, коли освіта дорослих зводилась тільки до перекваліфікації одних сільських професій в інші. Селам і селищам зараз потрібні кваліфіковані менеджери, маркетологи, фінансисти, дизайнери, правники та інші професії, для яких існує місцевий кадровий потенціал. Інша справа, що потрібні сучасні форми підготовки, які дозволяють залучати людей із різних населених пунктів, часто розташованих на значній відстані один від одного. Тому ЗВО мають використовувати свій онлайн досвід, накопичений за останні роки.

Якщо на рівні сільських та селищних громад доцільно створювати міжгромадні комунальні підприємства, то для міських громад можлива дещо інша схема. У великих та середніх містах функціонує мережа підприємств, компаній та фірм, що мають передові технології і використовують представників різних професій високої кваліфікації, а також ті, діяльність яких базується на інтелектуальній праці. Такі структури мають можливість проводити роботу із підвищення кваліфікації, навчати нових професій, здійснювати перепідготовку кадрів. За умови проведення цієї діяльності у вигляді платних послуг, вони могли би мати непоганий додатковий дохід і, крім того, формувати кадровий резерв для себе.

Не менш важливим, крім правового та організаційно аспектів, є економічний важіль. Освіта дорослих переважно базувалась на госпрозрахунковій основі, коли оплату за навчання повністю або частково здійснював сам здобувач. В умовах війни такий підхід є малоперспективним. Сумнівним є широке застосування системи платних послуг для підготовки кадрів через низьку платоспроможність населення особливо в регіонах, які зазнали найбільших руйнувань і збитків. При цьому пряме бюджетне фінансування як із державного, так і з місцевих бюджетів в умовах війни та післявоєнному періоді також є малоперспективним. Виникає серйозна проблема пошуку джерел фінансування. Тут можливе застосування ряду нетрадиційних для нас підходів, які вже мають приклади застосування у світовій практиці.

У нашій країні в умовах війни та відсутності фінансових можливостей у людей може бути застосована модель, коли здобувач вчиться якби в «борг». Тобто на період навчання все проходить безоплатно, але після отримання кваліфікації та з початком трудової діяльності здобувач поступово повертає витрачені на його навчання кошти. Таку модель можна класифікувати як своєрідну «іпотеку». Важливу роль тут відіграє угода, що має регулювати весь цей процес. Умови угоди мають забезпечити гарантію того, що кошти будуть повернуті. Гарантія може базуватись на тому, що здобувач буде позбавлений робочого місця в разі припинення виплат відшкодування за своє навчання. Для забезпечення такої умови важливе значення має формування цивільно-правових відносин між сторонами угоди:

- а) здобувачем;
- б) закладом, що здійснює навчання;
- в) установою, що фінансує;
- г) юридичною особою, яка бере здобувача на роботу.

Як установа, що здійснює фінансування, може виступати комерційний банк, для якого це буде однією з форм кредитування. У воєнних та післявоєнних умовах доцільно застосовувати також елементи державного регулювання. Зокрема, держава може

встановлювати граничні розміри процентів за такий кредит, які були би, з одного боку, прийнятними для здобувача, а з іншого – забезпечували рентабельність таких угод для банківського сектору. Крім банків, доцільно розглядати застосування інших фінансових установ, зокрема кредитних спілок, а також спеціалізованих трастових фондів, які могли б акумулювати як кошти кредиторів на умовах отримання зиску за вкладені кошти, так і кошти різного роду спонсорів, зокрема галузевих об'єднань роботодавців.

Стосовно четвертого учасника цивільно-договірного процесу (підприємств, установ, організацій), які беруть здобувачів на роботу, то тут важливо чітко сформулювати відповідальність за виконання трудового контракту тільки за умови повернення коштів. Реальність такої відповідальності можна досягти, якщо будуть передбачені санкції для роботодавця в разі продовження контракту з боржником щодо повернення коштів. Також дуже надійним буде механізм, коли зобов'язання повертати кошти бере на себе сам роботодавець і здійснює це зі своїх рахунків безпосередньо.

Найбільш простою схемою може бути здійснення процесу підготовки кадрів у системі освіти дорослих безпосередньо підприємствами за їх кошти. Тобто роботодавець, враховуючи свою потребу у кадрах, а також потребу інших, зокрема споріднених підприємств, проводить набір здобувачів на основі попереднього тестування їх здібностей. Такий роботодавець створює навчальний підрозділ, який буде проводити освітню діяльність. Витрати можуть повністю або частково «лягати» на загальні витрати цієї юридичної особи та включатися до собівартості.

Активне залучення підприємств і компаній до освіти дорослих могло би стати важливим чинником розвитку цього освітнього напрямку. Водночас такі юридичні особи не мають можливості отримати легальний статус освітнього закладу і максимально використовувати свій потенціал. Для цього, на жаль, існують деякі перепони. Новий «реформений» закон про освіту міс-

тять таку норму: «Юридична особа має статус закладу освіти, якщо основним видом її діяльності є освітня діяльність... Освітня діяльність вважається основним видом діяльності, якщо надходження на цей вид діяльності та/або від цього виду діяльності перевищують половину загальних надходжень цієї юридичної особи (фізичної особи – підприємця)» (частина 1 статті 22) [5]. Тобто, якщо завод або фірма, що виконує замовлення на підготовку, наприклад, комп'ютерних програм, виявить бажання навчати людей цієї професії, то вона може це робити тільки як якусь «побічну» діяльність. Такі юридичні особи не отримають статусу освітнього закладу і тому позбавляються низки суттєвих атрибутів і привілеїв. Саме головне, вони не зможуть видавати посвідчення про отриману кваліфікацію тої форми, яку можуть позитивно сприймати роботодавці, не кажучи вже про посвідчення державного зразка. Також не може йти мова про відкриту рекламу, отримання пільг, передбачених чинним законодавством і т. п.

Може виникнути враження, що така норма в законодавстві несе тільки негатив, створює законодавчий «перепон» та штучні бар'єри для розвитку освіти дорослих, призводить до звуження конкуренції, невикористання існуючого потенціалу і т. п. Зазначається часом, що це є крок назад, навіть порівнюючи із радянським періодом, де успішно працювали для підготовки кадрів «заводи-втузи». Можливо, що такий порядок сприяє тінізації діяльності, оскільки викладачі-наставники працюють без відповідної реєстрації і сплати податків. Отже, є думка, що доцільно зняти зазначені штучні обмеження, для цього потрібно внести зміни в чинне законодавство.

Проте можна навести аргументи на захист цієї норми. Ніхто не може заперечувати, що передові підприємства і компанії повинні отримати право на підготовку і перепідготовку кадрів у межах освіти дорослих. Але виникає низка питань, які показують, що така форма не завжди супроводжується достатньою ефективністю. Кожне підприємство, яким би передовим воно не було,

не зможе охопити велику кількість здобувачів освіти – відсутні приміщення для проведення теоретичних занять, кількість майстрів або фахівців найвищого рівня на кожному окремому суб'єкті незначна. Звідси виникає ризик розпорошення місць підготовки, що позначається на методичній базі, обмежує застосування уніфікованих програм і підходів, а також значно ускладнює контроль за навчальним процесом, що створює ризик упровадження різних недосконалих і навіть шахрайських схем.

Очевидно, що можна створити перелік професій, де підготовка кадрів можлива на базі окремого підприємства. Для інших професій підготовка можлива тільки на базі закладів освіти, насамперед ЗВО.

Вирішення проблеми віднесення того чи іншого закладу до одного з переліків можливе через створення центрів сертифікації освітніх заходів суб'єктами підприємницької діяльності. Такі центри мають створювати міські територіальні громади у статусі комунальних установ при виконавчих органах громади.

Можна запропонувати таку модель. Кожний суб'єкт підприємницької діяльності, який має намір здійснювати підготовку, перепідготовку кадрів або підвищення кваліфікації на госпрозрахункових умовах, проходить реєстрацію в такому центрі. Реєстрація передбачає отримання офіційного статусу закладу, що надає освітні послуги в системі освіти дорослих. Завдяки цьому здобувачі отримують посвідчення встановленого зразка. Ці здобувачі можуть звертатись до центрів у разі невиконання, на їх думку, своїх зобов'язань тими, хто проводить навчання. Крім того, центри можуть на умовах надання послуг (у тому числі платних) забезпечувати суб'єкти, що проводять навчання, методичною літературою, організовувати участь університетських викладачів у підготовці кадрів, якщо по тим чи іншим напрямом базових знань суб'єкт не може забезпечити відповідні тренінги. Центри можуть взяти на себе функції щодо працевлаштування здобувачів освіти після проходження відповідного курсу підготовки та отримання сертифіката.

Окреме питання – це участь в освіті дорослих фізичних осіб-підприємців. Для ряду спеціальностей, де головну вагу має індивідуальна майстерність, залучення фізичної особи-підприємця (далі ФОП) є ефективним і раціональним. Тут досить широкий спектр від перукаря до ювеліра. Водночас для використання ФОПів мають бути створені відповідні умови. Потрібне введення безпосереднього коду для такої діяльності. Зараз освітня діяльність із підвищення кваліфікації та набуття нового фаху змушена «ховатись» як проведення консультування або репетиторство. Таким кодом може бути – освітні заходи в системі освіти дорослих. Це дасть змогу ФОПам працювати повністю офіційно і легально, а для здобувачів – право на отримання відповідних посвідчень, захист своїх прав у разі їх порушення ФОПами, упорядкувати питання оплати за послуги, що надаються. Діяльність приватних підприємців також доцільно здійснювати під патронатом згаданих вище центрів сертифікації, створених у системі виконавчих органів громад. У цих центрах реєстрацію мають проходити всі ФОПи, що забезпечить як їх захист, так і необхідний контроль за їх діяльністю.

Висновки. Підбиваючи підсумки, зазначимо, що система освіти дорослих в умовах сьогоденної ситуації, викликаній російською агресією, потребує прийняття ряду заходів правового, економічного та організаційного вдосконалення. Таке вдосконалення має здійснюватися у тісному зв'язку з оперативними рішеннями органів влади, освітньою реформою та реформою децентралізації. На відміну від організаційних форм середньої та вищої освіти, для освіти дорослих навпаки необхідно розширювати впровадження різних підходів та організаційних моделей, включаючи потенціал, досвід і можливість ЗВО, успішно працюючих суб'єктів господарювання, приватних підприємців тощо. Усе це забезпечить можливість особистості найбільш ефективно знайти себе на ринку праці. На підставі аналізу ситуації в Україні, зокрема наслідків російської агресії в різних її регіонах, опрацювання прийнятих в оператив-

ному порядку законодавчих актів та рішень органів влади, пропозицій, що з'явилися за цей період у науковій літературі, думок фахівців, а також власних досліджень дійшли таких висновків:

1. Наразі є нагальна необхідність в впровадженні різних моделей такої організаційно-правової форми, як центр освіти дорослих. Показано переваги створення таких центрів у формі об'єднань, куди входять безпосередньо заклади освіти, зокрема ЗВО, підприємства та організації сфери виробництва та обслуговування, спеціалізовані освітні заклади з інтенсивного навчання з певних напрямів: іноземними мовами, використання комп'ютерної техніки тощо. Схарактеризовано застосування різних організаційно-правових форм таких об'єднань.

2. Окремо показано особливості створення та функціонування центрів освіти дорослих на рівні громад та міжгромадних об'єднань. Дана аргументація участі різних засновників у створенні таких центрів, зокрема сусідніх територіальних громад, діючих закладів освіти, насамперед ЗВО, що функціонують у цьому регіоні, включаючи і приватні, застосування механізмів державно-приватного партнерства.

3. Надано пропозиції щодо застосування більш широкого спектру підходів до фінансування освіти дорослих. Зокрема, показана схема застосування своєрідної «іпотечної» форми такого фінансування. Розглянуто варіанти участі різних фінансових установ – банків, кредитних спілок, а також спеціалізованих трастових фондів, які могли б акумулювати як кошти кредиторів на умовах отримання зиску за вкладені кошти, так і кошти різного роду спонсорів, зокрема галузевих об'єднань роботодавців.

4. Проаналізовано питання підготовки кадрів у межах освіти дорослих безпосередньо на суб'єктах підприємництва: фірмах, компаніях, організаціях. Запропоновано внесення змін до чинного законодавства з метою розвитку таких форм, а також створення центрів сертифікації освітніх заходів суб'єктами підприємницької діяльності, включаючи ФОПів.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Боярська-Хоменко А. В.** (2019). Освіта дорослих в країнах Центральної та Східної Європи: ретроспективний аналіз: монографія. Харків: ХНПУ, Мітра. 376 с.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України в сфері освіти щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану»: Постанова Верховної Ради України від 31.05.2022 № 2286-IX. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2286-20#Text> (дата звернення: 15.07.2022).
3. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України» від 21.04.2022 № 2217-IX. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text> (дата звернення: 11.07.2022).
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. (2017). URL: <https://www.osvita-konotor.gov.ua/zakon-ukra%D1%97ni-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html> (дата звернення: 07.07.2022).
5. Закон України «Про особливості місцевого самоврядування на час воєнного стану» від 12.05.2022 № 2259-IX. (2022). URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-№20Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-%20Text) (дата звернення: 09.07.2022).
6. **Лук'янова Л. Б.** (2021). Розвиток освіти дорослих в Україні: здобутки й інноваційні задуми // Освіта і суспільство. №1,2. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2217/ (дата звернення: 08.07.2022).
7. **Любарець В. В.** (2016). Кар'єра у контексті соціально-професійної мобільності // III міжнар. наук.-практ. конф. молодих науковців, аспірантів та студентів «Соціально-професійна мобільність в умовах сучасної освіти» / Вища Лінгвістична школа (м. Ченстохово, Польща); Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова; Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка; Національний авіаційний університет; Київський університет імені Бориса Грінченка; Київський механіко-технологічний коледж. Київ. С 27–30.
8. Проект Закону про навчання та освіту дорослих від 28.02.2022 № 7039-1. (2022). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI07158A> (дата звернення: 08.07.2022).
9. **Сорока Н.** (2020). Освіта дорослих як суспільна відповідальність та інвестиції в майбутнє. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/osvita-doroslyh-yak-suspilna-vidpovidalnist-ta-investytsiyi-v-majbutnye/> (дата звернення: 09.07.2022).
10. **Терентьева Н. О.** (2018). Особливості виокремлення тенденцій розвитку освіти дорослих в європейському освітньому просторі // Серія «Педагогічні науки». Вісник Черкаського університету. Черкаси. № 1. С.116–121.

REFERENCES

1. **Boyarska-Khomenko A. V.** (2019). Adult education in the countries of Central and Eastern Europe: a retrospective analysis: monograph. Kharkiv: KhNPU, Mitra, 376 p. [in Ukrainian].
2. The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine in the Field of Education Regarding the Regulation of Certain Issues of Educational Activity in Martial Law" Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated May 31, 2022 No. 2286-IX. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2286-20#Text> (date of application: 07/15/2022). [in Ukrainian].
3. The Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Regulation of the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine" dated April 21, 2022. No. 2217-IX. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text> (date of application: 11.07.2022). [in Ukrainian].
4. Law of Ukraine "On Education" dated September 5, 2017. No. 2145-VIII. (2017). URL: <https://www.osvita-konotor.gov.ua/zakon-ukra%D1%97ni-vid-05-09-2017-2145-viii-pro-osvitu.html> (date of application: 07.07.2022). [in Ukrainian].
5. Law of Ukraine "On Peculiarities of Local Self-Government During Martial Law" dated May 12, 2022. No. 2259-IX. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> (date of application: 07/09/2022). [in Ukrainian].
6. **Lukyjanova L. B.** (2021). Development of adult education in Ukraine: achievements and innovative ideas // Education and society. [Osvita i suspilstvo] #1,2. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/2217/ (date of application: 07/08/2022). [in Ukrainian].
7. **Liubarets V. V.** (2016). Career in the context of social and professional mobility // III International. science and practice conf. of young scientists, graduate students and students "Social and professional mobility in the conditions of modern education" / Higher Linguistic School (Czestochowo, Poland); National Pedagogical University named after M.P. Drahomanova; Kyiv National University named after T.G. Shevchenko; National Aviation University; Kyiv University named after Borys Grinchenko; Kyiv Mechanical and Technological College. Kyiv, pp. 27–30. [in Ukrainian].
8. Draft of the Law on training and education of adults dated 28.02.2022. No. 7039-1. (2022). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI07158A> (date of application: 08.07.2022). [in Ukrainian].
9. **Soroka N. Y.** (2020). Adult education as a social responsibility and an investment in the future. [Osvita doroslykh yak suspilna vidpovidalnist ta investytsii v maibutnie]. <https://www.hsa.org.ua/blog/osvita-doroslyh-yak-suspilna-vidpovidalnist-ta-investytsiyi-v-majbutnye/> [in Ukrainian].
10. **Terentyeva N. O.** (2018). Peculiarities of identifying trends in the development of adult education in the European educational space / Series "Pedagogical Sciences". Bulletin of Cherkasy University. [Seriiia «Pedahohichni nauky» Visnyk Cherkaskoho universytetu]. Cherkasy, №1, pp. 116–121. [in Ukrainian].

Галина КОЗЛАКОВА

доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член АМСКП «Полісся»

Оксана КОВАЛЕНКО

кандидат історичних наук, член-
кореспондент АМСКП «Полісся»,
старший викладач НПУ
імені М.П. Драгоманова

Ключові слова: університети Закарпаття, допомога адміністрації, внутрішньо переміщені особи, переселенці, викладачі, учителі, педагоги, навчальний процес, спілкування учасників, евакуація, дистанційна освіта.

Статтю присвячено аналізу соціальних, педагогічних і побутових проблем педагогів-переселенців у гуртожитках університетів Закарпатської області. Відзначено значну роль у вирішенні цих проблем в Ужгородському національному університеті, Мукачівському державному університеті та Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці II.

Звертається увага на реальну фінансову підтримку, що її надавали педагогам-переселенцям громадські та урядові установи Угорщини. Висвітлення усіх подій регулярно відбувалося у регіональній газеті «Карпатський об'єктив» у березні – червні 2022 р. Автори надають короткі історичні відомості про названі вище універси-

УДК 681.3:002

DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.3(86).08

ЗАКАРПАТСЬКІ УНІВЕРСИТЕТИ ТА ЇХ РОЛЬ У ЗБЕРЕЖЕННІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ЕВАКУАЦІЇ

© Козлакова Г., Коваленко О., 2022

теті та особливості їх діяльності під час прийому і розташування тимчасово переміщених осіб, зокрема викладачів.

Зазначено, що під час тривалого перебування у Закарпатті переселенці-педагоги мали можливість проводити он-лайн заняття зі студентами власних ЗВО, які були розпорознені по всій Україні та за кордоном. Для цього створено спеціальні аудиторії, налагоджено Інтернет-зв'язок, що уможливило проведення навчальних занять, участь у засіданнях кафедр та приймання заліків і рефератів.

Отже, набутий під час ковідного карантину досвід дистанційного навчання у 2021 р. знадобився та успішно використовувався у період оголошеного у 2022 р. військового стану в Україні. Аналіз соціальних і педагогічних проблем, що виникали під час постійної зміни умов праці та спілкування педагогів і студентів, засвідчує про справжню мобільність усіх учасників навчального процесу і бажання зберегти основні надбання системи вищої освіти держави.

Вступ, актуальність. Початок 2022 р. відзначено появою нових випробувань для усіх громадян України, зокрема педагогів та вчителів, які були змушені виїхати з рідних міст для збереження життя своїх близьких і власного внаслідок нападу російських військ на українські мирні поселення. Одночасно виникло багато проблем, що і зараз залишаються актуальними для громадян, які не змогли або не хотіли раніше виїхати у безпечні регіони України. Такими регіонами виявилися області Західної України, зокрема Закарпаття.

Значна кількість українців виїхала до Польщі та інших європейських країн, але для багатьох перебування у межах рідної держави виявилось більш комфортним і зручним за фінансовими витратами, ніж в інших країнах. Дуже важливим цей факт виявився для педагогів і вчителів, для яких посеред навчального року довелося вирішувати – або продовжити онлайн заняття зі студентами в межах України, або взяти відпустку без збереження заробітної плати та виїхати закордон.

Автори статті висвітлюють свій досвід перебування в університетах Закарпатської області, зокрема в Ужгородському національному університеті (УжНУ), Мукачівському державному університеті (МДУ) та Закарпатському угорському інституті імені Ференца Ракоці II (ЗУІФР).

Термінова евакуація педагогічного персоналу, студентів і дітей із районів бойових дій та окупованих поселень пов'язана з необхідністю створення у нових місцях умов безпечного перебування і викладачів, і студентів, збереження зв'язків між усіма учасниками навчального процесу та налагодження систематичних навчальних занять за відповідними програмами. Усе це виявилось можливим завдяки існуючим у названих вище університетах локальним комп'ютерним мережам та забезпеченню доступу до Інтернет-зв'язку та Інтернет-ресурсів.

1. Підготовчі дії та науково-педагогічні зв'язки

Незважаючи на військові дії на території України, заклади вищої освіти продовжують ефективно працювати. Із початку війни викладачі та студенти університетів перебували у вимушених відпустках та

на канікулах. Але з 01 квітня 2022 р. більшість університетів продовжили навчальний процес.

В університетах довелося здійснити певні підготовчі заходи до приїзду переселенців, зокрема створення робочих груп щодо виконання плану організації цих заходів, а саме: визначення і підготовка приміщень у гуртожитках, зустріч і розміщення переселенців, надання психологічної допомоги дітям і людям похилого віку, які постраждали від ворожих дій окупантів, організація харчування тощо.

Найчастіше керівництво робочими групами було доручено представникам адміністрації, ректоратів, директорам гуртожитків, а також завідувачам кафедр педагогіки і психології, оскільки діти і підлітки не завжди перебували в адекватному стані після спостереження наслідків бойових дій та розбитих домівок. Доводилося зводити до повсякденного життя в нових умовах, не завжди комфортних і затишних унаслідок скучення великої кількості людей. А головне – треба було кожного дня думати про те, як продовжити навчання за програмами своїх шкіл, яким чином відвідувати місцеві дитячі садочки, знайомитися з місцевими дітьми тощо.

До середини квітня 2022 р. більшість цих проблем була вирішена, а деякі школярі знайшли можливість зв'язатися з власними вчителями та брати участь в онлайн заняттях за індивідуальним розкладом.

Університети Закарпаття постійно співпрацювали з іншими університетами України завдяки спільному проведенню науково-методичних конференцій, обміну студентами й аспірантами, захисту кандидатських і докторських дисертацій у спеціалізованих вчених радах НПУ імені М.П. Драгоманова, в інститутах Національної академії педагогічних наук у Києві та інших містах. Тому наукові зв'язки спрацювали під час виникнення військової небезпеки і дозволили викладачам і вчителям швидко вирішити, у які міста можна поїхати на період евакуації.

Далі наведемо короткі історичні відомості про згадані освітні заклади Закарпаття, схарактеризуємо особливості їх діяль-

ності у воєнний час, у період розміщення внутрішньо переміщених осіб з інших регіонів України.

2. Ужгородський національний університет

Ужгородський національний університет (УжНУ) засновано в 1945 р. Університет має IV рівень акредитації. Факультети і напрями підготовки: біологічний, суспільних наук, юридичний, міжнародних відносин, медичний, фізичний, географічний, математичний, філологічний та інші. На гуманітарно-природничому факультеті з угорською мовою навчання готують учителів фахових дисциплін (угорська мова та література, історія, фізика, математика). За даними 2012 р. в УжНУ навчалися до 12 тисяч студентів [7]. Матеріально-технічну базу університету складають: бібліотека, 5 гуртожитків, видавництво «Говерла», спортивний комплекс із закритим 25-метровим басейном, спортивно-оздоровчий табір «Скалка», гірськолижна база «Пліска», санаторій-профілакторій. Зарахування першокурсників відбувається за результатами складання ЗНО і творчих конкурсів у липні-серпні.

Колектив УжНУ під час нинішніх важких випробувань, коли знову, як і в 1941 році, міста України палають у вогні, а населення страждає від тортур окупантів, усі свої зусилля зосередив на спротиву агресивним діям ворогів.

Ректор УжНУ **Володимир Смоланка** видав наказ, згідно з яким із 28 лютого по 13 червня студенти УжНУ перебувають на канікулах, а викладачі – в оплачуваних відпустках. У цей час кожен із них може долучитися до всенародного руху опору: вступати до формувань територіальної оборони, народної самооборони, допомагати волонтерам збирати та комплектувати необхідну для фронту та біженців допомогу, плести маскувальні сітки тощо [8].

Іноземні студенти. Ще до початку широкомасштабного вторгнення російської армії УжНУ почав розробляти стратегію вивезення іноземних студентів за кордон. Завдяки самовідданій оперативній діяльності працівників Посольств Індії та Угорщини в Україні, а також Генерального консульства Угорщи-

ни в Ужгороді практично завершено трансфер індійських студентів до Угорщини, де на них чекали чартерні літаки, на яких вони полетять додому. УжНУ виконав свій обов'язок щодо іноземних студентів, організувавши їм безпечне спокійне повернення на батьківщину. Сподіваємося, що після переможного завершення війни вони зможуть знову повернутися до навчання в Ужгороді.

Військова підготовка. Відповідно до закону України «Про основи національного спротиву» із 1 березня 2022 р. викладачі кафебри військової підготовки УжНУ розпочали заняття для співробітників і студентів УжНУ з навчально-військової підготовки, а саме «Вогнева підготовка» та «Стрілецька зброя». Ці заняття організовуються та здійснюються з метою сприяння обороні України шляхом максимального залучення громадян до дій, спрямованих на гарантування безпеки, збереження суверенітету і територіальної цілісності держави, стримування і відсічі агресії, звільнення окупованих територій. Кафедра також пропонує психологічну допомогу для викладачів університету, студентів та українців, які постраждали під час війни та були змушені терміново переїхати на Закарпаття [8].

Допомога фронту. Із першого дня ворожого нападу на українську землю на повну силу запрацювали активісти-волонтери УжНУ, які мають значний досвід надання допомоги, здобутий у попередні роки. Університетські волонтери працюють за трьома основними напрямками: 1) допомога військовим на фронті; 2) допомога біженцям, які зупинилися в Ужгороді; 3) надання невідкладної допомоги людям, які стоять у чергах на державному кордоні.

Допомога біженцям. Для біженців із тих українських міст, де сьогодні тривають бойові дії, УжНУ виділив місця для поселення у студентських гуртожитках. За словами директора студмістечка **Василя Кепича**, щодня в гуртожитки поселяються нові мешканці. Частина з них наступного дня перетинає кордон і продовжує свій шлях, інші ж залишаються на довший час. Станом на 1 березня 2022 р. у гуртожитках УжНУ перебували понад 500 біженців із Києва, Миколаєва, Херсона, Запоріжжя, Одеси та ін-

ших міст. Їх розміщено в кімнатах, повністю забезпечених ліжками з усіма спальними речами та меблями. Гуртожитки опалюються, є холодна і гаряча вода, санвузли, душові кімнати, кухні. Поселення в університетській гуртожитки здійснюється за направленням міського штабу, який опікується також забезпеченням харчування для мешканців [8].

Освітня сфера. Викладачі УжНУ розпочали дистанційну навчальну роботу зі студентами. Для більш ефективного засвоєння матеріалу розроблено численні презентації, усі лекції доповнюються новітнім матеріалом. Крім того, залучаються до педагогічної роботи викладачі з інших університетів, зокрема з числа переміщених осіб.

Із метою обміну досвідом між викладачами різних закладів вищої освіти у травні 2022 р. старший викладач НПУ імені М.П. Драгоманова **Оксана Коваленко** прочитала для студентів 4-го курсу факультету історії та міжнародних відносин лекції за такою тематикою: «Академічна доброчесність: правове забезпечення», «Креативні технології як засоби організації освітнього процесу в інклюзивному класі» та інші. При цьому використано можливості Інтернет-ресурсів, зокрема відео-конференції типу Goggle Classroom, Zoom та інших.

3. Мукачівський державний університет

Мукачівський державний університет організовано в 2008 р. на базі об'єднання Мукачівського технологічного інституту (1995 р.) та Мукачівського гуманітарно-педагогічного інституту (2003 р.), розташованих у місті [7]. МДУ має підтверджені III-IV рівні акредитації за усіма спеціальностями.

Основні напрями підготовки і спеціальності, за якими навчаються студенти в МДУ: педагогічна освіта (дошкільна і початкова), мистецтво, гуманітарні науки (англійська філологія), менеджмент і адміністрування та інші. Мова навчання – українська. До послуг студентів: велика бібліотека, мережа Інтернет, гуртожиток, тренажерний зал, Музей прикладного мистецтва Закарпаття, Музей етнографії та освіти краю, студентський будинок моделі. На початок 2021 р. в університеті навчалася 2100 студентів денної та 2300 студентів заочної форми навчання.

Контакти: e-mail info@msu.edu.ua ; www.msu.edu.ua

МДУ надав активну допомогу внутрішньо переміщеним особам, зокрема педагогам, викладачам та їх дітям. Адміністрація університету на чолі з ректором **Тетяною Щербан** організували підтримку людям, які звернулися за допомогою. У гуртожитках університету розмістилися співвітчизники з різних куточків нашої країни. Це молоді сім'ї з дітьми, особи похилого віку, викладачі з київських, одеських, миколаївських та інших вищих освітніх закладів.

Для переселенців викладачі МДУ організували автобусні екскурсії по мальовничому місту Мукачів та його околицях, зокрема відвідання видатних місць Закарпатської області, численних замків, художніх музеїв та виїзди до гірських озер і перевалів із неперевершеними краєвидами. Викладачі та спеціалісти кафедри психології МДУ постійно проводили цікаві змістовні тренінги щодо надання психологічної підтримки переміщеним особам, дорослим і підліткам. Для дітей систематично організувалися розважальні заходи, зокрема заняття з малювання, ліплення, співу і танців тощо [9].

Нажаль, за розпорядженням чиновників Міністерства освіти і науки України після 25 червня 2022 р. більшості переселенців довелося покинути приміщення студентських гуртожитків у зв'язку з необхідністю їх підготовки до нового навчального року. Частина викладачів виїхали до своїх міст або до місцевих готелів, проте за заявами мешканців, яким немає куди було повертатись в наслідок продовження бойових дій, зокрема до Харкова або Чернігова, вони залишилися у своїх кімнатах, незважаючи на незручності пов'язані з ремонтом.

4. Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II розташований у місті Берегово Закарпатської області, у декількох кілометрах від кордону з Угорщиною. Особливості цього міста можна побачити і почути вже на вулицях, де більшість жителів спілкуються угорською мовою. В області працюють понад 100 загальноосвітніх шкіл з угорською мовою навчання, тому ді-

яльність ЗУІФР спрямована саме на підготовку учителів фахових предметів для цих шкіл. В останні роки збільшено обсяги навчання з української мови, тому що вона включена до складу обов'язкових дисциплін при складанні ЗНО.

ЗУІФР засновано у 1996 р. благодійним фондом Закарпатського угорського педагогічного інституту. Форма власності – недержавна. Перший випуск спеціалістів відбувся у 2001 р. Акредитацію здійснено за освітньо-кваліфікаційними рівнями – бакалавр, спеціаліст, магістр. В останні роки ЗУІФР одержав дозвіл на підготовку магістрів з декількох спеціальностей, зокрема з математики.

Ректор інституту – доктор філологічних наук, професор **Степан Черничка**.

Президентка інституту – доктор (PhD) педагогічних наук **Льдіко Орос**.

ЗУІФР тісно співпрацює з багатьма університетами України та за її межами. За короткий період інститут став освітнім, науковим і культурним центром угорської національної меншини Закарпаття (за матеріалами [7, с. 135]).

Навчальний заклад задовольняє кадрові потреби Закарпаття, у школах якого працює вчителів більшість випускників інституту. Галузі знань і напрямки підготовки: педагогічна освіта (дошкільна і початкова освіта), гуманітарні науки (історія, філологія – англійська, угорська, українська мови), природничі науки, математика та інформатика. Матеріально-технічну базу інституту складають: навчальний корпус, пансіонат для викладачів, два гуртожитки для студентів, бібліотечний центр, центр інформатики, студентський інформаційний центр, комп'ютерні класи тощо. При інституті діють науково-дослідні центри, а також Нодьберезький краєзнавчий музей.

В інституті передбачено денну та заочну форми навчання, за рахунок фізичних та юридичних осіб, за контрактом. Більша частина студентів навчається безоплатно, решта – сплачує частину вартості навчання за контрактом (сума залежить від спеціальності і форми навчання). У ЗУІФР щорічно навчаються понад 500 студентів денної та понад 350 студентів заочної форми навчання.

Із перших днів війни інститут запропонував і надав приміщення для переселенців. Окрім гуртожитків у місті Берегове, людей розміщено у двох Центрах професійної освіти за межами міста та в Дитячій школі мистецтв і творчості. Таким чином надано прихисток загалом 650 вимушеним переселенцям із різних міст України [4]. Приміщення усіх гуртожитків удалося відремонтувати за підтримкою уряду Угорщини. Але інституту також прийшлося підготуватися, зокрема запитися постільною білизною, подушками, покривалами та посудом. Із власного бюджету інститутом придбано усе необхідне для обладнання сучасних кухонь, душових кімнат тощо, тобто для створення умов європейського зразка.

Істотно, що всі нові мешканці гуртожитків ЗУІФР висловлювали ширю вдячність керівництву інституту докторам наук Степану Черничка та Льдіко Орос за їх турботливе ставлення та забезпечення потреб дітей, яких багато приїхало разом із родичами. Для дітей організовано ігрові кімнати та все необхідне для цікавого проведення часу в будівлях гуртожитків і на спортивних майданчиках.

5. Міжнародна співпраця з університетами прикордоння

Важливо відзначити різноманітні види міжнародної співпраці, що її здійснюють університети Закарпаття. Наприклад, навесні 2022 р. науковці та викладачі УжНУ взяли участь у роботі спільного Українсько-словацького міжнародного науково-практичного круглого столу «Європейська мережа центрів громадського здоров'я та комплексної реабілітації для потреб українських біженців та відновлення України». Захід організовано Національною науково-технологічною асоціацією України та Міжнародною асоціацією лікарів у Словаччині за підтримкою УжНУ та Національної академії медичних наук України.

У круглому столі брали участь видатні лікарі та відомі науковці з України, Словаччини, Чехії, Литви, а також представники урядів і громадських організацій. Учасники круглого столу ухвалили важливі рішення щодо надання медичної, психологічної та реабілітаційної допомоги усім постраждалим під час військових дій.

Улітку минулого року ЗУІФР подав заяву та успішно пройшов необхідну процедуру оцінювання у Комітеті з питань акредитації закладів вищої освіти Угорщини. Отже, інститут отримав акредитацію міжнародного рівня на п'ять років, що відповідає стратегії оновлення вищої освіти в прикордонні та підвищенню її конкурентоспроможності. У травні 2022 р. відбулося вручення Документа про підтвердження міжнародної акредитації ЗУІФР, про що повідомлено у газеті «Карпатський об'єктив» [6].

Офіційний документ отримали в Будапешті ректор інституту Степан Черничка та президентка Ільдико Орос. У церемонії вручення взяли участь заступник держсекретаря з питань вищої освіти Міністерства інновацій і технологій Балаж Ганко та голова Комітету з питань акредитації закладів вищої освіти Угорщини Валерія Чейпе. Вона зазначила, що транскордонну акредитацію здійснено вперше, тому це важливий крок для угорської системи вищої освіти та системи вищої освіти Закарпаття. Таке визнання надасть значної сили викладачам і студентам інституту, адже цей історичний крок відбувається в історичні часи, зазначила президентка інституту Ільдико Орос. Ректор Степан Черничка наголосив бажання колективу перевірити, чи відповідає інститут європейським вимогам вищої освіти XXI століття.

6. Газета «Карпатський об'єктив» – висвітлення подій воєнного часу

Регіональна газета «Карпатський об'єктив» видається щотижня за підтримкою Угорщини і має постійний попит серед мешканців Берегова, Мукачева та інших міст. Редакційний колектив газети готує і публікує актуальні матеріали, присвячені проблемам сьогодення, військового часу, міжнародної діяльності тощо. Багато цікавого в ній знаходили і вимушені переселенці, зокрема ті, які не мали доступу до Інтернету. Огляд лише трьох номерів газети [4–6] засвідчує професійний стиль подання кореспондентами актуальних новин та змістовність їх аналітичних оглядів.

Дуже важливими для тимчасово переміщених осіб стали повідомлення про закор-

донні заходи, що відбувалися на підтримку народу України. Крім згаданого вище Українсько-Словацького круглого столу, необхідно назвати Конференцію донорів для України, що відбулася 5 травня у Варшаві. Міністр закордонних справ Угорщини **Петер Сійярто** на цій конференції заявив про надання коштів на відновлення шкіл і лікарень у Київській області, про надання угорським університетам коштів на тисячу стипендій для студентів, яким довелося виїхати з України, щоби вони мали можливість поновити або завершити навчання.

У випуску [5] газета повідомляє про загальні збори Європейського об'єднання територіального співробітництва (ЄОТС ТИСА) у місті Кішварда (Угорщина), у яких взяла участь делегація Закарпатської області на чолі з головою обласної ради **Володимиром Чубірком**. На цих зборах серед інших обговорювалися питання одержання гранту на 15 тис. євро для розроблення концепції розміщення тимчасово переміщених осіб. Основна проблема зараз – забезпечити їх житлом та з 1 вересня розпочати навчальний процес там, де вони зараз проживають. Окремо говорили про створення реабілітаційного центру для військових на Закарпатті на основі відновлення та об'єднання кількох комунальних закладів, які поки що не діють.

Дуже приємно відчувати, що навіть під час складних військових новин про нас думають і турбуються наші колеги з ближніх країн, зокрема Польщі, Словаччини, Угорщини, інших держав Європейського Союзу. Важливо розуміти, що в нашій наполегливій боротьбі з агресором ми не одні, разом нас багато і разом ми спроможні подолати ворога та відновити мирне життя у Європі.

Висновки, рекомендації

Університети Закарпатського регіону не залишилися осторонь та підставили своє плече допомоги громадянам України. Працівники університетів активно підтримували та допомагали пережити найважчі дні війни людям, які змушені були покинути свої домівки. Це яскравий приклад єдності, душевності та доброзичливості українського народу.

1. Набутий в університетах під час карантину COVID-2019 практичний досвід дистанційного навчання у 2021 р. знадобився та успішно використовувався у період оголошеного в лютому 2022 р. військового стану в Україні.

2. Аналіз соціальних і педагогічних проблем, що виникали під час постійної зміни умов праці та спілкування педагогів і студентів, засвідчує про справжню мобільність усіх учасників навчального процесу і бажання зберегти основні якості системи вищої освіти держави.

3. Важливо, що під час війни продовжено міжнародну співпрацю. Наприклад, в УжНУ відбувся українсько-словацький міжнародний науково-практичний круглий стіл «Європейська мережа центрів громадського здоров'я та комплексної реабілітації» для потреб українських біженців та відновлення України. Учасники круглого столу ухвалили важливі рішення щодо надання медичної,

психологічної та реабілітаційної допомоги всім постраждалим у війні.

4. Звертається увага на реальну фінансову підтримку, що їй надавали переселенцям, зокрема педагогам, громадські та урядові установи Угорщини. У регіональній газеті «Карпатський об'єктив» систематично публікуються статті про діяльність університетів щодо безпосередньої допомоги переселенцям та висвітлення результатів міжнародної співпраці університетів прикордоння.

5. Громадяни України наполегливою щоденною працею доводять, що ми єдиний, незламний та незалежний український народ, який разом із керівництвом країни, збройними силами України та волонтерами об'єднався в потужний спротив окупантам. Нездоланням є бажання наших людей до перемоги, відновлення і збереження найкращих досягнень інфраструктури, а також духовних та інтелектуальних якостей системи вищої освіти України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Козлакова Г. О. Організація науково-освітніх заходів в умовах дистанційних комунікацій // Вища освіта України. 2022. № 1–2. С. 57–62.
2. Козлакова Г. О., Коваленко О. М. та ін. Дистанційна вища технічна освіта в умовах карантину // Вища освіта України. 2020. № 2. С. 67–74.
3. Історичний огляд розвитку вищої освіти в Україні: Метод. реком. для магістрантів / Уклад. Г. О. Козлакова, О. М. Коваленко. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 56 с.
4. Копинець Вікторія. 650 біженців знайшли прихисток у гуртожитках Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці // Карпатський об'єктив. 2022. № 11(447), 11 березня. С. 5.
5. За допомогою угорських партнерів у краї розробляється концепція з розміщення тимчасово переселених українців // Карпатський об'єктив. 2022. № 20(456), 2 червня. С. 2.
6. Закарпатський угорський інститут отримав акредитацію міжнародного рівня на п'ять років // Карпатський об'єктив. 2022. № (453), 12 травня. С. 5.
7. Новий довідник для вступників до ВНЗ I, II, III, IV рівнів акредитації 2011–2012 / за заг. ред. канд. екон. наук В. Співаковського. 12-те вид. Київ: ПФ «МУВЦ Гранд-ЕКСПО», 2011. С. 134–137.
8. Сайт Ужгородського національного університету. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/uzhnu-pid-chas-voyennogo-stanu.htm>
9. Сайт Мукачівського державного університету. URL: <https://msu.edu.ua/slovo-rektora/>
10. Сайт Закарпатського Угорського інституту. URL: www.kmf.uz.ua

REFERENCES

1. Kozlakova G. O. (2022). Organization of science and educational events in conditions of distant communications // Higher Education of Ukraine, no. 1–2, pp. 57–62. [in Ukrainian]
2. Kozlakova G. O., Kovalenko O. M., and others. (2020). Distant higher technical education in time of quarantine // Higher Education of Ukraine, no. 2, pp. 67–74. [in Ukrainian]
3. Historical review of development of higher education in Ukraine: methodical recommendation for masters (2019) / Galyna Kozlakova, Oksana Kovalenko. Kyiv: NPU named after M. P. Dragomanov. 56 p. [in Ukrainian]
4. Kopynets Viktoriia. (2022). 650 persons had found places in hostels of Transcarpathian Hungary institute named after Ferenc Racotci II // Newspaper "Carpathian objective", no. 11(447), march, 11, p. 5. [in Ukrainian]
5. With help of Hungary partners it is created a conception of replacing of removing Ukrainian personal (2022) // Newspaper "Carpathian objective", no. 20 (456), june, 2, p. 2. [in Ukrainian]
6. Transcarpathian Hungary Institute had got the Accreditation of international level for five years (2022) // Newspaper "Carpathian objective", no. 17 (453), may, 12, p. 5. [in Ukrainian]
7. New Catalog for enters to VNZ of I, II, III, IV levels of accreditation 2011–2012 (2011) / Editor: candidate of economic science V. Spivakovskiy. 12 edition. Kyiv: PF "MUVC Grand-EKSPO", pp. 134–135. [in Ukrainian]
8. Web-site of Ughgorod National University. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/news/uzhnu-pid-chas-voyennogo-stanu.htm> [in Ukrainian]
9. Web-site of Mukachev State University. URL: <https://msu.edu.ua/slovo-rektora/> [in Ukrainian]
10. Web-site of Transcarpathian Hungary Institute. URL: www.kmf.uz.ua [in Ukrainian]

Лілія АТНАЖЕВА

координаторка проекту,
Представництво Фонду
міжнародної солідарності в Україні,
аспірантка кафедри менеджменту
та інноваційних технологій соціокультурної
діяльності НПУ ім. М.П. Драгоманова
ORCID ID: 0000-0001-5547-3225

Ключові слова: зміни, місцеве самоврядування, об'єднані територіальні громади, освіта.

В даній статті висвітлено методологічні засади впровадження змін на рівні об'єднаних територіальних громад в Україні через призму ролі освіти. Показано вплив освіти на здатність цих громад реагувати не тільки на щоденні виклики, але і робити стратегічні кроки з огляду на довгострокову перспективу. В публікації висвітлено також освітні аспекти сталого розвитку об'єднаних територіальних громад, зокрема, участь в освітніх заходах керівників органів місцевого самоврядування та інших посадовців, чия діяльність пов'язана із прийняттям управлінських рішень в громаді. Показано, що їх участь в міжнародних та вітчизняних проектах, тренінгах, семінарах, як формального, так і неформального характеру дозволяє, навіть

УДК 37: 332.021.8:35.071.6 (477.6)
DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.3(86).09

ОСВІТНІЙ АСПЕКТ УПРОВАДЖЕННЯ ЗМІН В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

© Атнажева О., 2022

в критичних ситуаціях, продовжувати діяльність, спрямовану на забезпечення сталого розвитку своїх громад. Дана публікація зосереджує увагу саме на посиленні освітнього аспекту методології сталого розвитку об'єднаних територіальних громад як вагомого фактору підвищення рівня мотивації її членів до впровадження позитивних змін у своїх громадах.

Постановка проблеми. В умовах активної фази війни, розпочатої РФ у лютому 2022 року в Україні, питання виживання громад, як базових одиниць системи місцевого самоврядування України, та впровадження цими одиницями змін, спрямованих на задоволення потреб мешканців відповідних територій, є критично важливими. Хоча на перший погляд здається, що саме зараз, коли тривають активні військові дії, то немає ані часу, ані потреби закладати підвалини для сталого довгострокового розвитку на місцевому рівні, бо важливо давати раду хоча б «в рамках одного дня», але таке уявлення є хибним. Усвідомлення основ довгострокового планування, необхідності навчання та підвищення компетенцій з розвитку територій для представників

органів місцевого самоврядування з однієї сторони, та стимулювання створення ними умов в громаді для навчання, перекваліфікації, заохочення самозайнятості, розвитку підприємницьких навичок населення вже сьогодні – дозволить зміцнити позиції громад у післявоєнний період і підвищити їх шанси на досягнення сталого розвитку. На сьогодні громадські організації, заклади системи вищої освіти можуть виступити саме такими чинниками із зміцнення потенціалу громад та сприяти впровадженню ними позитивних змін на місцевому рівні.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання проблеми. Зміни у суспільстві з точки зору різних аспектів були предметом для вивчення цілої низки науковців, зокрема, О. Конта, Г. Спенсера, К. Маркса, А. Тойнбі, У. Огберна, У. Бека, Ф. Фукуяма, Р. Дарендорфа, Л. Козера, У. Мура, Н. Смелзера, Е. Дюркгейма, П. Штомки та ін. Серед вітчизняних науковців сучасного часу вказаною сферою досліджень займалися, в тому числі, І. Бойко, Л. Бевзенко, М. Нестерова, А. Гальчинський та ін.

Аналізуючи фактори, які спричиняють зміни, не можна не зауважити, що це є надзвичайно багатограним питанням, оскільки не можна чітко встановити, що саме цей перелік факторів зумовлює зміни в соціумі, або якщо ми вплинемо на певну систему за допомогою саме такого набору чинників, то отримаємо абсолютно передбачуваний результат. На думку Г. Спенсера причина соціальних змін полягає в ускладненні та посиленні диференціації суспільства; А. Тойнбі вважав, що зародження, розвиток і падіння соціальних систем відбувається в результаті взаємодії двох основних факторів – природного та соціального середовища; викликів та здатністю й можливість суспільства знаходити адекватні відповіді на кожен виклик.

По відношенню до громад, ми розуміємо, що ті зміни, які ми спостерігаємо в них, є по своїй суті змінами соціальними. За визначенням І. Бойка, соціальна зміна є типом руху соціальних явищ процесів і со-

ціальних структур у суспільстві, в результаті якого виникають, нагромаджуються і трансформуються якісні відмінності між ними, тобто, соціальна зміна є переходом соціального суб’єкта з одного стану в інший, при цьому науковець наголошує саме на тому, що це має бути істотна трансформація соціальної організації, соціальних інститутів [1, с. 6]. Але тут постає також питання, як можна оцінити істотність трансформації соціальної організації чи соціальних інститутів, якщо по відношенню до громад навіть в короткому проміжку часу обсяг істотності можна оцінити тільки з плином щонайменше через 5 років? Вказаний часовий проміжок пов’язаний із тривалістю часу, на який обираються голови громад – сільських, селищних та міських рад відповідно до чинного законодавства, до того ж фактор впливу особи, яка здійснює керівництво певною територією, є важливим при обранні та утриманні векторів розвитку даної громади, і наскільки зміни, які були впроваджені під час цієї каденції, будуть стійкими, матимуть довгостроковий позитивний вплив на розвиток громади. І чи не є в такому разі оцінка розміру цієї істотності суб’єктивною? За якими критеріями і як це має бути визначено, і протягом якого конкретно часу ми можемо оцінювати істотність трансформації соціальної організації чи соціального інституту, коли мова йде про громади? Наразі, на жаль, немає однозначно прийнятих критеріїв, і вказане питання перебуває також у площині філософських досліджень.

Як зазначає І. Шевченко, зміна є одним із основних дискурсів філософії, яка означає перетворення в інше, перехід із одного якісно визначеного буття в якісно інше визначене буття, при цьому зміна визначається обсягом та напрямом, тривалістю та швидкістю, тобто, можемо говорити про переміну змісту в часі. При цьому науковець класифікує зміни на зворотні та незворотні, направлені та ненаправлені, спонтанні, самоорганізовані та організовані [11, с. 9].

Цікавий аспект висвітлює С. Мішин з точки зору науки державного управлін-

ня, що процес перетворення (модернізації) місцевого самоврядування у часовому просторі, набуття ним нових якісних ознак є однією з характеристик інституалізації місцевого самоврядування [6, с. 62–63]. Тобто, говорячи про впровадження соціальних змін на рівні об'єднаних територіальних громад, їх можна розглядати не тільки з точки зору зміни форм, підходів, організації процесів, впливу на мешканців, але також і з точки зору зміни інституцій – базових одиниць місцевого самоврядування, як таких. Згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» маємо наступне визначення: «територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр», також в даному законодавчому акті зазначено, що «первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста» [2]. З цього визначення логічно зауважити, що впливаючи, в тому числі з використанням методів освіти на осіб, які приймають рішення в громаді (голова громади, депутати, працівники органу місцевого самоврядування, чия діяльність пов'язана із продукуванням рішень), а також створюючи умови через покращення освітнього середовища для жителів можна досягнути позитивних змін на рівні всієї громади за кількома обраними критеріями в запланованих межах, щонайменше, на нижніх відмітках.

Думку щодо необхідності впливу на людину, як первинну ланку громади в процесі управління змінами, підтверджує й І. Фишук, який вибудовує наступний логічний ланцюжок: зміна означає перетворення на інше, перехід із одного визначеного буття на інше якісно визначене буття, а управління змінами визначається часом та коштами, зміни, що сприймаються почуттями потребують нематеріальних змін, оскільки завдяки їм форма набуває існування у пев-

ному органі чуття, і в період трансформаційних змін країні потрібними є креативні та висококваліфіковані кадри з новим баченням для впровадження ефективних перетворень [10, с. 217].

Для проведення дослідження важливим є обґрунтування методології – тобто, сукупності прийомів дослідження, що застосовуються в науці, і яка охоплює принципи, методи діяльності та знання, що їх відображує. Слідування напряму філософсько-методологічного плюралізму, про який згадує М. Кельман [5, с. 4] дозволяє використовувати різноманітні підходи, принципи, методи, дає підстави для взаємодоповнення і свободи пошуку істини. За висловлюваннями В. Федоренко, у методології не повинно бути обов'язкового консенсусу з досліджуваних проблем, що породжує множинність теорії альтернативних стратегій цього філософського явища, тож використання різних методологічних підходів дозволяє встановлювати сутність категоріального апарату в обраній сфері, визначати закономірності, особливості формування і розвитку феномену децентралізації й запобігати виникненню однобічності підходів [9, с. 14].

Мета статті полягає в обґрунтуванні методологічних засад впровадження змін на рівні об'єднаних територіальних громад в Україні через призму ролі освіти та її впливу на здатність цих громад реагувати не тільки на щоденні виклики, але і діяти стратегічно з огляду на довгострокову перспективу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження авторкою впровадження змін на рівні об'єднаних територіальних громад фактично почались ще в 2010 році в процесі впровадження проекту «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE) на території Миколаївської області від БФ «ЛАСКА». Проект та його впровадження виконувались Агентством США з міжнародного розвитку (USAID), під час яких застосовувались емпіричні методи дослідження, а саме – проведення анкетування, фасилітаційні сесії та тренінгові модулі згідно із погодже-

ними донорською організацією програмами. Методологічні здобутки впроваджувались також в процесі підготовки матеріалів та участі в міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема, «Європейські цінності та розвиток соціальної згуртованості в освіті» за підтримки Міністерства освіти і науки України, Національного Еразмус Офісу в Україні в 2019 році на тему «Перспективи розвитку освітніх процесів в об'єднаних територіальних громадах України та їх роль для сталого розвитку громад»; в Міжнародній науково-практичній он-лайн конференції «Сучасні виміри соціокультурної діяльності» за підтримки за підтримки Міністерства освіти і науки України, Національного Еразмус Офісу в Україні, зокрема під час круглого столу «Кращі європейські практики соціальної згуртованості» в 2020 році. Також вищевказаний досвід було узагальнено та закріплено в якості тез на міжнародній конференції «EUROPA XXI віеку» 6–7.02.2020 року в Слубіцах (Польща), а згодом в науковій статті [12]. Апробація напрацювань відбувались також і під час воркшопу в рамках Літньої школи «Принципи та цінності ЄС: різноманіття та інклюзія в освіті для сталого розвитку» в 2021 році та ін.

Методологія дослідження практик впровадження змін створювалась під час пілотної розробки системи оцінки ефективності територіальних громад в рамках Програми «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (DOBRE), що виконувалась міжнародною організацією Global Communities і фінансувалась Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) в 2021 році. А саме, в межах підтримки спроможності місцевого самоврядування, Програма DOBRE у співпраці з Міністерством розвитку громад та територій України, поставила за мету розробити систему оцінки ефективності територіальних громад. Система оцінки ефективності – це інструмент для підвищення ефективності, відповідальності та прозорості місцевого самоврядування, пріоритетами для яких є покращення врядування та якості надання

послуг. За результатами консультацій для пілотної фази було обрано три послуги, за якими розроблені перші індикатори системи оцінки ефективності органів місцевого самоврядування: поведіння з відходами, постачання питної води та шкільна освіта. Для розробки індикаторів за цими трьома послугами, що надаються місцевим самоврядуванням, Програма DOBRE створила Секторальні експертні групи, до яких увійшли представники профільних міністерств, експерти та представники органів місцевого самоврядування. Секторальні експертні групи розробляли індикатори, за якими можна було б оцінити, що зазначені вище послуги надаються громадою у повному обсязі, ефективно, а громадяни ними задоволені. Результати цих напрацювань, до яких в якості експертки активно залучалась авторка статті, були презентовані на широкий загал [3].

Наразі, порівнюючи ситуацію у роботі з громадами в довоєнний до 24.02.2022 року період та після можемо зазначити особливості сприйняття і впровадження змін на рівні громад. В довоєнний період, в цілому, спостерігалось чітке визначення керівництвом громад пріоритетів: спочатку щоденні питання, пов'язані із життєзабезпеченням громади, а за залишковим принципом – решта, які були теж пов'язані із життєзабезпеченням, але оскільки спрямовувались на довгостроковий розвиток громади, тож їх можна було відкласти «на потім». При цьому, у відсотковому значенні в переважачій більшості громад на довгостроковий розвиток відводилось 2–3% часу. Призначені завчасно наради з впровадження таких планувальних заходів переносились через участь в оперативних поточних нарадах; обіцяні для підготовки документи часом готувались із місячним запізненням; якщо працівники йшли у відпустку, то діяльність із впровадження заходів на довгострокову перспективу не делегувалась іншим і відповідно, не провадилась, тому треба було очікувати повернення такого працівника на роботу; при проведенні, наприклад, одноденних навчальних заходів

для працівників органу місцевого самоврядування, після обідньої перерви існував обґрунтований ризик, що учасники підуть до кабінетів займатись своїми справами. І так відбувалось не через те, що виклад матеріалу був неналежний, чи умови невідповідні, а через те, що завантаженість на робочому місці не дозволяла надовго його залишати і не було можливості делегувати цю роботу іншим. В таких умовах впровадження змін у громадах відбувалось, але вимагало постійної уваги, контролю та підтримуючих заходів від зовнішньої організації, яка ці зміни супроводжувала. Тобто, усвідомлення в громадах необхідності вкладати свій час і зусилля у заходи, які дозволять забезпечити розвиток громаді у довгостроковій перспективі, впиралась в обмеженість вольових рішень керівництва та низьку мотивацію працівників органу місцевого самоврядування, до обов'язків яких входило прийняття рішень і організація виконавців. Нечастими були випадки, коли в громадах відпрацьовувалось все задовільно чітко (в середньому, в 1 із 20 випадків).

Зараз під час війни ситуація погіршилась, оскільки спостерігаємо щоденні питання виживання та безпеки, організації роботи з біженцями, забезпечення первинних потреб мешканців громад базовими послугами, які майже повністю витіснили заходи, які б дозволяли закласти підвалини для довгострокового розвитку. Але така ситуація знову ж таки спостерігається не у всіх громадах — там, де керівництво громад, інші працівники органу місцевого самоврядування, які залучені до прийняття рішень, брали участь у навчальних поїздках за кордон, до інших громад України в довоєнний час з обміну досвідом, активно долучались до тренінгів, які проводили громадські організації, впроваджували проекти та підтримки міжнародних донорських та вітчизняних організацій, або ж отримували додаткову освіту управлінського спрямування у закладах вищої освіти — в таких громадах активно вибудовують основу для довгострокового розвитку і зараз.

Розглянемо детальніше ці напрямки:

1) залучення громад до участі в міжнародних проектах — наразі активно підтримуються напрямки: гуманітарні, щодо інтеграції біженців, енергозбереження, створення нових робочих місць та розвитку бізнесу, при цьому залучаються не тільки ресурси, але й досвід працівників, які опікуються цими проектами і навчаються. Наприклад, у Чортківській міській раді Тернопільської області на даний час розпочато капітальний ремонт з впровадженням заходів по енергозбереженню будівель школи №7 в рамках співпраці з Північною екологічною фінансовою корпорацією (НЕФКО) [8]. А в Тростянецькій міській раді Сумської області на початку серпня 2022 року підписано Меморандум про співпрацю з Литовським товариством водопостачання;

2) навчання та стимулювання розвитку мікробізнесу в громадах — станом на кінець липня 2022 року рівень безробіття в Україні становить близько 35% [4, с. 29];

3) напрацювання корисних зв'язків — після закінчення війни очікується, що Україну будуть дуже активно підтримувати міжнародні організації, і швидкість реагування та вміння залучати ресурси будуть високо цінуватись;

4) створення умов для збереження кадрів в органах місцевого самоврядування;

5) залучення іноземних фахівців для підготовки стратегічних планів розвитку громад;

6) підготовка системи обліку населення на рівні громад — для належного забезпечення потреб мешканців, оскільки наразі немає чіткої інформації в органах місцевого самоврядування про кількість осіб, які виїхали чи приїхали.

Для пошуку додаткового фінансування та можливостей навчання в громадському секторі наразі одним із найбільших онлайн-платформ є Ресурсний Центр ГУРТ та Громадський Простір.

Натомість, щодо пропозицій закладів вищої освіти, спрямованих до органів місцевого самоврядування, — немає швидко-

го і зручного пошукового ресурсу. Університети України могли б виступати партнерами для органів місцевого самоврядування і, з однієї сторони, апробувати на практиці теоретичні напрацювання і таким чином створювати наукове підґрунтя для позитивних змін в громадах, а з іншої сторони – органи місцевого самоврядування могли б віддавати проблемні питання, які виникають в управлінні громадами, для розробки механізмів їх вирішення університетам. Також важливу нішу заклади вищої освіти могли б посісти, супроводжуючи інноваційні проекти на рівні органів місцевого самоврядування, здійснюючи аналіз існуючої соціально-економічної ситуації в громаді, налагоджуючи процеси збирання та обробки інформації, наприклад, як у випадку з вищезгаданою системою обліку населення на рівні громад. Щодо розвитку самих закладів вищої освіти, то як зазначають М. Нестерова та А. Цимбал, рух у напрямку, коли університети відіграють значну суспільну та соціальну роль у регіональному соціально-культурному житті, дозволить вищій педагогічній освіті сформувати необхідні цінності та компетенції для реалізації відповідних трансформаційних змін і в освіті, і в суспільстві [7, с. 58].

Таким чином, зосередження громад в критичних ситуаціях на вирішенні побутових проблем і відмова ними від покрокового впровадження змін на довгострокову перспективу є оманливою, а роль освіти – недооціненою і відкриває широкі можливості як для зміцнення громад в Україні, так і для розвитку університетів.

Висновки. Практика участі громад, зокрема, керівництва громад, у впровадженні міжнародних та вітчизняних проектів, залученості їх до освітніх заходів, які проводяться громадськими організаціями та закладами вищої освіти значною мірою підвищує вірогідність впровадження громадами кроків з розвитку на довгострокову перспективу. Навіть в критичній ситуації, якою зараз є війна, такі керівники громад та працівники органів місцевого самоврядування, що генерують управлінські рішення,

зберігають здатність робити стратегічні кроки і не перебувати виключно у площині щоденних нагальних справ. На сьогодні надзвичайно актуальними є напрямки, зокрема:

- 1) залучення громад до участі в міжнародних та вітчизняних проектах;
- 2) навчання та стимулювання розвитку мікробізнесу в громадах;
- 3) напрацювання корисних зв'язків з іноземними партнерами;
- 4) створення умов для збереження кадрів в органах місцевого самоврядування;
- 5) залучення іноземних фахівців для підготовки стратегічних планів розвитку громад;
- 6) підготовка системи обліку населення на рівні громад.

Впровадження соціальних змін варто розбудовувати, виходячи з наступних позицій:

- ефективною може бути взаємодія громад як з громадськими організаціями, так і з університетами на партнерських засадах;
- формування закладами вищої освіти пропозицій до органів місцевого самоврядування має відбуватись в чіткій, зручній формі за прикладом громадських організацій, що значною мірою дозволить зміцнити потенціал громад, а в кінцевому результаті сприятиме сталому розвитку громад;
- в цілому, просування освітнього аспекту в громадах дозволяє впроваджувати соціальні зміни на місцевому рівні з очікуваним результатом принаймні на нижній межі, а громадам дозволяє бути гнучкими та підвищує їх готовність швидко та адекватно реагувати на події в умовах невизначеності. Тому на місцевому рівні варто підтримувати діяльність громадських організацій, через які, в тому числі до громади, можуть потрапляти можливості неформальних навчань, залученості до проєктної діяльності. На державному рівні необхідно сприяти активному залученню закладів вищої освіти до практичних освітніх пропозицій для громад, а також можливостей апробації наукових теоретичних напрацювань в практичній сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бойко І. І.** (2015). Парадигмальний погляд на соціальні зміни. Київ: Вид-во «Сталь». 239 с.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997, №280/97-ВР. (1997). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 02.08.2022).
3. Звіт Програми DOBRE. розробка системи оцінки ефективності територіальних громад (2022). URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14469> (дата звернення 05.08.2022).
4. Інфляційний звіт Національного банку України за липень 2022 року (2022). URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4 URL (дата звернення 21.08.2022).
5. **Кельман М. С.** (2009). Методологічна ситуація у сучасному правознавстві // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. № 1. С. 3–11. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc5/01.pdf> (дата звернення 02.08.2022).
6. **Мішин С. І.** (2019). Теоретично-методологічні засади реформування системи місцевого самоврядування // Актуальні проблеми політики. № 64, С. 60–77. URL: <http://app.onua.edu.ua/index.php/app/article/view/188> (дата звернення 05.08.2022).
7. **Нестерова М., Цимбал А.** (2019). Соціальна згуртованість та спільні європейські цінності в системі вищої педагогічної освіти України // Вища освіта України. № 4 (75). С. 53–59.
8. Офіційна сторінка Чортківської міської ради URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/2022/08/25/u-chortkivskij-shkoli-7-rozpochavsya-kapitalnyj-remont-za-25-mln-grn/> (дата звернення 25.08.2022).
9. **Федоренко В. Л.** (2009). Методологія та методи дослідження проблем системи конституційного права України // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. № 2. С. 13–24.
10. **Фишук І. М.** (2018). Управління змінами у державних організаціях у трансформаційних умовах України // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. Т. 29 (68), № 5. С. 216–221. URL: http://www.pubadm.vernadskeyournals.in.ua/journals/2018/5_2018/40.pdf (дата звернення 04.08.2022).
11. **Шевченко І. Б.** (2015). Управління змінами: навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів. Київ: НТУУ «КПІ» Політехніка. 231 с. URL: https://dut.edu.ua/uploads/l_1603_65256919.pdf (дата звернення 05.07.2022).

12. **Atnazheva L.** (2021). Inclusion of civil society in decision-making processes at local level: the impact of transnational projects // Przegląd Politologiczny, (2), pp.133–144, doi:10.14746/pp.2021.26.2.9. URL: <http://przeglad.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2021/07/pp-2021-02-09.pdf> (дата звернення 05.08.2022).

13. **Nesterova M., & Dielini M., & Shynkaruk L., & Yatsenko O.** (2020). Trust as a Cognitive Base of Social Cohesion in the University Community // International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE), (8), pp. 15–23, doi:10.5937/IJCRSEE2001015N.

REFERENCES

1. **Bojko I. I.** (2015). A paradigmatic view of social change. Kyiv: Vydavnytstvo «Stal». 239 p. [in Ukrainian].
2. The Law of Ukraine «On Local Self-Government in Ukraine» dated May 21, 1997, no. 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (date of application: 02/08/2022). [in Ukrainian].
3. Report of the DOBRE Program. Development of a system for evaluating of the territorial communities effectiveness (2022). URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14469> (date of application: 05/08/2022). [in Ukrainian].
4. Inflation report of the National Bank of Ukraine for July 2022 (2022). URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2022-Q3.pdf?v=4 (date of application 21/08/2022). [in Ukrainian].
5. **Kelman M. C.** (2009). Methodological situation in modern jurisprudence // Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. [Naukovyj visnyk Lvivskoho derzavnoho universytetu vnutrishnich sprav], no 1, pp. 3–11. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc5/01.pdf> (date of application: 02/08/2022). [in Ukrainian].
6. **Mishyn S. I.** (2019). Theoretical and methodological principles of reforming the system of local self-government // Actual problems of politic. [Aktualni problemy polityky], no. 64, pp. 60–77. URL: <http://app.onua.edu.ua/index.php/app/article/view/188> (date of application: 05/08/2022). [in Ukrainian].
7. **Nesterova M., Tsybal A.** (2019). Social cohesion and common European values in the system of higher pedagogical education of Ukraine // Higher education of Ukraine, no. 4 (75), pp. 53–59. [in Ukrainian].
8. Official page of the Chortkiv City Council. URL: <https://www.chortkivmr.gov.ua/2022/08/25/u-chortkivskij-shkoli-7-rozpochavsya-kapitalnyj-remont-za-25-mln-grn/> (date of application 25/08/2022). [in Ukrainian].
9. **Fedorenko V. L.** (2009). Methodology and methods of researching the problems of the constitutional law system of Ukraine // Problems of jurisprudence and law enforcement [Problemy pravoznavstva ta pravoohoronnoyi dijalnosti], no. 2, pp. 13–24. [in Ukrainian].
10. **Fyshchuk I. M.** (2018). Change management in state organizations in the transformational conditions of Ukraine // Academic notes of TNU named after V.I. Vernadskyi. Series: Public administration, vol. 29 (68), no. 5, pp. 216–221. URL: http://www.pubadm.vernadskeyournals.in.ua/journals/2018/5_2018/40.pdf (date of application: 04/08/2022). [in Ukrainian].
11. **Shevchenko I. B.** (2015). Change management: Education. a guide for students of higher educational institution. Kyiv: NTUU «KPI» Polytechnic. 231 p. URL: https://dut.edu.ua/uploads/l_1603_65256919.pdf (date of application: 05/07/2022). [in Ukrainian].

ПРОЄКТИ ЖАНА МОННЕ В НПУ ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА: ВІД МОДУЛЯ ДО ЦЕНТРУ ДОСКОНАЛОСТІ

В сучасних умовах війни в Україні, фактично, світової війни за своїми наслідками, для багатьох громадян нашого суспільства все більш важливим стає саме євроінтеграційний вектор розвитку. Тому так актуальні Європейські Студії, вивчення кращих європейських практик суспільного та соціокультурного розвитку під час кризових станів суспільства. Слід зазначити, що Європейські Студії з 2017 р. ґрунтовно та успішно досліджуються та імплементуються в НПУ імені М. П. Драгоманова. Початком цього важливого напрямку дослідницької та просвітницької діяльності університету можна вважати успішно завершений Модуль Жана Монне «Розвиток соціальної згуртованості в освіті та врядуванні: Європейські Студії» (587057-EPP-1-2017-1-UA-EPPJMO-MODULE) – «Social Cohesion in Education and Governance: European Studies» SCEGES (2017-2020). Актуальність проблеми розвитку соціальної згуртованості суспільства зростає під час криз, під час важких соціальних випробувань, серед яких найстрашнішою є війна. Але ще у 2017 р. цей Модуль Жана Монне відкрив важливий актуальний напрям досліджень – розвиток соціальної згуртованості, ціннісного виміру освіти та спільнот.

Подальші дослідження соціальної згуртованості у контексті Європейських Студій були сфокусовані саме на європейських цінностях, зокрема, цінностях різноманіття та інклюзії, соціальної згуртованості, у тому числі і в освітньому середовищі. Продовженням цих досліджень ціннісних орієнтацій вищої освіти став Проєкт «Європейські цінності різноманіття та інклюзії для сталого розвитку» (620545-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-PROJECT) – «EU Values

of Diversity and Inclusion for Sustainable Development» EVDISD (2020-2021). У цьому проєкті ціннісний вектор імплементації соціальних інновацій для сталого розвитку суспільства дістав свого кульмінаційного ступеню. Отримані результати дістали продовження в НПУ імені М. П. Драгоманова у наступному проєкті напрямку Жана Монне – Кафедра Жана Монне «Соціокультурні виміри Європейських Студій» (620635-EPP-1-2020-1-UA-EPPJMO-CHAIR) – «Social and Cultural Aspects of European Studies» SCAES (2020-2023). Даний проєкт сфокусований саме на дослідженні європейських цінностей, зокрема, різноманіття та інклюзії, соціальної згуртованості, в тому числі й в освітньому середовищі.

На сьогодні все більше зростає розуміння необхідності активного сприяння європейській інтеграції та дослідженням ЄС, а також потреби розбудови мереж з колегами в Україні та за кордоном. Тому основна мета проєкту є надзвичайно актуальною для України і під час воєнних дій, успішність яких значною мірою залежить і від підтримки європейської спільноти. Так, можуть бути дуже потрібними типові заходи проєктів Жана Монне, що включають навчальні візити до країн ЄС з метою підвищення обізнаності щодо досліджень європейської політики та обміну досвідом у соціокультурній сфері та у галузі освіти. Очевидно, що цей отриманий європейський досвід стане основою для глибшого розуміння європейських цінностей, вдосконалення модулів Кафедри, отримання відповідної та достовірної інформації про розвиток ЄС та інших питань, на які потрібно знайти відповіді під час кризових станів суспільства. Ці переваги від обміну ідеями із внутрішніми та зовнішніми європейськими експертами в рамках проєкту

дадуть змогу сформулювати відповідні рекомендації для України.

Поглиблене вивчення питань Європейського Союзу має спрямованість на розвиток соціальних інновацій саме через велике значення для майбутніх професіоналів у тих сферах, які користуються все більшим попитом на ринку праці. Майбутнє вимагає трансверсальних компетентностей («навичок XXI століття») та громадянської освіти не тільки для студентів освітньо-управлінських напрямів навчання, а й для широких верств суспільства. Запроваджені дистанційні курси та змішаний формат заходів дають можливість розширити модулі кафедри для більшої аудиторії. Курси кафедри спрямовані не тільки на отримання інформації, а й на дискусії та рефлексії щодо соціальних та культурних питань ЄС, включаючи розуміння концепції соціальних інновацій як сутності європейських досліджень політики соціальних інновацій, їх методологічних та практичних принципів. Прагматичною метою проекту стало дослідження та розбудова українських можливостей впровадження європейського досвіду шляхом обговорення, вивчення теоретичних матеріалів та практичних інструментів. Діяльність проекту включає важливі соціальні напрямки: розгляд європейських цінностей та їх впровадження в Україні; проблеми соціального впливу та згуртованості в рамках міграційної політики ЄС та України; проблеми викладання, досліджень та рефлексій у галузі Європейських студій в Україні.

Для комплексної реалізації соціальних інновацій потрібно розвивати взаємодію між різними дисциплінами та ресурсами Європейських студій, беручи до уваги мультифокальний підхід. Практичний вектор впровадження проекту Кафедра Жана Монне SCAES підкріплено транснаціональним обміном знаннями між українськими, італійськими та іншими експертами ЄС, щоб зміцнити академічну співпрацю на різних рівнях, в тому числі із залученням молодих дослідників та експертів. Також відкритість соціальних інновацій

для громадянського суспільства реалізується через різноманітну діяльність викладачів та експертів кафедри. Адже проекти, які впроваджуються в рамках програми Жана Монне, належать до типу «поширення контенту», оскільки його ключові заходи мають не тільки дослідницьку та просвітницьку, а й інформаційно-розповсюджувальну складову. Головна відмінність, специфіка проектів Жана Монне – Європейські Студії, що означає зосередження на ЄС, його цінностях, ролі освіти у просуванні та впровадженні цінностей ЄС. Саме кращий європейський досвід, аналіз сучасних трендів доводить важливість соціальних інновацій в освіті. Вже в ході виконання попередніх проектів підтвердилися активна залученість наших освітян до заходів та готовність до інтенсивних та продуктивних дискусій. До заходів проектів Жана Монне вже підключилось більше 15 університетів, загальна кількість учасників більше 3 тисяч. Долучаються освітяни з інших закладів – коледжів, шкіл, ДВНЗ, тощо. Крім того, проект тільки на початку впровадження, він ще залучатиме до обговорення різних дослідників та експертів (наприклад, політологів, юристів, теологів, психологів тощо), громадських активістів, політиків, студентів, школярів та їх батьків, тощо. Ще в Проекті Жана Монне досліджувалась проблема сталого розвитку, яка додає інші міждисциплінарні виміри до вищезазначеної дискусії про європейські цінності та соціальні інновації. Участь не тільки НПУ імені М. П. Драгоманова, а й університетів-партнерів та інших закладів освіти, представників громадянського суспільства додає ширший соціальний контекст парадигмі сталого розвитку, заснованої на цінностях соціальних інновацій, реалізації соціальної місії університетів.

Закономірним розвитком Європейських Студій в соціокультурній сфері, в сфері соціальних інновацій в освіті, став грант, виграний влітку 2022 року – Центр досконалості (передового досвіду) Жана Монне «Європейські Студії соціальних інновацій в освіті» – Center of Excellence

«European Studies of Social Innovation in Education» (ESSIE) в НПУ ім. М. П. Драгоманова. Центр має на меті пов'язати кращі результати досліджень з викладацькою діяльністю, надати нові форми викладання, методи навчання та освітні програми з особливим акцентом на соціальні інновації та залучення суспільства, зокрема, молоді. Центр передового досвіду «Європейські дослідження соціальних інновацій в освіті» (ESSIE) ініціює і курує ініціативи представників університетської спільноти в галузі Європейських Студій в сфері соціальних інновацій, лідерства та соціальної відповідальності, публічного управління. Він спрямовує студентів, викладачів та інших учасників освітнього процесу до більш глибокого знання досліджень ЄС із соціальних інновацій в освіті, до здійснення значущих місцевих і зарубіжних освітніх, дослідницьких і соціальних проєктів у фокусі кращих практик ЄС у сфері соціальних інновацій. Соціальні інновації неможливі без практичної орієнтації на потреби суспільства. Тому Центр також ініціює та інформує про кращі практики та ініціативи ЄС у сфері соціальної відповідальності на підтримку третьої місії НПУ імені М.П. Драгоманова та університетів-партнерів, на досягненні 17 Цілей Сталого Розвитку ООН та соціальних інновацій для українців всередині і за межами України, які постраждали від війни. Проєкт є міждисциплінарним та міжнародним, у команді проєкту пред-

ставники не тільки НПУ імені М.П. Драгоманова та українських університетів (НУ-БіП, ЛНУ ім. І. Франка та СНАУ), а й європейські експерти з Італії, Німеччини та Чехії. Проєкт триватиме 36 місяців, керівник Центру досконалості Жана Монне – професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності НПУ імені М.П. Драгоманова, професор кафедри Жана Моне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій», доктор філософ. наук, професор М. Нестерова.

Отже, не дарма, в освітній спільноті дослідників євроінтеграції вважають проєкти «Центру досконалості», певною мірою, вершиною у сфері проєктів з поширення Європейських Студій. Під час війни практика дослідження та поширення соціальних інновацій в освіті, на основі практичного впровадження європейських цінностей в освітньому середовищі, також проходить успішно. Євроінтеграційний вектор розвитку системи вищої освіти не викликає сумнівів саме в аспекті впровадження ціннісно орієнтованого навчання, зосередження на його виховній, соціально відповідальній складовій, яка стає ще більш важливою під час війни.

Мар'я НЕСТЕРОВА

доктор філософських наук,
професор, професор Кафедри
Жана Монне SCAES
НПУ імені М. П. Драгоманова

ABSTRACTING REVIEW OF JOURNAL ARTICLES

HEAD EDITOR PAGE

Viktor ANDRUSHCHENKO

THE BOOK IN THE STRUCTURE OF THE INFORMATION SPACE OF EDUCATION.....5

The 21st century will go down in history as the century of electronic (digital, computer) technologies, which radically change the way of life of people and society, which significantly affects all spheres of life - production and thinking, activity and communication, the sphere of science and culture, people's worldview, their preparation for life and work, on the means of education and training. Their rapid development has reached a limit that allows us to assert that today none of the spheres, any type or direction of human activity can function, let alone develop, without the use of digital technologies, computerization. The formation of electronic civilization, the inevitability of the total computerization of life, sets the task of preparing a person for the fluent command of electronic computing equipment and technologies, the competencies of their application in practice. This is done mainly through education and training, which must change its contours, content, and educational technologies. Responding to the challenges of digital civilization, education should form a computerized environment, the development of which should be carried out from the first steps of the child in the educational process, systematically, with a gradual and consistent increase of the load from the zero mark to the peaks of the latest (electronic) cognitive process.

Enthusiastic about the prospects of e-learning, some propose to throw out the so-called "outdated material" from the educational process, to eliminate "old means of learning", to unconditionally destroy everything that supposedly no longer meets the challenges of today. The book is now being subjected to special attacks by supporters of the "radical renewal" of education. "Removal" of the book from education is considered by some of them as the main principle and requirement of updating. I am convinced that such a proposal has nothing to do with the real renewal of the educational process. Destroying is easy, creating is difficult. Meanwhile, attacks on traditional learning tools, methods, and technologies not only continue, but seem to be intensifying.

Keywords: information revolution, universality of digital technologies, digital civilization, education of the 21st century, criticism of books, its fallibility

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURI: SEARCH FOR PRIORITIES

Maria SHEREMET, Daria SUPRUN

FORMATION OF AN INCLUSIVE CULTURE OF SPECIALISTS IN THE FIELD

OF SPECIAL EDUCATION 13

The issue of forming an inclusive culture of specialists in the field of special education has been raised. The goal of the research has been outlined, and consists in elucidating the theoretical and methodological foundations of the formation of the specified culture, substantiating the modern trends in the formation of the pedagogical culture of specialists in the conditions of inclusive education, and providing methodological recommendations for its formation. Ways of introducing the newest paradigm of training specialists of the specified category into the national society as a component of the system of social security, responsibility and social cohesion of Ukraine in the conditions of modern integration challenges and strengthening of social cohesion in general have been indicated. The theoretical and practical essence of the latest trends of professional training in higher educational institutions in the conditions of inclusion is revealed. Current issues of the role of inclusion in society, strategies and trends of modernization of professional training, namely the inclusive culture, have been raised. The ways and prospects of modernization of the formation of an inclusive culture of specialists in the field of special education in the conditions of inclusion are clarified. So, the present state of the formation of components an inclusive culture according to the functional components system of the specified process is identified. An analytical review of the study of the formation of an inclusive culture of specialists in the field of special education has been given. The multi-vector model of training specialists in the field of special and inclusive education, including post-graduate education, has been highlighted, which allows to reveal creative potential and influence the comprehensive development of general, professional and psychological-pedagogical abilities. So, the prospects for the modernization of professional training in the conditions of modern society have been outlined, paying sufficient attention to the formation of an inclusive culture of specialists in the field of special education.

Keywords: pedagogical culture, inclusive culture, inclusive society, specialist in the field of special and inclusive education.

Ganna VALIENSA

**HELPING PROFESSIONS METHODOLOGY: PRACTICE AND EDUCATION
OF FUTURE SPECIALISTS**

19

The article analyzes the concepts of professional identity of specialists in the field of support, the process of asking and receiving help from clients in such professions as psychotherapy, coaching, mediation, facilitation, etc. The key questions that outline the philosophical issues of the functioning of helping professions and the role of the concept of identity in the context of providing support services are formulated. The model of the client's request is described, which is based on clear distinctions between the levels of needs and the corresponding processes and results in the client's interaction with the helper. Shows how the client request structure relates to the helper's identity.

The model demonstrates how the state of the client, his/her understanding of his/her own situation, how he/she articulates his/her problem and desired state, turning to the consultant in the spontaneous unfolding of his/her own identity, influences the process and result of providing assistance, and accordingly, the role played by the helper for satisfaction specified needs. Distinguishing and understanding a specific range of roles (therapist, skill trainer, coach, "guru") of workers in the field of care allows a professional in this field to see more clearly the limits of the application of these roles, to behave more flexibly and openly in relations with the client, to develop separate competencies in order to qualitatively satisfy the client's needs. Accordingly, the identity of the consultant, as a structure that uses and manifests these roles, receives support for self-acceptance on the basis of professional experience and receiving feedback from the client, for decision-making and the development of one's own professional identity. The described model of the client's request also has potential for application in the educational process, as it allows structuring professional skills for their observation, modeling, training and development during the training of professionals in the helping field.

Keywords: helping profession, model of client request, client identity, consultant identity, helper, therapist, expert, skill trainer, teacher, coach, guru, methodology of helping professions, education of helping professionals.

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Kostiantyn KORSAK., Yurii KORSAK, Natalia KOCHUBEY

**GLOBAL NOOREVOLUTION IN HUMANITIES IN THE CONTEXT
OF CHANGES IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION**

30

We set out to predict the future through the demands of daily life and the performance of professional duties in the time of war-2022. Overcoming the information noise from materials about the war, the COVID-2019 pandemic and the complex of threats to the existence of humanity, the main attention was paid to the activities of the scientific and educational complex, to its discoveries and breakthrough achievements. We have discovered many important facts and phenomena that collectively form a new vision of the future. The main purpose of the article is to warn about the harm from ignoring the ecologically ideal nootechnologies we have noticed and their nooscientific source. This has already slowed down progress in Homo's life and prevents the use of the achievements of noosciences (archaeometry, paleogenetics, nooanthropology, and others) in history and archeology. We provide evidence of the beginning of the mega-revolution in the field of humanitarian sciences and its constituent part — the deep historical and archaeological noorevolution of the 21st century. It consists in abandoning all mythologized ideas about the past and building a new description of the events of the Paleolithic and subsequent times based on accurate isotopic dating, genetic sequencing and other achievements of recent years. David Reich and other scientific leaders of the world point to the need to create a true picture of the evolution of Homo. Our work is aimed at analyzing the reasons for the appearance in the West in 2017-2020 of a stream of anti-Ukrainian articles about the so-called "yamnaya genocide". In fact, the disappearance of the genes of farmers discovered by D. Reich and other scientists was caused by the actions of the ancestors of modern Western Europeans, who relied on the aggressive archetype, not the "yamnayas". Today it is known as the "Atlantean Civilization". Its worldview flaws are visible in the actions of the leaders of the EU states and in the behavior of a large part of Europeans. We suggest disseminating facts about ancient events to inform the entire society about the ancient roots of enmity between the West and the East, which will accelerate the arrival of peace in Ukraine. Our higher school, in the modern search for a new model of the Ukrainian university, is obliged to become a world leader in innovation by taking into account the noorevolution in the field of humanities and other sciences.

Keywords: war-2022, the ancient past, the reign of myths, isotopic dating, gene sequencing, the historical and archaeological no-revolution of the 21st century, the myth of the "yamnaya genocide", proving its falsity.

Olena YATSENKO

ANALYSIS OF CURRENT CHALLENGES IN THE DEVELOPMENT OF AI AND ROBOTICS FOCUSING ON THE SINGULARITY PERSPECTIVE.....40

Robotics and artificial intelligence technologies are widely implemented in automation processes in various spheres of social life and production. Thus, an increasingly high degree of freedom in decision-making is delegated to the activities of machines, which causes discussions about the potential singularity as an inevitable prospect of technological development. The article analyzes the current challenges and problems of the development of AI and robotics technologies, emphasizes the need to develop algorithms and tools for human-machine interaction aimed at addition, not exclusion, expansion, not leveling.

Keywords: human-machine interaction, artificial intelligence, augmented intelligence, robotics, complementary cooperation.

HIGER EDUCATION SCIENTIFIC PROJECTS

Marja NESTEROVA, Maryna DIELINI, Andrii ZAMOZHESKY, Viktoriia KRIUCHKO

SOCIAL COHESION IN EDUCATIONAL COMMUNITIES IN THE CRISIS STATES OF SOCIETY47

The article shows the important role of social cohesion as a social phenomenon, its impact on the development of society. The social role of education, in particular, in the development of social cohesion, is also shown. It is shown that an important task is to develop social cohesion in the educational space, in particular, in crisis states of society. The article continues social cohesion studies, which are conducted in the National Pedagogical Dragomanov University since 2016, and demonstrates one of the current stages. The study is an adaptation of the "Social Cohesion Radar" model at the university community level. The study is based on primary data from the author's questionnaire. The important role of not only social cohesion but also scientific research in this phenomenon is demonstrated, both within the framework of implementing national research projects and international projects with the support of the European Commission's Erasmus+ Program directed by Jean Monnet. The connection between the development of the university community and the European integration vector of sustainable development of higher education in Ukraine is shown

Keywords: crisis states of society, educational space, educational communities, social cohesion.

Vladyslava LIUBARETS, Igor YAKOVENKO

PERSPECTIVES OF MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF ADULT EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE MILITARY AND POST-WAR STATE OF UKRAINE.....55

The article examines the theoretical and applied aspects of improving the system of personnel training within the framework of adult education. Prospects for the development of existing and introduction of new organizational and legal forms that can ensure the construction of an effective model of this important type of educational activity in connection with the consequences of the invasion of Ukraine by the Russian aggressor are considered. The application of a number of management models is characterized, in particular, the creation of adult education centers on the basis of existing educational institutions, on the basis of legal entities that carry out their activities in the social and industrial spheres, at the regional level in the system of territorial communities, as well as in the form of intercommunal associations. Proposals for the application of a wider range of approaches in the financing of adult education are provided: a scheme for the application of a kind of "mortgage" form of financing with the involvement of various financial institutions: banks, credit unions, specialized trust funds is shown. The main components that should be inherent in the specified models and methodological factors that determine the functions and powers of the proposed management structures in the conditions created as a result of aggression have been analyzed.

Keywords: management, adult education, educational institutions, adult education center, wartime and postwar state, financing.

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Galya KOZLAKOVA, Oksana KOVALENKO

TRANSCARPATIAN UNIVERSITIES AND THEIR ROLE IN SAVING OF PEDAGOGICAL STAFF OF UKRAINE IN TIME OF EVACUATION65

An article is devoted to analyze of social, technical, pedagogical and living problems that had place in time of removing and living of pedagogical personal in hostels of Transcarpatian region universities.

This is underline an important role in decision of these problems of Rectors and Managers of Ughgorod National University, Mukachev State University and Transcarpatian Hungary Institute named after Ferenc Rakotci II.

It is very important to say about the real financial help for educators and members of their families that was makes by society and government organizations of Hungary. The publications in regional newspaper “Karpatian objective” were devoted to all events that connected with removing educators during March-June 2022 year.

The Authors represent short historical information about these universities and specific of their activity during work with removing pedagogic personal and children/

That is necessary to reply that during long time living in Transcarpatian region educators had possibility to organize on-line lessons and lectures with students of their universities which were removed to other regions of Ukraine and abroad. For these purposes they were defined special auditoriums, Internet-connection other technical means, that give possibilities for education, participation in department sessions and control of results of training, referees and exams.

The experience of distant education that had got in 2021 year during the Covid-2019 quarantine was successfully used now when it was declared the war state in Ukraine in 2022. Analyze of social and pedagogical problems that had placed in time of changing conditions of work and communication of educators and students had shown a real active mobility of all participants of educational process and their willing of safety the main fixtures and quality of Ukrainian system of higher education.

Keywords: universities of Transcarpathian, help of administration, internal mobile personal, evacuation, educators, teachers, pedagogues, educational process, communication of participations, distant education.

Liliia ATNAZHEVA

EDUCATIONAL ASPECT OF CHANGES IMPLEMENTATION

IN UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES.....72

This article shows the justification of the methodological foundations of the changes implementation at the level of united territorial communities in Ukraine through the prism of the educational role. The impact of education on the ability of these communities to respond not only to daily challenges, but also to make strategic steps with a view to the long-term perspective is also shown.

The article also tell us about the educational aspects of the sustainable development of united territorial communities, in particular, the participation in educational events of local self-government heads and other employees, whose activities are related with decision-makers at the community. At this article we can see, that their participation in international and domestic projects, trainings, seminars, both of a formal and informal nature, allows, even in critical situations, to continue activities at the sustainable development directions for their communities. This article focuses specifically on strengthening the educational aspect of the sustainable development methodology of united territorial communities as a significant factor in increasing the level of motivation of its members to implement positive changes at their communities.

Keywords: changes, education, local self-government, united territorial communities.

CONTENTS

HEAD EDITOR PAGE

Viktor ANDRUSHCHENKO

THE BOOK IN THE STRUCTURE OF THE INFORMATION SPACE
OF EDUCATION5

EDUCATION PHILOSOPHY OF THE XXI CENTURI: SEARCH FOR PRIORITIES

Maria SHEREMET, Daria SUPRUN

FORMATION OF AN INCLUSIVE CULTURE OF SPECIALISTS
IN THE FIELD OF SPECIAL EDUCATION13

Ganna VALIENSA

HELPING PROFESSIONS METHODOLOGY: PRACTICE
AND EDUCATION OF FUTURE SPECIALISTS19

INNOVATIVE SCIENCE AND MODERN EDUCATION

Kostiantyn KORSAK., Yurii KORSAK, Natalia KOCHUBEY

GLOBAL NOOREVOLUTION IN HUMANITIES IN THE CONTEXT
OF CHANGES IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION30

Olena YATSENKO

ANALYSIS OF CURRENT CHALLENGES IN THE DEVELOPMENT OF AI AND
ROBOTICS FOCUSING ON THE SINGULARITY PERSPECTIVE40

HIGER EDUCATION SCIENTIFIC PROJECTS

Marja NESTEROVA, Maryna DIELINI, Andrii ZAMAZHNSKY, Viktoriia KRIUCHKO

SOCIAL COHESION IN EDUCATIONAL COMMUNITIES
IN THE CRISIS STATES OF SOCIETY47

Vladyslava LIUBARETS, Igor YAKOVENKO

PERSPECTIVES OF MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT
OF ADULT EDUCATION IN THE CONDITIONS OF THE MILITARY
AND POST-WAR STATE OF UKRAINE55

HUMANIZATION OF EDUCATION AND TRAINING

Galyna KOZLAKOVA, Oksana KOVALENKO

TRANSCARPATIAN UNIVERSITIES AND THEIR ROLE IN SAVING
OF PEDAGOGICAL STAFF OF UKRAINE IN TIME OF EVACUATION65

Liliia ATNAZHEVA

EDUCATIONAL ASPECT OF CHANGES IMPLEMENTATION
IN UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES72

INFORMATION. REVIEW. MESSAGE79

Abstracting Review of Journal Articles82

Contents86

To Autors Attention87

ДО УВАГИ АВТОРІВ ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ

1. Статті, що пропонуються до друку, мають бути написані спеціально для часопису «Вища освіта України», відповідати вимогам департаменту атестації кадрів МОН України до наукових праць і скеровуватися на потреби керівників і колективів ВНЗ, освітніх політиків, науковців й аналітиків. Не рекомендовано надсилати статті хрестоматійного чи примітивно-перелічувального характеру. Стаття обов'язково має містити авторську позицію з обраного питання чи теми. Новий авторський матеріал і незалежні висновки мають складати не менше третини статті. Оформлення статті має свідомо скеровуватися на ефективність сприйняття та економію часу в осіб, які будуть знайомитися з нею.

2. Редакція залишає за собою право доцільно скорочувати і виправляти текст статті, а також вносити уточнювальні зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування повністю відповідальні автори.

4. Редакція не листується з авторами.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Стаття не приймається до розгляду і повертається автору на відповідне доопрацювання у разі порушення хоча б одного пункту оформлення, відсутності фото та ін.

1. Статті приймаються у вигляді файлів у текстових редакторах MS Word for Windows (версій 6, 7 чи 98) електронною поштою. Електронна адреса редакції: wou@ukr.net

Графіки і малюнки (jpg або подібні варіанти) мають бути виконані чітко, займати окреме місце і не оточуватися текстом, формули – написані в узвичаєній математичній символіці, мати розмітку і відповідати формату журналу. Графічний матеріал подати також в окремому файлі. Автори мають піклуватися про легкість сприйняття матеріалу у чорно-білому варіанті.

2. Обсяг матеріалів (тексту, анотацій, літератури на усіх мовах та ін.) рекомендований у межах 20–22 000 знаків (включаючи пропуски) і не повинен перевищувати 24 000 знаків, чи 0,6 друк. арк. (близько 13–14 машинописних сторінок через два інтервали включно з таблицями, графіками і малюнками).

3. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися:

а) авторської довідкою за наведеною нижче формою. (З метою забезпечення об'єктивності зовнішнього рецензування в самій статті вказуються лише прізвища та ініціали авторів);

б) прізвищем та ім'ям, назвою статті, ключовими словами та стислою анотацією (300–400 знаків) українською та англійською мовами;

в) УДК.

4. Джерела (до 12–15) у списку літератури слід подавати за алфавітом у такому порядку: українською, російською, латиною. У посиланні на використане джерело зазначати порядковий номер джерела у списку та сторінку. Забороняється винесення посилань унизу кожної сторінки. Список має бути загальним і наводитися наприкінці статті. Рекомендовано спиратися на найновіші і найважливіші національні і зарубіжні джерела.

Увага! У зв'язку з вимогами реферативної бази даних наукової періодики «Scopus» необхідно додати переклад списку літератури англійською мовою з максимальною акуратністю.

ФОРМА АВТОРСЬКОЇ ДОВІДКИ

1. Назва статті.

2. Адреса для листування, телефон, факс і електронна пошта для контакту.

3. Прізвище, ім'я, по батькові.

4. Науковий ступінь, вчене звання.

5. Місце роботи.

6. Посада.

Окрім того, додається електронне фото у двох-трьох версіях (jpg, tiff (300 pixel/inch) та ін.). Для сканування не приймаються неякісні фото, фото на рельєфному папері, вирізки з газет і журналів, принтерні роздруківки тощо.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Теоретичний
та науково-методичний
часопис

ДЕРЖАВНЕ
ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ
ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

В. о. директора видавництва
Аліна ЧЕРНОМОРОВА

Головний редактор
редакції журналів
Ніна БЕРІЗКО

Адреса редакції журналу:

Фактична адреса:
02094, м. Київ, вул. Попудренка, 54

Юридична адреса:
01135, м. Київ, пр. Перемоги, 10

+38 (044) 498-10-28

+38 (044) 498-10-29

office@pedpresa.ua

Над номером працювали:

Наталія КОЧУБЕЙ

Світлана РАДІОНОВА

© Усі права захищені. Жодна частина, елемент, ідея, композиційний підхід цього видання не можуть бути копіюваними чи відтвореними в будь-якій формі і будь-якими засобами – електронними і фотомеханічними, зокрема через ксерокопіювання, запис чи комп'ютерне архівування без письмового дозволу видавця.

Підписано до друку 22.09.2022 р.

Формат 70 × 100^{1/16}. Папір офсет.

Друк офсет. Ум. друк. арк. 10,4

Обл.-вид. арк. 11,0.

Зам.

Видруковано ТОВ «Прінстор Груп»,
вул. Академіка Туполева, 19 Є, м. Київ, 04128